

Luminița ANDREI-COCĂRȚĂ, Sorina CHIPER, Ana SANDULOVICIU, Anca-Irina CECAL (coordinators), **Language, Culture and Change IX. Intercultural Communication: Current Approaches, Practices and Representations**, Editura Universității din Iași, 2018, 250 p.

După cum i-o arată și titlul, volumul *Language, Culture and Change IX. Intercultural Communication: Current Approaches, Practices and Representations* (coordonat de Luminița Andrei Cocârță, Sorina Chiper, Ana Sanduloviciu, Anca-Irina Cecal și apărut la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași în 2018) constituie reflectarea scriptică a unei dezbateri academice interesate prioritar de formele de reprezentare și practicile asociate comunicării interculturale în actualitate, dezbateri la care au participat nu doar specialiști consacrați din diferite câmpuri ale umanioarelor, ci și cercetători aflați la început de carieră universitară sau tineri doctoranzi, afiliați mai multor universități din România, Maroc, Grecia sau Macedonia.

Ca și în anii anteriori, plecând de la axa problematică propusă de organizatori (colectivul de Limbi Moderne Aplicate, din cadrul Facultății de Economie și Administrarea Afacerilor – U.A.I.C.), participanții la cea de-a 10-a conferință internațională *Language, Culture and Change* nu și-au propus atât chestionarea noilor paradigme care informează conceptul de „comunicare interculturală”, cât valorizarea lor în propriile cercetări, indiferent de domeniile de referință alese: istorie a ideilor, antropologie culturală, istorie literară, traductologie, teologie, științele educației ș.a. Punctul lor nodal rămâne însă cel investigativ, așa cum miza de fond a majorității abordărilor reținute și în volum vizează diseminarea cercetărilor de vector intercultural în plan didactic. Inclusiv în secțiunea inaugurală, *Intercultural Practices in Global Communication*, cu excepția lucrărilor în care arcul de referință pare a se deschide mai larg – *Intercultural Communication Between Romania and Norway in the Period 2011–2017* de Crina Leon, *Cultural Policies in Global Communication* de Luminița Andrei Cocârță și Silvia Andrei, respectiv *Intercultural Communication: Definition and Challenges* de Razane Chrouqui și Nadia Larhrissi –, autorii preferă configurările analitice serioase unor teoretizări aride sau imprecise. Titlurile studiilor vorbesc de la sine despre nucleele conceptuale, instrumentele și finalitățile demersurilor de cercetare: *La Comunicazione Transculturale Attraverso I Simboli: Il Labirinto. L'Esperienza Eliadiana* (Corina-Gabriela Bădeliță), *South American Linguistic Imaginary Between Bilingualism and Multiculturalism* (Ioana Ilisei), *Intercultural Communication and Diversification* (Paula-Andreea Onofrei). Deși inclus în același capitol, studiul *Academic Mobility: Student Motivators and Teacher Challenges* (Sorina Chiper) marchează în mod evident trecerea înspre secțiunea următoare, *Interculturality and Education*, care include o serie de studii dense, interesate prioritar de ancorajul metodic al interculturalului: *The Apprentice Preparation Training and Cultural Issues in the Workplace* (Cristina Anca Colibaba, Ștefan Colibaba, Cintia Lucia Colibaba, Ovidiu Ursa, Irina Gheorghiu, Rodica Gardikiotis), *Crossing Cultural Bridges in the “Neighbourhood”: A Project of Developing Intercultural Communication Strategies and Multicultural Awareness in a Language Classroom* (Isaak Papadopoulos, Eleni Griva), *Teaching Intercultural Communication to Medical Students* (Laura Ioana Leon), *Developing Intercultural Competences through Drama Projects* (Oana-Mihaela Arhire-Balan), *Stories and Songs – Reliable Sources for English Teachers* (Anca-Irina Cecal), *Women's Representation in Academia – Equal Opportunities?* (Anca-Irina Cecal), *Teaching Intercultural Communication* (Paula-Andreea Onofrei), *Les Gestes Culturels dans l'Enseignement Du Français des Affaires* (Ana Sanduloviciu).

Cel de-a treilea capitol, *Cultural Studies*, vizează în schimb, odată cu studiile filologice sau culturale semnate de Dragoș Cojocar (Practici și reprezentări păgâne în

repertoriul verdian: Aida), Adrian Lucian Dinu, Claudia Elena Dinu (*Imaginea hristică și frumuseșea spirituală. Icoana ca mijloc de comunicare transcultural*), Lavinia Ienceanu (*Las „Uvas” de la Resiliencia. Una Cata de Los Hijos de la Ira de Dámaso Alonso*), Cristian Ungureanu (*Personaje din mitologia clasică în Infernul lui Dante*), Alin Titi Călin (*Proverbul și zicătoarea. Probleme conceptuale*), Cezara Humă (*Im Schatten Des GoldenenZeitalters: Ursprungsphtasienim Novalis’ Heinrich Von Ofterdingen*), Amelia-Sandu Andrieș (*Autobiografia spirituală și scrierea experiențială la Tereza din Avila*), Iuliana Ilașcă (*The Same, The Other and the Simulacrum. The Crisis of Representation in Joseph Heller’s Catch-22*), Iuliana Marciuc (*Narcocorridos: The Drug Traffic in Music*) și Emanuela Ilie (*Interculturalitate, exil și devenire: „Jurnalul Suedez” al Gabrielei Melinescu*), evidențierea unor reprezentări interculturale cu miză identitară autentică, observabile, la o analiză în retortă, în diferite opere canonice din spațiul european sau american. În fine, cele trei lucrări incluse în ultima secțiune, *Translation Studies*, scrise cu avânt traductologic de Simona Leonti (*Convergențe culturale: modele traductologice în frazeologia română și cea spaniolă*), Camelia Maria Papuc (*Elemente de stil și prozodie în traducerea poeziei lui Lorca: La Casada Infiel*) și Oana-Grabiela Ichim (*The Translations of Villon by Vulpescu: Two Variants, 58 Years Time Gap*), particularizează dificultățile inerente procesului de căutare a celor mai potrivite echivalențe ale unor cuvinte ori structuri idiomatice în limbile străine.

Deși e precumpănitor analitic, cel de-al nouălea volum al seriei *Language, Culture and Change* atrage atenția prin diversitatea metodologică și deschiderea interdisciplinară autentică. Dată fiind și coerența de profunzime, sugerată de convergența unor perspective viabile asupra importanței comunicării interculturale în practica academică frecventă, el merită de bună seamă continuat și prin alte opuri deschise către punctele cardinale ale dezbaterilor de urgență conceptuală.

Emanuela Ilie
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
România

Nistor BARDU, Emil ȚÎRCOMNICU, Cătălin ALEXA, Stoica LASCU, Ioana IANCU, „**Lecturi vizuale**” etnologice la aromânii din Republica Macedonia – Regiunea Bitolia. **Memorie, tradiție, grai, patrimoniu**, București, Editura Etnologică, 2018, 196 p.

Rezultat al unui proiect de cercetare multidisciplinară asupra aromânilor din Balcani care a debutat în 2014 și se află încă în plină desfășurare, volumul de față este parte a seriei de albume¹ având în comun – în afara cercetării ample ale cărei emanații sunt

¹ Iată lista completă a tomurilor apărute până în prezent: Iulia Wisoșenschi, Emil Țârcomnicu, Cătălin Alexa, Nistor Bardu, „*Lecturi vizuale*” etnologice la aromânii din Albania – Zona Korçë. *Memorie, tradiție, patrimoniu*, București, Editura Etnologică, 2014, 144 p.; Iulia Wisoșenschi, Emil Țârcomnicu, Cătălin Alexa, „*Lecturi vizuale*” etnologice la aromânii din Albania – Câmpia Muzachiei. *Memorie, tradiție, patrimoniu*, București, Editura Etnologică, 2015, 160 p.; Iulia Wisoșenschi, Emil Țârcomnicu, Cătălin Alexa, „*Lecturi vizuale*” etnologice la aromânii din Albania – Sarandë și Gjirokaștër. *Memorie, tradiție, patrimoniu*, București, Editura Etnologică, 2016, 141 p.; Nistor Bardu, Emil Țârcomnicu, „*Lecturi vizuale*” etnologice la aromânii din Albania – Gramsh, Elbasan. *Memorie, tradiție, patrimoniu*, București, Editura Etnologică, 2017, 164 p.; Nistor Bardu, Stoica Lascu, Emil Țârcomnicu, Cătălin Alexa, Ioana Iancu, „*Lecturi vizuale*” etnologice la aromânii din Republica Macedonia – Regiunea Bitolia.

– titlul, inspirat, „*Lecturi vizuale*” *etnologice*. Această formulă, fixând oportun încă de la început reperele generale ale abordării, cunoaște cu fiecare tom compliniri geografice (cu indicarea ariilor investigate, până în prezent din Albania și Republica Macedonia) și precizarea obiectului de studiu (*Memorie, tradiție, patrimoniu*), care s-a lărgit, odată cu această carte, prin menționarea firească a parametrului lingvistic (*Memorie, tradiție, grai, patrimoniu*), prezent de altfel, măcar într-o dimensiune mai larg culturală, și în aparițiile editoriale precedente. Noul subtitlu, mai cuprinzător și mai exact, își dovedește astfel, în afara funcției de orientare a cititorului, rolul de reparație morală, până la urmă, în raport cu ponderea reală a idiomului local în cadrul patrimoniului imaterial al comunității studiate, precum și ca parte esențială a cercetării.

Cartea dedicată aromânilor din regiunea Bitolia se înscrie așadar în linia unei deja serioase tradiții, construită de o echipă multidisciplinară care, în ciuda variațiilor survenite în timp în componența ei, a aplicat o metodologie solidă și unitară în toate studiile seriei. Perspectiva este una de anvergură (etnografie, folcloristică literară, lingvistică, etnomuzicologie, istorie, demografie etc.), ghidată implicit de patronajul Societății de Cultură Macedo-Română sub egida căreia au apărut toate volumele și adaptată profilului publicului-țintă – un public general, dar cu exigențe culturale precise și cu un orizont de așteptare înalt. Opțiunea editorială a cercetătorilor, care au înțeles deschiderea superioară oferită de formatul preponderent vizual față de abordarea clasică, care mizează în primul rând pe cuvânt ca vehicul al informației, ghidează publicul-țintă într-un mod mai rafinat și totodată mai profund spre înțelegerea oamenilor și a locurilor „cu încărcătură identitară” (p. 4), precum și a modului în care elementul uman și cel material coexistă și se influențează reciproc. Ca una dintre cele mai instantanee și mai directe forme de comunicare, imaginea mediază astfel cu subtilitate (și eficiență) contactul cititorului cu această lume, prinsă, așa cum aflăm din paginile albumului, între tradiție – dominantă, ca în cazul oricărui grup etnic enclavizat – și tentația (sau poate mai bine spus necesitatea) adaptării la dinamicele societății moderne.

În cele cinci capitole care constituie substanța volumului (și care poartă numele celor mai reprezentative așezări – urbane sau rurale – ale aromânilor trăitori în zonă: *Bitolia; Târnova, Magarova; Nijopole; Gopeși; Moloviște*), sunt evidențiate aspecte esențiale ale patrimoniului lor material („habitat, case, gospodării tradiționale, biserici”, *ibidem*) sau imaterial („grai, port, obiceiuri, tradiții, istorie orală”, *ibidem*), care definește comunitatea studiată ca una conservatoare, relativ coerentă și, fapt de mare relevanță, cu o bogată tradiție orală.

Cadrul general al cercetării, ale cărui repere sunt fixate încă din *Introducere* și apoi detaliate în capitolele cărții, este dat de contextul istoric aflat în interconexiune cu starea economică și datele demografice, cu un accent special pus asupra ultimului secol și jumătate, perioadă considerată pe bună dreptate de autori a concentra mutațiile cele mai notabile și mai radicale în ceea ce privește situația aromânilor din regiunea Bitolia, cumva și în coerență cu realitatea istorică, în mod cert mai dinamică de pe la finele secolului al XIX-lea. Structura oferită de cursul istoriei – în toate sensurile termenului, de la istoria socială la istoria bisericii și de la istoria culturală la istoria învățământului – susține într-un mod adecvat textura reprezentată de evenimentele majore ale comunității, într-o abordare complexă, care asociază antropologia culturală cu perspectiva diacronică. Sursele, citate într-un echilibru ponderat cu datele concrete din teren și cu interpretările și comentariile autorilor, au rolul prim de a crea o reprezentare clară și completă a realității, într-o viziune evolutivă. Decelăm, prin

---

Memorie, tradiție, grai, patrimoniu, București, Editura Etnologică, 2018, 196 p.; Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Emil Țarcomnicu, Cătălin Alexa, „*Lecturi vizuale*” *etnolingvistice la aromânii din Republica Macedonia: Ohrida, Struga, Crușova: memorie, tradiție, grai, patrimoniu*, București, Editura Universității din București, 2018, 196 p.

intermediul unei lecturi atractive avându-și în imagine cel mai corespunzător complement, povestea spusă de straturile istorice succesive de arhitectură, de casele prin care au trecut personalitățile locale, de inscripțiile funerare sau de mărturiile scrise – un demers care, mizând pe obiectivitate și detașare științifică, păstrează totuși doza necesară de emoțional și asigură în consecință conectarea cititorului la această lume, cu specificitățile ei, cu punctele ei forte și cu vulnerabilitățile ei.

Proiectată pe acest fundal, evoluția numerică a etnicilor aromâni – între deplasările lor tradiționale, ca negustori, prin toată Peninsula Balcanică, și exodul lor actual spre zone mai prospere – a cunoscut căderi dramatice, catalizate în ultima vreme și de statutul de minoritate, inevitabil precar. Urme ale unei vieți economice și culturale mult mai dinamice, imortalizate de cercetători în formulări ponderate și (mai ales) fotografii elocvente, vorbesc însă despre rolul decisiv jucat în zonă de aromâni, într-un trecut nu prea îndepărtat preponderenți demografic. Citat la p. 8 și urm., Anastase Hâciu² (profesor la Universitatea din București în perioada interbelică) consemnează explicit și detaliat situația aromânilor din orașul Bitolia în perioada premergătoare războaielor balcanice, când, din cele „70 000 de suflete” („aromâni, slavi, turci, albanezi, evrei [...] și abia de la 1912 [...] sârbi”), „națiunea cea mai numeroasă erau Aromânii, așezați în centru și în cartierele cele mai curate”. Aceeași preponderență demografică aromânească o remarcă, cu câteva decenii înainte, și Ioan Nenițescu³ cu privire, de exemplu, la satul Târnova, populat, la sfârșitul secolului al XIX-lea, de 5 500 de locuitori, majoritatea lor aromâni (cf. p. 83) sau Dimitriu Athanasescu⁴ despre Magarova, cu 4800 de locuitori, „toți armâni” (p. 91). O situație și mai radical diferită în raport cu începutul secolului XX se întâlnește în Gopeși, comună „românească” (unde „aproape toți locuitorii se declarau români”, p. 142), în prezent depopulată complet, în fapt funcționând astăzi ca „o localitate de vară” (*ibidem*).

Astfel, dincolo de importanța proiectului care rezultă din însuși obiectul acestuia – studierea unei minorități culturale mai mult sau mai puțin enclavizate, un scop care îi asigură deja contribuția originală specifică –, tocmai în acest aspect rezidă de fapt principalul aport al cărții: acela că se constituie într-un dosar sui-generis al unei epoci, alcătuit fără pasiuni naționaliste sau parti-pris-uri, fără accente fataliste sau mesianice. Motive de îngrijorare există, desigur, dacă este să consultăm statisticile, dar cercetătorii nu uită niciun moment de rolul lor de observatori obiectivi ai unei realități care, pe versantul afectiv, are un greu de contestat aspect dramatic, ilustrat sugestiv, de exemplu, de convoiul simili-mortuar care însoțește o rudă, imigrantă în Australia, la plecarea din vacanța petrecută acasă (p. 30, 121).

Când se referă la vechimea populației aromânești din Bitolia, autorii apelează tot la autoritatea lui Anastase Hâciu, care vorbește despre imposibilitatea identificării cu certitudine a unei perioade, formulând doar unele aprecieri cronologice relative, în conexiune cu situația din satele învecinate: „Nu cunoaștem epoca când s-au stabilit Aromânii în acest oraș, dar vechimea așezării acestora trebuie să fi fost mai veche ca a celora cari locuiau în comunele aromânești din jurul lui”. Acest fapt nu exclude, bineînțeles, importanța culturală a regiunii, cunoscută, între altele, prin deschiderea aici, în anul 1864, a „primei școli românești pentru aromâni” (p. 83).

De un interes aparte, proiecția etnografică și etnologică ocupă un loc central în cercetare, întregul demers fiind condus după principiile observației participative (cu

² *Aromânii. Comerț, industrie, arte, expansiune, civilizație* (1936), ediția a II-a, Constanța, Editura Cartea Aromână, 2003; despre Bitolia și împrejurimi; citatele sunt de la p. 192.

³ *De la românii din Turcia Europeană. Studiu statistic și etnic asupra armânilor. Cu aproape una sută de gravuri și cu o hartă etnografică*, București, Institutul de Arte Graice Carol Gobl, 1895; autorii citează de la p. 157 sqq.

⁴ *Cum s-a deschis prima școală română. Conferință de... primul apostol*, în „Lumina”, III, 10, 1905, p. 329–330.

implicarea activă a participantului observator), în care cercetătorii devin pentru un timp parte a comunității. Imaginea asupra vieții materiale și spirituale a localnicilor se recompune astfel într-un mod mai nemediat, garantând autenticitatea și facilitând accesul receptorului la această autenticitate. În acest sens, o informație directă este transmisă condensat prin legendele locale repovestite, diverse rețete culinare, unele fragmente de etnotexte sau versurile unor cântece tradiționale, prezentate aici (de exemplu, la p. 95, 97, 127, 129, 137, 180, 182 etc.) într-o transcriere fonetică largă, accesibilă chiar și unui public nespecializat, acestea fiind doar o parte dintre formele sub care rezultatele abordării etnologice sunt oferite cititorilor. Dar, dincolo de calitatea lor de vehicul al unor date culturale, aceste eşantioane de idiom local, la care se adaugă unele cuvinte izolate, inserate în substanța cărții, sau diverse subsisteme lingvistice precum onomastica, menționate fie și fugitiv, creează o imagine globală destul de completă asupra specificului graiurilor aromânești din zona Bitolia, caracterizate de o relativă variație. (Din acest punct de vedere, un profil aparte îl are idiomul din Moloviște și Gopeși, care, observă autorii, a păstrat unele caracteristici comune cu dialectul meglenoromân – continuitate remarcată deja de Tache Papahagi în 1930⁵: realizarea lui *ă* accentuat ca *o* în contexte precum *ngâlzoști* ‘încălzește’ sau fricativizarea africateri *d*, care trece la *z*; pentru mai multe detalii, explicații și exemple, vezi p. 187). Interesant în acest sens este și comentariul metalingvistic al unui subiect din Moloviște, care vorbește despre diversele ramuri de aromâni ce populează regiunea: grămosteni, sărăcăceni, aromâni din Perivole, fărșeroți și caceauni (nomazi) (p. 183–184), o tipologie validată, cel puțin parțial, de observațiile cercetătorilor.

Bibliografia care completează aparatul științific este minimală, dar esențială, conținând cele mai relevante titluri pentru subiectul abordat – în majoritatea lor surse vechi și documente care atestă vârstele culturale ale comunității aromâne începând cu cele mai vechi atestări ale acesteia în zonă, dar și cercetări moderne, de ultimă oră, orientate preponderent asupra unor aspecte identitare sau etnologice. De astfel, cartea se încheie cu această *Bibliografie*, neprecedată de vreo secțiune conclusivă, ceea ce transmite cumva cititorului impresia unui „va urma” implicit. De altminteri, seria cercetărilor la aromânii suddunăreni este încă deschisă, spre beneficiul cercetătorilor din multiple arii științifice și al publicului animat de curiozități științifice și (eventual) de solidarități etnice.

Luminița Botoșineanu
Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
România

Maria BARNA, Reportaj și literatură. Disocieri și interferențe în literatura română, Alba Iulia, Editura Altip, 2015, 290 p.

Încă de la început, volumul necesar în orizontul studiilor culturale delimitează precis obiectul de studiu, precizând că: „Această perspectivă literară asupra reportajului românesc nu urmărește să construiască o viziune exhaustivă, care să îi evidențieze pe toți cei care au contribuit la devenirea reportajului, ci doar sbutiurcă urmărească mereu schimbătoarele fațete ale reportajului. În consecință, au fost trasate câteva perioade în istoria genului-speciei, iar criteriile alese în acest sens au fost cele literar-istorico-politice deoarece, per ansamblu, reportajul s-a pliat, consecutiv sau concomitent, pe tribulațiile a două lumi: cea exterioară, a climatului socio-politic, și cea interioară, a literaturii” (p. 7). Cu toate că reportajul se

⁵ *Originea moloviștenilor și gopeșenilor în lumina unor texte*, „Grai și suflet”, București, 1930.

caracterizează mai ales printr-o anumită versatilitate, autoarea încearcă să disocieze nuanțele dintre *reportaj*, *literatură* și *gazetărie*, evidențiind faptul că cel dintâi asimilează în mare parte însușiri ale textului jurnalistic, însă nu se pliază totalmente trăsăturilor evenimentului de presă, de exemplu. Chiar dacă este, până la un punct, opozabil textului literar, el păstrează în palimpsest câteva amprente literare. Mai departe, se trece către investigarea zonelor comune reportajului și scriiturii jurnalistice. „De pildă, despre stilul jurnalistic s-a afirmat că este o derivare sau chiar o degradare a stilului literar; s-a spus că este caracterizat prin uniformizarea stilistică, prin standardizare ce are ca principale caracteristici concizia, accesibilitatea, claritatea, acuratețea, varietatea. Reportajul nu respectă toate aceste rigori, ba chiar este în opoziție cu unele dintre ele” (p. 14), mai adaugă pe bună dreptate cercetătoarea. Deși nu îndeplinește decât într-o mică măsură condițiile literarității, și este tributar stilului ales de către autor, textul reportericesc însumează totuși o serie de tehnici și procedee specifice, raportate mai degrabă la autenticitate, adecvare și concomitența faptelor relatate. De aici claviatura argumentativă a cărții se pliază, alternativ, pe subcapitolele *Funcțiile reportajului ca act de comunicare și act literar*, *Literatură-gazetărie, un drum cu două sensuri de influență* ori *Raporturile autor-personaj, autor-narator și narator-lector, în reportaj*. În altă ordine de idei, tipologia reportajului include pe rând reportajul-povestire sau schița-reportaj, apoi reportajul-eseu, reportajul-relatare, reportajul de atmosferă, reportajul senzational, reportajul ideologic și reportajul monografic.

Un capitol preliminar folositor în economia volumului este *Prefigurări ale reportajului, de la cronică la memorialele de călătorie*, de aici aflându-se că „întâiul reporter român” este Gh. Asachi. Scriitoarea consideră că apar suficiente elemente de reportaj în cronicile românești, ca de pildă în *Letopiseșul Țării Moldovei de la Aronu-vodă încoace* al lui Miron Costin, dar și în scrierile lui Ion Neculce. În opinia autoarei, în *Descrierea Moldovei*, Dimitrie Cantemir își manifestă unele veleități de reporter în creațiile cu tentă științifică, la fel ca și în cazul lui Cezar Bolliac din *Pagini alese*. Cea mai relevantă secțiune din carte este cea referitoare la *Eseu și realitate*, eseu reprezentând „Un gen proteic, cu mii de fețe care, în accepția cea mai frecventă a secolului al XVI-lea, reprezintă încercarea de a scrie, de a trata un subiect. Sfera de investigații e nelimitată și depinde doar de sensibilitatea autorului” (p. 45). Acestei definiții destul de largi i se circumscriu și *Pseudo-kynegetikos* de Al. Odobescu, *Cântarea României* de Alecu Russo. De altminteri, călătorii pot fi asimilați, pe bună dreptate, celor dintâi reporteri, scrierile de gen aparținând de pildă lui Liviu Rebreanu, M. Sadoveanu ori Camil Petrescu fiind câteva dovezi în acest sens. Totuși, părintele memorialului de călătorie, din perspectiva autoarei, și implicit în seria reportajelor este, fără a risca prea mult, Nicolae Milescu-Spătaru. Mai departe, în același context, se remarcă meritele incontestabile ale lui Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele* constituind piesa de forță a acestuia din urmă. Revenind la Gh. Asachi, promotor al reportajului, cercetătoarea evidențiază că, mai ales în *Extractul din Jurnalul călătorului moldovean*: „Într-adevăr, fiecare dintre aceste scrieri oferă date exhaustive despre tot ceea ce ar putea interesa un călător: cu meticulozitate, Gh. Asachi ne plimbă prin muzee și piețe, prin instituții de învățământ și palate, prin porturi, oferind informații de natură istorică, geografică, arhitecturală și construind un adevărat ghid turistic” (p. 52). În aceeași linie aproape genetică, notele de călătorie ale lui M. Kogălniceanu despre Spania constituie un reper solid în câmpul vast al memorialisticii, cu toate că este elaborat mai degrabă sub forma unui „mozaic literar”. Chiar și lui Gr. Alexandrescu i se recunosc anumite tendințe de realism caracteristice scrierilor relatând voiajuri, desigur în *Memorial de călătorie*, despre faimoasa vizită la mănăstirile din Oltenia din 1842, alături de prietenul Ion Ghica. Continuând firul călătoriilor, D. Bolintineanu relatează cu anumită obiectivitate peregrinările prin Egipt și Asia Mică, ori la Muntele Athos, încadrându-se astfel printre precursorii reportajului. N. Filimon este alt candidat la galeria genului, călătorind cu plăcere, de pildă, prin Germania meridională, plecând de la București, trecând prin Giurgiu, prin Pesta și prin

Viena. Autoarea mai integrează, în seria „reporterilor” de început, pe Iosif Vulcan, cu însemnările de călătorie prin Moldova, Dobrogea, Transilvania ori prin străinătate, iar Al. Vlahuță devine, în opinia ei, un maestru al genului, pentru că „duce la alt nivel tehnica personajului-narator care trece tot ceea ce i se întâmplă printr-un filtru propriu, transformând călătoria prin România într-un prilej de redescoperire a sinelui” (p. 59). Totodată, *Peregrinul transilvan* al lui Ion Codru-Drăgușanu ori *Călătoriile* lui Vasile Alecsandri surprind, cu un ochi cinematografic, realitățile vremii percepute în antrenul călătoriilor, dar cu vehiculele mai lente de atunci. Un caz mai special al reportajelor literare se referă la acelea care consemnează experiența războiului, așa cum se întâmplă la G. Topîrceanu (ex. *Amintiri din luptele de la Turtucaia și Pirin-Planina*), dar și cu însemnările de război ale lui Octavian Goga sau Camil Petrescu. Analizând perioada interbelică, Maria Barna subliniază importanța genului după Marea Unire, termenul fiind utilizat chiar mai înainte de 1900; mai mult, „certificatul de maturitate al reportajului a fost primit puțin înainte de 1930, iar dezvoltarea și maturizarea speciei sunt datorate avangardei românești, precum și influențelor culturii franceze și ale presei anglo-saxone” (p. 72). Se mai constată că atât generația anilor '30, cât și filo-socialiștii utilizează reportajul în spațiul publicistic în calitate de instrument social. Există însă și o doză de senzational întâlnit la oameni de presă precum Victor Codreanu, C. Băleanu, V. Munteanu, G. Macovescu, H. Soreanu, R. Râpeanu, Sidonia Drăgușanu, nume mai puțin cunoscute, dar destul de familiare în epocă. În altă ordine de idei, se accentuează nuanțe infinitezimale distinctivă între reportajul *politic*, ilustrat prin Al. Sahia și Panait Istrati, și acela *propagandistic*. Scriitoarea mai reține și numele celei considerate a fi „prima femeie ziarist profesionist din România”, Ecaterina Racoviceanu-Fulmen. Treptat, se trece la reportaje mai accentuat literaturizate, cum ar fi *Rapid-Constantinopol-Bioram* de Camil Petrescu, dar și *India* lui Mircea Eliade, precum și scrierile de călătorie semnate de Petru Comarnescu. În secțiunea referitoare la „hiperbolizant” și „imaginar” este inserat C. Hogaș cu memorialul de călătorie *Pe drumuri de munte*. Oferind apoi câteva exemple relevante, cercetătoarea adaugă: „În istoria publicisticii române, cel de-al doilea război mondial rămâne momentul catalizării reportajului de război ca subspecie și al acutizării sentimentului că acest tip de reportaj cade în sarcina jurnaliștilor, nu (doar) a combatanților” (p. 118). Bineînțeles, Geo Bogza rămâne figura centrală a volumului și, de asemenea, persistă scurta sa definiție a reportajului ca „cel mai sensibil seismograf al vieții”, el însuși acumulând trăsături de eseist, reporter, nuvelist și memorialist deopotrivă. De altfel, câteva pagini mai consistente sunt rezervate analizei cărții *Țări de piatră, de foc și de pământ* din 1939. Subcapitolul *Mediul citadin sau virulența pamfletară* reunește comentariile despre o serie de reportaje scrise de G. Bogza, fără a fi totuși strânse într-un volum aparte ca celelalte. Fără să se deosebească prea mult de alți exegeți, autoarea subliniază însă o minimă latură poetică a textelor bogziene, tehnicile narative specifice sublimând în definitiv într-un lirism *sui-generis*. Atunci când se ocupă de F. Brunea-Fox, părintele *grand-reportajului* românesc, reiterează faptul că, parafrazăm, această specie este un act de creație simultană cu realitatea și că scriitorul respectiv era atras de un soi aparte de senzational de la periferia societății. *Geografiile sociale* ori călătoria ca sondare a realității aduc iarăși în prim plan caracteristicile fundamentale ale discursului reportericesc la care se face adesea trimitere. Concluzionând că reportajul nu este altceva decât o felie de viață, trecută prin filtrul percepțiilor și sensibilității reporterului (p. 252), autoarea volumului de față își exprimă speranța în revigorarea genului, și prin intermediul unor reprezentanți precum Tatiana Niculescu-Bran, cu volumul *Sposedanie la Tanacu*, Claudia Golea cu *Planeta Tokyo* și Eugen Istodor cu *Viețaii de pe Rahova*. Revenirea la autenticitatea trăirilor, la plăcerea textului și la delectabilul *slow mood* rămâne în cele din urmă dezideratul întregii literaturi. Cartea mai beneficiază de o *Addenda* (și, desigur, de o bibliografie cuprinzătoare) care integrează trei interviuri, oferite pe rând de Iulian Comănescu, de Veronica D. Niculescu și de Viorel Ilișoi, ce comentează cu pricepere starea de fapt în care se află reportajul în actualitate. În cele din urmă, cartea *Reportaj și literatură. Disocieri și interferențe în literatura română* este mai degrabă

utilă, decât plăcută, atingând în abordare strictul necesar, și devenind un jalon apreciabil în peisajul studiilor românești de profil.

Amalia Drăgulănescu
Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
 România

Doina BUTIURCA, Réka SUBA (editori), **Dicționar multilingv de gramatică I (A–J)**, Iași, Editura Institutului European, 2019, 400 p.

Dicționar multilingv de gramatică I (coord. Doina Butiurca, Réka Suba), apărut la Editura Institutului European din Iași (2019), este prima cercetare în domeniul lingvisticii românești realizată dintr-o perspectivă contrastiv-tipologică a obiectului gramaticii, pentru limbile română și maghiară, tradusă în limba engleză.

În condițiile actuale, în care se constată creșterea interesului pentru studiul unor limbi ce fac parte din familii diferite, se impunea necesitatea unui *Dicționar multilingv de gramatică*. Lucrarea elaborată de doamna Doina Butiurca și de colaboratorii săi prezintă, din perspectivă contrastivă, aspecte generale și particulare proprii, pe de o parte, limbii române – ca limbă romanică – și, pe de altă parte, limbii maghiare – ca limbă fino-ugrică. Este rezultatul cercetărilor teoretice și aplicate desfășurate de autori de-a lungul timpului în diverse domenii ale științei limbii: lingvistică generală, gramatică contrastivă și aplicată, lexicografie multilingvă, fonetică, sintaxă, traducere și echivalare.

Ca orice dicționar de bună calitate, *Dicționarul multilingv de gramatică I* este alcătuit din două secțiuni: dicționarul propriu-zis și *Indexul*. Dicționarul propriu-zis este organizat în două compartimente: terminologia multilingvă și corpusul de concepte, elaborat în limba română și tradus în limbile maghiară și engleză. Titlul, ca și *Cuvânt-înainte*, sunt elaborate în limbile română, maghiară și engleză. În *Cuvânt-înainte*, autorii subliniază interesul studenților și al specialiștilor pentru cercetarea limbilor care definesc ramuri lingvistice diferite (arabă, chineză etc.), în scopul comunicării, înainte de toate. Se pune un accent deosebit asupra complexității dicționarului. Lucrarea este deosebit de utilă într-o societate multilingvă de comunicare, în contextul actual al globalizării.

Termenul-titlu nu are indici gramaticali. Autorii au utilizat indicații etimologice (de sursă latină și greacă), în sens larg, pentru limbile romanice ale dicționarului – limba română și limba franceză. Indicii de natură etimologică lipsesc în situația în care termenul-titlu este o traducere a conceptului din limba maghiară. Remarcăm faptul că importanța indicației etimologice constă în susținerea identității lingvistice a limbii române, în contextul globalizării.

Corpusul dicționarului este următoarea secțiune a lucrării, elaborată în limbile română, maghiară și engleză, cu bibliografie după fiecare articol de dicționar. Este partea discursivă a volumului, ilustrativă, printre altele, pentru relația dintre terminologie și traductologie. Ultima secțiune, *Indexul*, asigură cercetătorului, lectorului, în sens larg, posibilitatea identificării termenului din limba-sursă și a termenilor din limbile-țintă. Sursele din care au fost selectați termenii, definițiile, caracteristicile conceptuale pentru limbile utilizate în dicționar sunt menționate la sfârșitul fiecărui articol, în ordine alfabetică. Bibliografia cuprinde peste 250 de titluri academice, studii și cercetări din literatura de specialitate existentă în cele trei limbi. Numărul mare de surse citate indică bogata documentare a autorilor în cadrul activității universitare pe care o desfășoară.

Volumul include un inventar de circa 200 de termeni-titlu din domeniul gramaticii, echivalentele acestora în cinci limbi-țintă, pe lângă informația lingvistică. Modul de organizare a articolelor dicționarului respectă criteriul alfabetic. Și ordinea limbilor-țintă

respectă criteriul alfabetic. Aceste ultime caracteristici sunt importante pentru inițierea destinatarului în modul de utilizare a lucrării.

O altă calitate a dicționarului este faptul că studiul nu este o sumă de terminologii paralele. Există un demers descriptiv-lingvistic și funcțional în structura fiecărui articol de dicționar, pentru limbile română și maghiară, demers ce respectă caracteristicile științifice ale cercetării. Articolul de dicționar definește mai întâi conceptul, ilustrează apoi definiția prin numeroase exemple, create de autori sau selectate din sursele folosite. Dacă un concept există numai în limba română (clasa adjectivelor pronominale, de exemplu, diateza reflexivă etc.) sau numai în limba maghiară (cazurile specifice numai limbii maghiare, armonia vocalică etc.), autorii explică tehnica de traducere. După definiția conceptului, după exemplele ilustrative, sunt oferite modelele de flexiune și de acord specifice limbii române. Există o etică a cercetării, pe care autorii o respectă: paragraful din articol care face referire la limba română este marcat cu precizarea „în limba română”, iar paragraful dedicat limbii maghiare face precizarea „în limba maghiară” etc. Este astfel respectată și promovată identitatea celor două limbi. Iată un exemplu pentru conceptul de *adverbializare*: „În limba română, tip de schimbare a clasei morfologice a cuvintelor/conversiune constând în trecerea unui cuvânt în clasa adverbilor. Adverbializarea se realizează simultan, prin mijloace morfologice și sintactice. 1. Adjectivele devin adverbe. 2. Gramaticile includ în această clasă și adverbele formate de la baze substantivale, adjectivale, verbale: Vine la bunici numai vara. E beat *turtă!* Pronumele devin adverbe: *Ce* inteligent!

În limba maghiară, adverbele s-au format din nume purtătoare de sufix sau din substantive cu postpoziție. În anumite cazuri, diminuarea conținutului verbal poate cauza schimbarea valorii gerunziului (în limba maghiară, o formă nominală a verbului) și cuvântul trece în clasa adverbilor, de exemplu: *lopva* (*Lopva* pillantott rá. – A privit pe ascuns.); *betéve* (*Betéve* tudja a leckét. – Știe lecția pe de rost.); *játszva* (*Játszva* megoldja a matematikapéldát. – Rezolvă ușor exercițiul de matematică.) etc.” (p. 71).

Lista dicționarului cuprinde termeni din domeniile de cercetare ale științelor limbii, pe niveluri de învățare a limbilor română și maghiară – fonetică, lexicologie, morfologie, sintaxă, terminologie – termeni selectați atât din gramatica tradițională, cât mai ales din gramatica modernă, sintetizată, actualizată de GALR (2005, 2008, 2010) pentru limba română, de *Magyar grammatika* (2000), coordonată de Keszler Borbála – pentru limba maghiară.

Corpusul de concepte incluse în dicționar urmărește identificarea, cercetarea și compararea trăsăturilor comune și diferențiatorie ale celor două sisteme lingvistice în discuție. Autorii analizează sistemul cazurilor, flexiunea, aglutinarea, sistemele de conjugare, determinarea, clasele de substituție ale determinantului, tiparele specifice de traducere de la nivelul sistemului de actanți și al circumstanțelor implicate de verb.

Dicționarul multilingv de gramatică este o lucrare utilă atât pentru studenți, specialiști, profesori, cât și pentru traducătorii de texte literare și specializate. Totodată, dicționarul va deveni o sursă de referință pentru cercetarea unor fenomene gramaticale sub aspect contrastiv-tipologic, datorită câtorva calități: este o lucrare novatoare în câmpul lingvisticii românești. Volumul nu este o simplă listă de termeni. Noțiunea de „dicționar” autorii nu o asociază cu existența unor definiții. Dicționarul explică și analizează contrastiv și sistematic, din dubla perspectivă – a practicianului și a cercetătorului, în primul rând, a traducătorului – în al doilea rând – fiecare definiție, pentru limbile română și maghiară. Este unică și promițătoare o astfel de abordare.

Inga Druță
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău
Republica Moldova

Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820-1845). XII. Ținutul Tutova. Partea I (1828), volum editat de Mircea Ciubotaru, Lucian-Valeriu Lefter, Ioan Mihalcea și Ana Sabie. Introducere de Mircea Ciubotaru, Iași, Casa Editorială Demiurg®, 2018, 634 p.

Catagrafiile Vistieriei Moldovei (1820–1845), valoroasă colecție de documente cu caracter fiscal, din care au fost editate, până în momentul de față, 11 volume⁶, s-a îmbogățit, în anul 2018, cu încă un volum: *Ținutul Tutova (Partea I, 1828⁷)*. Datorăm acest lucru coordonatorilor săi, domnii Mircea Ciubotaru și Silviu Văcaru, precum și colaboratorilor lor, reuniți cu toții în acest demers complex⁸ de pasiunea pentru faptele întâmplăte în trecut și de preocuparea că prin nepublicarea recensămintelor se poate pierde o sursă importantă în descifrarea multor aspecte din evoluția sinuoasei noastre istorii.

Pluralitatea unghiurilor din care poate fi abordat materialul cuprins în lucrarea de față (categoriile ocupaționale, fiscale, sociale, antroponimice, componența etnică a populației și mobilitatea acesteia, configurația administrativ-teritorială a ținutului, starea materială a locuitorilor etc.), precum și abundența informațiilor, sunt lucruri care fac ca strădania autorilor să fie pe deplin răsplătită; descoperim aici, așadar, nu numai un „curriculum vitae” al uneia dintre cele mai vechi instituții românești, Vistieria Moldovei, ci și o serie de istorii particulare din viața economică și socială a Ținutului Tutova. Vom face cunoștință cu acestea

---

⁶ I. *Ținutul Romanului, Partea 1 (1820)*, volum editat de Lucian-Valeriu Lefter și Silviu Văcaru, Introducere de Mircea Ciubotaru, Iași, Casa Editorială *Demiurg Plus*, 2013, 316 p.; *Ținutul Romanului, Partea a 2-a (1832)*, volum editat de Mircea Ciubotaru și Silviu Văcaru, Introducere de Mircea Ciubotaru, Iași, Casa Editorială *Demiurg Plus*, 2013, 442 p.; *Ținutul Romanului, Partea a 2-a. Supliment. Țirgul Romanului (1831)*, volum editat de Mircea Ciubotaru și Silviu Văcaru, Introducere de Mircea Ciubotaru, Iași, Casa Editorială *Demiurg Plus*, 2013, 118 p.; II. *Ținutul Iași, Partea 1 (1820)*, volum editat de Marius Adumitroaei, Mircea Ciubotaru și Silviu Văcaru, Introducere de Mircea Ciubotaru, Iași, Casa Editorială *Demiurg Plus*, 2013, 464 p.; III. *Ținutul Cîrligăturii, Partea 1 (1820)*, volum editat de Marius Adumitroaei și Mircea Ciubotaru, Introducere de Mircea Ciubotaru, Iași, Editura StudIS, 2011; IV. *Ținutul Bacău, Partea 1 (1820)*, volum editat de Mircea Ciubotaru, Sorin Grigoruță și Silviu Văcaru, Introducere de Mircea Ciubotaru, Iași, Casa Editorială *Demiurg Plus*, 2013, 616 p.; V. *Ținutul Hîrlău, Partea 1 (1820)*, volum editat de Marius Adumitroaei și Mircea Ciubotaru, Introducere de Mircea Ciubotaru, Iași, Casa Editorială *Demiurg Plus*, 2013, 446 p.; VI. *Ținutul Herții, Partea 1 (1820)*, volum editat de Arcadie M. Bodale și Mircea Ciubotaru, Introducere de Mircea Ciubotaru, Iași, Casa Editorială *Demiurg Plus*, 2013, 126 p.; VII. *Ținutul Botoșani, Partea 1 (1820)*, volum editat de Mircea Ciubotaru, Sorin Grigoruță și Silviu Văcaru, Introducere de Mircea Ciubotaru, Iași, Casa Editorială *Demiurg Plus*, 2014, 318 p.; VIII. *Ținutul Putna, Partea 1 (1820)*, volum editat de Mircea Ciubotaru și Nicoleta Dănilă, Introducere de Mircea Ciubotaru, Iași, Casa Editorială *Demiurg Plus*, 2014, 512 p.; IX. *Ținutul Vaslui, Partea 1 (1820)*, volum editat de Mircea Ciubotaru și Lucian-Valeriu Lefter, Introducere de Mircea Ciubotaru, Iași, Casa Editorială *Demiurg Plus*, 2016, 514 p.; X. *Ținutul Fălciul, Partea 1 (1820)*, volum editat de Mihai-Cristian Amărieuței și Mircea Ciubotaru, Introducere de Mircea Ciubotaru, Iași, Casa Editorială *Demiurg Plus*, 2016, 574 p.; XI. *Ținutul Suceava, Partea 1 (1820)*, volum editat de de Marius Adumitroaei și Mircea Ciubotaru, Introducere de Mircea Ciubotaru, Iași, Casa Editorială *Demiurg Plus*, 2017, 426 p.

⁷ Din păcate, statisticile realizate pentru Tutova, Covurlui și Tecuci, între anii 1820–1821, s-au pierdut în împrejurări necunoscute. Existența acestora este însă dovedită de datele de sinteză care „se regăsesc, alături de cele privitoare la celelalte ținuturi ale Moldovei, în *Ecstract de obște pentru toți lăcuitorii birnici, trepte și cei fără de bir, după cea mai de pe urmă catagrafie, 1821 ghenar*” (Introducere, p. V). În extenso, pentru ținutul de față avem informații abia din anul 1828.

⁸ Prin problemele pe care le-au întâmpinat autorii: unele manuscrise ilizibile, litere chirilice susceptibile de mai multe interpretări, greșeli de scriere, deformări ale numelor de persoane etc., toate acestea necesitând fixarea unor norme general valabile pentru întreaga colecție.

mai întâi prin prisma informațiilor și explicațiilor pe care ni le oferă cu generozitate dl. Mircea Ciubotaru în *Introducere* (p. V–XXIX), pentru ca, mai apoi, să le descoperim în mod concret, parcurgând filele recensământului, nume cu nume și cifră cu cifră.

Pentru început însă, poziția geografică, apoi „creșterea” și „descreșterea” regiunii din punct de vedere administrativ (până în anul 1968, când a fost desființată, iar localitățile sale integrate, în majoritate, în actualul județ Vaslui) și demografic (până la momentul realizării catagrafiei) sunt primele aspecte cu care luăm contact. Având în vedere caracteristicile sale „tehnice” – care o situează în categoria celor medii, ca suprafață, cu cel mai mare număr de localități din Moldova și pe locul cinci ca densitate a populației – ne-am fi așteptat ca Tutova să ne ofere, comparabil cu celelalte ținuturi, un repertoriu informațional mult mai bogat. Din păcate, catagrafia se dovedește a fi „restantă” sub diferite aspecte: menționarea stăpânilor de moșii, a anumitor categorii sociale și etnice (jidovi), a încadrării satelor și locuitorilor pe categorii, a specificării numărului anumitor resurse materiale etc.; recenzenții nu au înregistrat, așadar, nici toată „suflarea”, nici toate bunurile pe care le dețineau contribuabilii.

Din acest motiv, pentru a putea avea o imagine cât mai clară asupra stăpânirii (boierești) în ținut, autorul *Introducerii* face apel la alte documente ale vremii: *Condica Visteriei Moldovei din anul 1816*, *Vidomostie de boierii Moldovei aflați în țară la 1829* și *Catagrafia fiscală a Moldovei din anul 1831*. Nici despre celelalte două tipuri de stăpânire – mănăstirească și răzășească – nu se pot spune prea multe; în primul caz, deoarece au existat puține locașuri sfinte în zonă (șapte schituri și o mănăstire – Florești, aceasta din urmă fiind cea mai veche și „înstărită” dintre edificiile bisericesti), în cel de-al doilea, lipsește, din nou, informația referitoare la răzeșii și mazilii ținutului. Apariții sporadice în paginile recensământului au inclusiv reprezentanții clerului (20 de preoți în tot ținutul, alți câțiva fiind menționați în ipostaza de părinți, socri sau bunici); prezența sau absența „personalului” bisericesc se justifică în contextul evoluției fiecărei localități în parte. Astfel, „Făureni, care în 1772 era un sat răzeșesc cu 20 de case, nu mai exista în 1828, unde rămăsese probabil biserica, aici slujind un dascăl și un diacon din Coroiești. La Costești paharnicului Iordachi Oprișan, cu opt birnici, nu sunt recenzați dascăli, fiindcă biserica satului era pe partea cealaltă, mare, a satului, cu mai mulți stăpâni” (*Introducere*, p. IX).

Spre deosebire de alte categorii, căpitanii sunt bine reprezentați în sistemul militar al timpului, prin numărul ridicat situând Tutova, de această dată, pe primul loc între ținuturile din Moldova.

Cu mult mai multă grijă au fost înregistrați plătitorii de bir, căci Vistieria era preocupată să cunoască îndeaproape numărul celor care îi „alimentau” rezervele; la fel de important era să cunoască și numărul scutelnicilor, în și din rândul cărora, de-a lungul timpului, au fost incluse, dar și excluse, anumite categorii (boieri, breslași, locuitori care aveau obligațiile slujitorilor), după cum dictau interesele stăpânilor. Cele două clase interferează adesea, recenzenții nefiind, nici de această dată, consecvenți în respectarea normelor de alcătuire a recensământului: nevolnicii, neputincioșii și văduvele au fost înregistrați, chiar la nivelul aceleiași unități administrative, atât în rândul birnicilor (familia extinsă putea suporta impozitul alocat tuturor membrilor săi), cât și în cel al scutelnicilor.

Urmărind cu deosebită atenție toate datele (de natură fiscală, socială, materială) cuprinse în catagrafie și corelându-le, acolo unde a fost necesar, cu cele din surse anterioare ori contemporane recensământului, referitoare la acest ținut sau, prin comparație, la alte ținuturi, autorul *Introducerii* reușește să ne ofere o descriere amănunțită asupra situației economice și sociale în care se găsea Tutova la 1828.

Schimbând direcția de cercetare, o analiză la fel de detaliată ne prezintă dl Mircea Ciubotaru și în ceea ce privește numele de persoane înregistrate aici, inventarul lor bogat fiind „prețios pentru evaluarea stadiului în care se afla la începutul secolului al XIX-lea sistemul onomastic românesc” (p. XX). Se constată, astfel, că procesul formării numelor

duble este unul avansat, numele unice și formulele în care identificarea personală se face prin raportare la un membru al familiei (în descendență paternă sau maternă) fiind puține în comparație cu primele. În prima linie, în ceea ce privește originea patronimului, se situează porecelele (unele dintre acestea, cele analitice în special, sunt extrem de expresive – *Boubălțat, Oasănegri, Strâmbălemni, Zvârlifusu* etc.), apoi meseriile și ocupațiile, precum și etnonimele. Fiecare dintre aceste categorii este generos exemplificată, surprinzându-se, totodată, elementele specifice zonei: câteva nume provenite de la meserii, de pildă, sunt puțin sau deloc întâlnite în alte ținuturi (*Holercariu, Militariul, Târlariu, Tașcariu, Zoderiu* etc.). Patronimele, elemente denominative care au la bază proveniența locală a individului, sunt și ele urmărite pe larg, iar problema corectitudinii ortografierii numerelor rămâne și acum, la fel ca și în cataografiile anterioare, una de actualitate. De această dată însă, „un control parțial al numerelor este facilitat de reluarea numerelor supușilor și slugilor din sate în partea finală a Catagrafiei Tutovei, în secțiunea *Partidile* boierilor” (p. XXVII), în timp ce, altele „rămân suspecte de neautenticitate” (p. XXVIII).

Informația propriu-zisă, consemnată în recensământul de la 1828, dispusă pe șase ocoale (*Târgului, Corodului, Pereschivului, Tutovei, Racovei, Similei*) și un târg (*Bârladului*) – corespunzând împărțirii administrative a ținutului la vremea respectivă, ocupă, cum era de așteptat, un spațiu generos (p. 3–592) în structura volumului; datele înregistrate au fost încadrate în tabele care conțin, numeric și nominal (cu excepția secțiunii *Adunarea*, p. 438–439, în care consemnarea oamenilor s-a făcut strict numeric), plătitorii și neplătitorii de bir, precum și efectivele de animale (boi, vaci și cai) pe care aceștia le dețineau. Pe baza acestui material, discuțiile asupra problematicei diverse pe care o expune dl. Mircea Ciubotaru în *Introducere* pot fi extinse, căci nu ducem lipsă de informații, chiar dacă, spre deosebire de alte catagrafii, există „breșe” în modul în care recenziții au alcătuit listele plătitorilor de bir.

Similar organizării volumelor precedente, și lucrarea de față cuprinde o *Notă asupra ediției* (p. XXXI–XXXII) – în care ne sunt expuse dificultățile pe care le ridică transcrierea unui astfel de manuscris și modul în care au fost ele rezolvate, în așa măsură încât să nu se denatureze nici realitatea fonetică și morfologică specifică limbii, nici adevărul istoric (s-au făcut corecții acolo unde cuvinte și nume importante au fost scrise în mod eronat), *Bibliografia* (p. XXXIII–XXXV) adecvată subiectului tratat și *Indicii* – toponimic (p. 593–612) și de nume de stăpâni și de privilegiați (p. 613–652) – care condensează informația cuprinsă în paginile catagrafiei, reprezentând ei înșiși un bun instrument de lucru.

Publicarea volumelor din colecția *Cataografiile Vistieriei Moldovei* reprezintă, cu fiecare apariție, un câștig pentru istoria multor domenii ale societății noastre. Sunt informații care surprind viața economică și socială pe paliere temporale, care confirmă fapte știute (de istorie și de limbă) ori scot la lumină altele noi, particulare, care pot fi analizate în contextul general al situației în care se găsea Moldova în secolul al XIX-lea. Din acest motiv, considerăm că editarea tuturor recensămintelor reprezintă o necesitate și așteptăm cu deosebit interes tipărirea lor.

Iustina Burci
Institutul de Cercetări Socio-Umane
 „C.S. Nicolăescu-Ploșor”, Craiova
 România

Mihai CHIPER, 1848. **Memorie și uitare în România celei de-a doua jumătăți a secolului XIX**, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015, 358 p.

Volumul *1848. Memorie și uitare în România celei de-a doua jumătăți a secolului XIX* se încadrează în tendințele denumite *noua istorie culturală* și are drept pretext afirmația lui A. Marino, dintr-o serie de articole comemorative, conform căreia „Pașoptismul, în esența principiilor sale, își reafirmă din plin, cu prilejul comemorării Revoluției de la 1848, actualitatea, vitalitate și spiritul constructiv, profund reformator” (p. 7). Urmărind deopotrivă sedimentarea și distorsionarea *memoriei* (colective) în ceea ce privește revoluția respectivă (și nu numai), în cursul *istoriei*, cercetătorul Mihai Chiper realizează la un moment dat un colaj critic în care se regăsesc texte ale exilaților din Țara Românească și Moldova, ori din literatura autobiografică și scrierile epistolare. Altădată însotește, ca observator peste veacuri, un întreg ceremonial specific, conținând „aniversările, funeraliile, pelerinajele, locurile memoriei, dezbaterile presei legate de 1848” (p. 10) ș.a.m.d. La un alt nivel al distilării reprezentărilor referitoare la evenimentele revoluției pașoptiste este plasată o anumită receptare convențională în cadrul sistemului educațional din secolul al XIX-lea. Totodată, calendarele ori almanahurile din acea vreme devin depozitare *memoriei colective* privind revoluția, în genere. Într-un context mai larg, cartea apelează la numeroase figuri contemporane proeminente din câmpul studiilor culturale (Pierre Nora, Amos Funkenstein, Maurice Halbwachs, Jan Assmann, Wulf Kansteiner, Astrid Erll ș.a.), care încearcă să definească mai precis acest termen încăpător, trăsăturile dominante intersectându-se subtil, și captând nuanțe ca *post-memorie*, *contramemorie*, *memorii – colecționate*, *tranzacționale*, *memorie – națională*, *istorică*, *oficială*, *publică și vernaculară*, *tradiții mnemonice* ori chiar „topografie sociomentală a trecutului” (p. 19–20). În acest sens, se pare că istoricii, dar și unii filosofi ai culturii privesc curgerea istoriei, și în consecință memoria și uitarea, ca pe o cuprinzătoare bandă a lui Moebius, unde selecția evenimentelor și determinarea importanței acestora sunt covârșitoare, și totuși rămân „la mâna” indivizilor, mai degrabă decât a națiunilor. De aici se desprinde imperceptibil o relație complexă, ambivalentă, între trecut, în chip de prizonier al prezentului, și prezent, ca moștenitor al trecutului. Mihai Chiper consideră, de aceea, că orice istoric este, parafrazăm, un soi de antreprenor al memoriei, în procesul de rememorare socială. Părăsind încet dificile și seducătoare teoretizări asupra memoriei colective, autorul se îndreaptă către al doilea capitol, denumit sintetic *Baricadele, eroii și exilurile. Uitările și comemorările anului 1848 în Europa*, dintr-o „perspectivă comparativă asupra memoriei revoluțiilor pașoptiste la nivel european, care aduce în prim plan discontinuitățile și fracturile tradițiilor naționale” (p. 90). Astfel, se presupune și se constată că în Franța, Austria și Polonia, deși impactul revoluționar a fost mai degrabă semnificativ, o anumită stare latentă, a uitării evenimentelor decisive în timp, s-a insinuat mai pregnant decât în țări precum Ungaria, Italia ori Germania. Îndată după aceea, se pornește în căutarea „memoriilor concurente”, cu alte cuvinte a diferitelor amintiri generate de regiuni oarecum disparate, precum Muntenia și Moldova, ori câteodată de facțiuni opuse, cum ar fi liberalii și conservatorii. Pentru că istoricul, în genere, trebuie să detecteze cumva și spiritul vremurilor trecute, el descoperă în oarecare măsură „amprentarea socială a trecutului”. Mai departe, singularizând un termen relativ nou, cercetătorul în cauză afirmă următoarele lucruri despre memorialistica vremii: „Predominând memoriile elitelor, autorii se axează în evocările lor pe combinațiile politice și diplomatice sau pe jocul factorilor de putere, abordând doar tangențial fenomenele sociale provocate. Din aceste considerente, încorsetată în anumite cadre politice sau ideologice, memorialistica *justificativă* restrânge perspectiva asupra revoluției la acțiunile naratorului sau ale grupului din care face parte” (p. 123). Secțiunea *Aniversări și ritualuri politice. Etape ale negocierii memoriei pașoptismului*

reliefează rolul memoriei sociale mai ales pentru receptarea acțiunilor determinante ale unor personalități marcante în parcursul Revoluției de la 1848, înregistrarea desfășurării acesteia în etape, dar și evidențierea sau câteodată marginalizarea anumitor date semnificative, precum 27 martie, 3–15 mai, 11 iunie, 13 septembrie (1848). Referitor la acest flux și reflux al evenimentelor din epocă, istoricul consemnează cu oarecare abilitate: „Dinamica memoriei sociale de atunci era strâns legată de contextul politic al epocii. Cele două perioade însemnate de activitate comemorativă, 1859–1866 și jubileul de la 1898, se manifestă în contexte politice diferite. Prima etapă coincidea cu domnia lui Al. I. Cuza și avea în substrat motivația mobilizatoare a programului pașoptist în configurarea reformelor politice și sociale de care ducea nevoie noul stat. Anul 1898 a însemnat altceva, provocând privirea retrospectivă a unei jumătăți de secol” (p. 186). El mai remarcă și faptul că funeraliile marilor personalități și ceremoniile aferente devin un fel de rezervoare ale memoriei (și afective), în sensul larg al cuvântului, mai ales în ceea ce privește capitalul politic, dar și, cităm, fundamentele unei moralități seculare. În acest context, este atinsă problematica legată de insuficiența recuperare, din punct de vedere istoric, a rămășițelor pământești ale lui N. Bălcescu, și este explicat întrucâtva conceptul de „patrie ingrată”, cu permanentul complex al nerecunoștinței față de oamenii ei de seamă. Altădată, integrează dicționarele, dar și biografiile ori broșurile, în repertoriul lucrărilor care înmagazinează varii aspecte privind destinul personalităților trecute, până la un punct, într-o „imortalitate simbolică”, vieți cumva paralele cu ele însele, în sensul distanțării succesive de realitatea anterioară. Tot în concluzie parțială, este de reținut considerația conform căreia „Panteonul este rezultatul negocierilor care au loc între grupurile de prestigiu. În cazul panteonului pașoptist, acesta este departe de a se suprapune celui național în cea mai largă accepțiune. Nu îi vom vedea pe Heliade-Rădulescu, C. A. Rosetti sau I. C. Brătianu așezați alături de Mihai Viteazul ori Ștefan cel Mare. Eroizarea pașoptiștilor este o raportare târzie la un moment fondator al modernizării” (p. 238). *Zile naționale și memorie. 1848 în calendare* se referă la teaurizarea momentelor semnificative ale Revoluției pașoptiste, precum și la calitatea acestor artefacte sociale, după cum le numește M. Chipur, de „a forma și a reflecta viziunile colective asupra trecutului”. De altfel, calendarele și almanahurile au constituit, în opinia cercetătorului, adevărate „ritualuri ale sincronizării mnemonice” (de pildă, cele 150 de ediții ale almanahurilor apărute în perioada 1848–1902). Revenind la cele mai importante zile naționale de atunci (și de acum), 11 iunie (1848), 24 ianuarie (1859) și 10 mai (1866), vehiculate în contextul rememorării colective, se observă cu precădere că, în răstimpuri, a existat fie o competiție, fie o tendință de sincretism în privința prezervării ori disipării acestora. Metoda comparatistă rămâne valabilă, în continuare, în cuprinsul volumului, mai ales când sunt relevate asemănări și deosebiri între situația din Transilvania, pe de o parte, și cea din vechiul Regat, pe de alta. Cu suficient discernământ istoriografic, se notează faptul că: „Începând cu 1859, în seria calendarelor se observă un proces de unificare a reperelor istorice pentru cele două provincii românești. Avem de-a face cu un fenomen cu dublă interfață, un timp colonizator al centrului, al Bucureștiului – noua capitală, și un timp refuzat al provinciei, al Iașului” (p. 254). Totodată, este accentuată ideea că cealaltă revoluție aparținând secolului al XIX-lea, de la 1821, nu ar fi îndeajuns de filtrată, ca sărbătoare oficială, prin prisma recuperatoare a artefactelor sociale ori a întrunirilor comemorative. În ultimul capitol, *Revoluția în conflictele educaționale*, se conturează mai întâi rolul manualelor școlare într-un soi de deversare a fluxului memoriei colective, deoarece: „Corelat cu programa de învățământ, manualul școlar de istorie prezintă o preocupare justificată a tuturor societăților moderne. Perceput a fi, prin excelență, un colportor de valori și ideologii, o chintesență a memoriei și identității, el ajunge să fie transformat de societate într-o realitate vie” (p. 275). Rămâne deosebit de actuală integrarea îndrumarelor și manualelor școlare în contextul politicilor memoriei, cu alte cuvinte maniera prin care acestea contribuie la modelarea mentalităților generației viitoare. Concluziile volumului de față reiterează concentricitatea ipotezelor definite,

acestea constând, după părerea autorului, în analiza constituirii tradiției mnemonice și a coordonatelor ei interpretative, mai ales în mod declarat cu privire la Revoluția de la 1848, și o posibilă nedeclarată prognoză a parcursului ulterior al receptării evenimentelor de la 1989. „Primul nivel este cel al literaturii autobiografice și al corespondenței, cuprinzând experiența directă și neîmpărtășită, cu intenții restitutive exprese din partea participanților. [...] După scrierile memorialistice, un al doilea nivel era susținut de manifestările politice care permiteau transmiterea memoriei revoluționare prin intermediul unor festivități publice. [...] O altă formă de elaborare a tradiției legate de 1848 a reprezentat-o *cultura funerară a generației pașoptiste*. Ea s-a aflat în centrul unui sistem specific de ritualuri politice – funeralii, pelerinaje, evocări – care au contribuit la construcția unui panteon revoluționar. [...] Apoi, avem reflectarea activității personalităților în broșuri, biografii, dicționare, scrise din motive diverse: interese politice imediate ori retrospective, încercări de analiză cu caracter istoriografic. [...] Pentru surprinderea trendurilor, am utilizat surse insuficient exploatate, cum sunt calendarele. Rolul acestora în formarea unei culturi populare trebuie reevaluat. [...] Un alt proces urmărit a fost acela de memorializare prin intermediul școlii. Programa și manualele întrebuițate în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea au constituit importante modalități de construcție și promovare a unei memorii colective, făcând parte din cadrul *politicilor memoriei*, pe care statul le avea la îndemână” (p. 307–314). În lipsa unei concluzii finale, care să punteze deschiderea perspectivelor apropiate acestei abordări, volumul prezentat trasează indiscutabil vectorii necesari înțelegerii unor concepte complexe precum *memorie (colectivă)*, *revoluție*, *uitare*, *receptare*. Apelând la câmpuri fundamentale precum istoria (perioadei pașoptiste) și literatura memorialistică, și tangențial la unele aspecte din filosofia culturii, cartea menționată, *1848. Memorie și uitare*, își găsește într-un final locul privilegiat în multitudinea studiilor culturale și istoriografice actuale. De altfel, abundența bibliografică, întinsă pe aproximativ 20 de pagini, îndeamnă mai departe cercetătorii meticuloși la extinderea acestei tematici, aparent restrictivă, și cu toate acestea ofertantă.

Sebastian Drăgulănescu
*Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
România*

Jean-Pierre CUQ, Isabelle GRUCA, Cours de didactique du Français Langue Étrangère et Seconde (4e édition) [Teaching French Foreign and Second Language Course (4th edition)], Grenoble, Presses universitaires de Grenoble, 2017, 482 p.

L'étude des langues étrangères est devenue très importante dans le monde, et le français, autrefois la première langue étrangère étudiée dans l'espace roumain, se voit dépassé de nos jours, par endroits, par l'anglais et l'allemand. Dans le monde la situation du français est différente, le nombre de locuteurs francophones étant en croissance (10 % depuis 2014), selon le dernier rapport, de 2018, de l'Organisation Internationale de la Francophonie (OIF). On doit saluer donc l'apparition de la quatrième édition de ce livre, très connu et apprécié dans le monde francophone depuis sa première édition (2002), écrit par deux auteurs avec une riche expérience : Jean-Pierre Cuq est Professeur de didactique du français langue étrangère et seconde à l'Université de Nice, détenant dans le passé la fonction de président de la Fédération Internationale des Professeurs de Français et des qualités de membre ou d'expert dans d'autres organisations professionnelles ; Isabelle Gruca est Maître de conférences en didactique du FLE à l'université de Nice-Sophia Antipolis, dirigeant

actuellement la collection Français Langue Étrangère (FLE) des Presses Universitaires de Grenoble (PUG).

L'un des buts de l'ouvrage est de mettre à la disposition des étudiants inclus dans des formations universitaires en français langue étrangère, « une vue générale des connaissances actuelles dans ce domaine, et qui soit pour eux une sorte de manuel dans lequel ils puissent trouver l'essentiel des références utiles à leur formation. » C'est pour cela que « chaque chapitre sera augmenté de notes nombreuses et des indications bibliographiques les plus importants », destinées « à provoquer chez les étudiants une certaine envie d'autoformation et un esprit critique. » De ce point de vue, les auteurs assument le fait que l'ouvrage ne peut pas être exhaustif, « la moisson théorique et pratique de dernières décennies » étant riche.

Ce cours, d'une grande dimension et complexité, rédigé d'une manière claire et esthétique, est composé de trois parties (les deux premières ayant quatre chapitres, la dernière en ayant trois), chacune d'entre elle présentant des aspects essentiels de la didactique du français langue étrangère (FLE) et du français langue étrangère et seconde (FLES), dans une démarche logique et en formant un produit unitaire. Chaque chapitre est suivi d'une liste de références, « pour en savoir plus » sur le contenu traité dans le chapitre, groupées à la fin du livre dans une vaste bibliographie générale.

La première partie (qui comprend les premiers quatre chapitres, jusqu'à la page 140), qui a comme titre « Le niveau métadidactique », examine les aspects théoriques de la discipline, en commençant, dans le premier chapitre, avec l'utilisation du terme *champ*, pour désigner le FLE, plutôt que celui de *discipline* ou *domaine*, ainsi qu'avec la présentation des acteurs institutionnels ; un problème analysé dans le deuxième chapitre est celui de l'appartenance de la didactique du FLE soit aux sciences de l'éducation, soit aux sciences du langage, ainsi que d'autres questions sur l'appartenance floue de la discipline. Le troisième chapitre décrit le concept de langue (y compris étrangère et seconde) et les diverses situations d'apprentissage et d'enseignement, en proposant une nouvelle classification de ces situations. Le quatrième chapitre, le dernier de cette partie, propose une réflexion sur les conditions d'appropriation d'une langue étrangère et seconde (en passant par les aspects neurodidactiques et psycholinguistiques) et sur la classe et ses acteurs : l'apprenant et l'enseignant, avec leurs profils et leurs formations, dans un contexte où les transformations technologiques sont rapides et les incertitudes méthodologiques grandes). Ce chapitre fait aussi le point sur des concepts comme, l'appropriation, l'interaction, le savoir et les rapports que les acteurs de la classe entretiennent avec lui.

La deuxième partie, intitulée « Le niveau méthodologique », la plus grande partie (pages 141–342) de ce cours, est consacrée aux méthodologies et aux méthodes. Le premier chapitre présente les compétences fondamentales qu'un apprenant doit mettre en œuvre à l'oral et à l'écrit : celles de compréhension et de production. Le deuxième chapitre analyse le parcours de l'apprentissage de l'apprenant, par l'intermédiaire des concepts théoriques tels que le niveau, la progression, l'évaluation, la certification, le Cadre européen commun de référence. Le troisième chapitre a comme objet l'histoire des méthodologies, en donnant aussi un aperçu des méthodologies dites non conventionnelles (par le silence, par le mouvement, etc.). Le quatrième chapitre, le dernier de cette partie, étudie les didactiques spécifiques, c'est-à-dire des domaines d'intervention particuliers de la didactique (la pédagogie des grands groupes, des méthodologies destinées aux jeunes enfants ou aux adultes allophones).

La troisième partie du cours (pages 343–449), dénommée « Le niveau technique », examine le niveau technique, en commençant avec une série de concepts de niveau hiérarchique inférieur, en entendant par cela des outils d'intervention, comme la traduction, le lexique, la grammaire (dans le premier chapitre), ensuite on passe à la littérature et au texte authentique utilisés en classe de FLE (dans le deuxième chapitre), avec leurs

particularités d'utilisation, et, finalement, les outils de la classe (le troisième chapitre), où, à côté du laboratoire de langue, de plurimédia et de multimédia, on présente également le rôle du tableau, « bien que l'évocation seule de son utilisation comme une technique d'enseignement prête souvent à sourire » ; il reste un lieu symbolique important de la classe, parfois le seul disponible pour l'écrit, sa bonne utilisation par l'enseignant prouvant un savoir-faire important.

L'ouvrage peut être considéré comme une ressource fondamentale pour les étudiants, les enseignants, les futurs enseignants et les chercheurs du FLE et du FLES. Ce livre sera très utile aussi pour n'importe quelle discipline (à condition que le lecteur soit francophone), parce qu'il contient non seulement des conseils spécifiques à l'enseignement du FLE et du FLES, mais aussi des conseils généraux d'ordre didactique, universellement valables.

Gabriel Camară

Université „Alexandru Ioan Cuza” de Iași
Roumanie

Alexandra CUNIȚĂ, Coman LUPU (ed.), **Neologie, neologism: concepte, analize**, „ROMANICA” 20, București, Editura Universității din București, 2015, 100 p.

Volumul *Neologie, neologism: concepte, analize*, numărul 20 (2015) din colecția Romanica, apărut la Editura Universității din București, propune o incursiune în domeniul socio-lingvisticii actuale prin dezbateră noțiunii de neologism, a cărei ambiguitate conceptuală rămâne un subiect destul de delicat. Cele șase articole cuprinse în prezentul volum, redactate în română, franceză sau spaniolă, punctează cercetările specialiștilor români și străini privind fenomenul de inovație lingvistică în contextul anumitor caracteristici sociale sau regionale.

Astfel, primul studiu, *Ideologia y diccionario: aspectos de la neología léxica en los inicios de la lexicografía moderna des español*, elaborat de Dolores Azorin Fernandez, aduce în prim-plan observații privind existența neologismelor în repertoriile lexicografice, evidențiind în mod deosebit poziția conservatoare a Dicționarului Academiei Regale Spaniole (DRAE) care inventariază unitățile lexicale neologice de-abia în edițiile sale recente, ulterior includerii acestora în alte dicționare precum DEA⁹ sau LEMA¹⁰. Autoarea face referire, de asemenea, și la cercetarea lexicografului Vicente Salvá care privilegiază neologismul, îndepărtându-se de „criteriul excesiv de restrictiv,, (p. 10, trad. n.) menținut de Academia Spaniolă, care a susținut o adevărată cruciadă de apărare a limbii. „Pe de altă parte, dicționarele neacademice prezintă tendința marcantă de colectare și descriere a utilizării, precum și de a oferi celor care le consultă principiile necesare utilizării neologismelor de orice tip în discursul lor, care de multe ori, sunt derivate din progresul cunoașterii și din noile moduri de interacțiune socială” (p. 19, trad. n.).

O incursiune asupra definițiilor conceptului de *neologism* și a formulei denominative *cuvinte recente* o regăsim în articolul *Neologisme? Cuvinte recente?*, aparținând Alexandrei Cuniță, a cărei demonstrație științifică evidențiază „importanța factorului timp pentru identificarea acestei clase de unități: termenul *neologism* [...] subliniază noutatea semnului lingvistic apărut la un moment dat în raport cu ansamblul semnelor cunoscute și utilizate în

⁹ DEA – *Diccionario del español actual*, Seco, Manuel, Andrés Olimpia, Ramos, Gabino, 1999.

¹⁰ LEMA – *Diccionario de la lengua española*, Battaner Arias, Paz, Barcelona: Spes Editorial, 2001.

mod obișnuit de vorbitori [...]; formula bilingvă *cuvânt recent / cuvinte recente* evocă distanța de regulă foarte mică ce desparte momentul apariției noului semn lingvistic de punctul de reper (temporal) ales de observator: epoca al cărei contemporan este” (p. 24). Astfel, intervalul reprezentat de ultimii 20–25 de ani este considerat oportun pentru „tăietura sincronică” (p. 28) în vederea identificării noutăților lexicale. În scopul unei „eficiențe în comunicare” (p. 34), autoarea sugerează necesitatea unei reflecții lingvistice pentru identificarea, datarea și includerea ulterioară a formelor lexicale noi în dicționarele generale ale limbii, „atunci când anumiți factori de ordin calitativ și cantitativ o permit. Până atunci, noile forme lexicale își pot găsi locul în dicționare de *neologisme* ori de *cuvinte recente*” (p. 34).

În articolul *La néologie n'est plus ce qu'elle était*, François Gaudin plasează cercetarea pe aceeași linie a preocupărilor privind clarificarea noțiunii de neologie și neologism, încurajând depășirea dificultăților pe care le suscită numeroasele dezbateri actuale pe această temă. Pe baza cuplurilor dialectice conceptuale saussuriene, „neologismul se situează între limbă și vorbire, între diacronie și sincronie, între paradigmă și sintagmă” (p. 38, trad. n.), iar dimensiunea textuală și pragmatică a neologiei este oarecum neglijată în urma unei abordări din perspectivă lexicalistă care se orientează în principal asupra semnului. În partea a doua a articolului, autoarea punctează raportul de opozitie dintre neologia endogenă și cea exogenă, dar și dintre neologia de atestare și cea de apariție. Neologia endogenă, care vizează matricile proprii unui cod lingvistic, „produsă de gramatica lexicală, de regulile morfologice ale lexicului intern” (p. 40, trad. n.), se poate confunda cu neologia de atestare întrucât unitățile lexicale apărute pe această cale se caracterizează prin apartenența la sistemul limbii respective. Astfel, ordinea de pătrundere a noilor unități lexicale poate fi lămurită doar prin prisma etimologiei sau istoriei limbii. Neologia exogenă include unitățile lexicale apărute ca urmare a contactului dintre codurile lingvistice și a căror grafie însăși semnaleză caracterul exogen, iar neologia de apariție include formele imprevizibile, exogene și endogene, considerată de autoare un factor marcant de îmbogățire și reînnoire a limbii.

Studiul lui Coman Lupu, intitulat *Neologism de sute de ani sau imprecizie conceptuală*, se distinge prin demersul investigativ asupra statutului termenului *neologism* care, așa cum afirmă autorul, „are un înțeles variabil, de la caz la caz. Pe de o parte, este folosit ca sinonim cu termenul *recent*. Pe de altă parte, se aplică oricărui împrumut indirect, adică intrat în limbă pe cale cultă” (p. 47). Pe baza definițiilor științifice ale neologismului și neologiei selectate din anumite dicționare explicative (DEX, DRAE, LR, DȘL)¹¹, autorul consideră criteriul cronologic pertinent „în încercarea de a distinge între neologism și cuvânt recent” (p. 50). Definiția *neologismului* din DȘL menționează ambiguitatea caracteristicii de „termen recent” (p. 50) atribuită acestuia, însă lexicograful reliefează în încheiere definiția clasică potrivit căreia „neologismul este un cuvânt nou - împrumut sau o creație internă -, un sens nou dobândit de un termen deja existent în limbă sau o expresie nouă” (p. 50).

În articolul *Neologismele limbii române între tradiție, modernitate și actualitate*, Cristian Moroianu subliniază caracterul particular al neologismului românesc care a „cunoscut, în mod firesc, variații de adaptare, explicabile prin particularitățile de pronunțare din limbile de origine” (p. 64), în concordanță cu influențele „simultane sau succesive din partea principalelor limbi de cultură europene” (p. 64) asupra limbii române literare moderne. Problematika tipurilor de neologisme și schema de clasificare detaliată a acestora - în raport cu tipul de unitate lingvistică, tipul de etimologie, momentul actual sau din punct de vedere stilistic - este urmată de dezbaterile oportunităților de considerare ca neologism a unei

¹¹ DEX – *Dicționarul limbii române*, Academia Română, București, 1913–1940; DRAE – *Diccionario de la lengua española*, Real Academia Española, Madrid, 2001; LR – *Le Robert. Dictionnaire d'aujourd'hui*, Dictionnaires Le Robert, Paris, 1992; DȘL – *Dicționar de științe ale limbii*, Angela Bidu-Vrânceanu et al., Nemira, București, 2001.

unități lingvistice, autorul apreciind criteriul cronologic și criteriul cultural ca „elemente constante ale unei clase mai generale a neologismelor” (p. 58). Reținem, de asemenea, diferențierea între neologismele generale și neologismele terminologice (neonime), un subiect discutabil în ceea ce privește „stabilitatea”, caracterul „spontan” sau chiar existența sinonimiei admisă atât pentru neologisme cât și pentru neonime, „în ciuda necesității unui grad mai sporit de precizie al celor din urmă” (p. 59). Exemplele citate de autor ilustrează pe deplin relațiile semantice de sinonimie, antonimie, polisemie sau omonimie stabilite între neologisme, acestea constituind, din perspectivă sincronică, o varietate de opțiuni lexicale la nivelul limbii române în totalitatea ei.

În ultimul articol, *Cuestiones en torno al tratamiento de los neologismos semanticos: entre la intuición, el análisis lingüístico y el diccionario*, Antonia Martínez Linares tratează problematica neologismelor semantice, menționând, pentru limba spaniolă, prezența diminuată a acestora în bazele de date și în dicționare¹². În vederea identificării neologismelor semantice din limba spaniolă reținem perspectiva criteriului lexicografic, conform căruia reperarea devine dificilă în special în cazul celor „care provin din extensii metaforice încorporate în limbajul comun” (p. 73). Autoarea subliniază necesitatea realizării unor analize lingvistice calitative asupra neologismelor „pentru a justifica intuiții neologice” (p. 85), dar și „pentru a explica utilizarea unităților lexicale într-un sens mai creativ” (p. 85). În ultima parte a acestui articol, analiza „analogiilor sinonimice” sau „rutelor metaforice” (p. 91) demonstrează pe baza exemplelor de verbe „neologice” (p. 96) utilizate în situații de comunicare cotidiene faptul că extensiile metaforice ale acestora „nu sunt arbitrar, nu sunt izolate” (p. 96), respectând tiparele similare ale unităților din aceeași clasă lexicală.

În ansamblu, prezentul volum grupează cercetări de referință asupra conceptului de neologism și variației sale în timp, distingându-se prin analizele subtile și nuanțate privind o modalitate confirmată de îmbogățire a repertoriului lexical al unei limbi.

Corina Lungu

*Universitatea de Medicină și Farmacie din Craiova
România*

Laura Carmen CUȚITARU, **Creierul gramatical**, Iași, Editura Junimea, 2017, 287 p.

Preocupările Laurei Carmen Cuțitaru, în privința Psihologiei limbajului, a Neurolingvisticii și a Psihopatologiei comunicării, sunt mai vechi, dovadă în acest sens stând cartea sa, *Elements of Psychology and Pathology of Language*, Iași, Universitas XXI, 2007, autoarea continuând investigațiile în cadrul domeniilor de cercetare amintite. Rezultatul acestor investigații este concretizat în publicarea volumului *Creierul gramatical*, Editura Junimea, Iași, 2017, 287 p.

Scriitura întregului volum se caracterizează prin claritate, acuratețea utilizării termenilor, coerență discursivă, forța argumentării și rigoarea referințelor bibliografice.

Volumul *Creierul gramatical* se constituie într-un amestec disciplinar. Este transdisciplinar, încă de la primele pagini, având legături directe cu discipline ca Neurologia,

¹² Conform BOBNEO – *Banc de dades de l'Observatori de Neologia*, <http://obneo.iula.upf.edu/bobneo>.

Neurolingvistica, Neuropsihologia, Psihologia, Psiholingvistica, Psihopatologia comunicării, Pragmalingvistica și Analiza conversației, Sociolingvistica, Antropologia.

Utilizând *antifora*, cu alte cuvinte, punând întrebarea și răspunzând imediat la ea, autoarea organizează discursul sub forma dialogului, după model conversațional. Întrebarea se constituie, de fapt, într-o marcă a adresării directe către destinatarul cărții. Astfel, autoarea își propune (și reușește) să clarifice termeni și concepte de tipul *afaziologie*, *frenologie*, *structură de suprafață*, *structură de adâncime*, *competență*, *performanță*, *învățare/însușire*, *redundanță gramaticală*, *redundanță contextuală* etc.

În prima parte a cărții, Laura Cuțitaru abordează probleme ce țin de *Neurologie* și *Psihopatologia comunicării*, una dintre acestea fiind *afazia*. Afazia, ne comunică autoarea, reprezintă „dificultatea de a produce sau înțelege limba vorbită” (p. 9), literatura de specialitate descriind mai multe tipuri, în funcție de locul afectat, însă două dintre cele mai des întâlnite sunt, în opinia autoarei, *afazia lui Broca* și *afazia lui Wernicke*. „Leziunile în partea creierului, situată în emisfera stângă, chiar deasupra tâmplei (partea inferioară a lobului frontal stâng), provoacă *afazia lui Broca*. O persoană cu afazia lui Broca are ritmul vorbirii mult încetinit și greoi. Din această cauză intonația dispăre. Cuvintele sunt pronunțate cu mult efort, cu ezitare îndelungată, articularea însăși este defectuoasă” (p.10). Vocabularul, ne spune autoarea, „suferă și el modificări importante în ceea ce privește morfemele care arată relațiile dintre unitățile lexicale: de exemplu, elementele de legătură precum prepozițiile și conjuncțiile dispar, după cum pot dispărea și elementele de flexiune verbală sau nominală (terminațiile gramaticale), rămânând doar cuvinte tip «intrare», așa cum sunt ele indicate în dicționar. Din cauza absenței structurii sintactice și a elementelor care poartă informație gramaticală, acest tip de afazie e numit și *agramaticală*” (p. 10).

Pe de altă parte, ne comunică Laura Carmen Cuțitaru, locul numit *aria lui Wernicke*, „se află tot în emisfera stângă, deasupra și puțin în spatele urechii stângi, iar sindromul se numește *afazia lui Wernicke*”, iar „caracteristicile acesteia includ: conservarea structurilor gramaticale, incluzând cuvintele funcționale și afixele aferente, vorbirea fluentă și alertă (logoree), abundența neologismelor, precum și o certă dificultate în găsirea cuvântului potrivit, pentru care se dau substitute: de exemplu, pacientul spune *cu care bei* în loc de *pahar*, sau *ce e mai mic* în loc de *furnică*, acompaniindu-se de gesturi semnificative” (p. 11). Problema este, ne spune autoarea, că „nimic din ce spun astfel de pacienți nu are sens, nici ei nu înțeleg ce li se spune, deci nu sunt conștienți de propria situație (ceea ce dă acestui sindrom denumirea alternativă de afazie *receptivă*)” (p. 11).

Interesant este subcapitolul al cărui titlu are intonație fundamentală interogativă: *Un creier masculin și unul feminin?* (p. 53–62), din cadrul capitolului *Limba și creier* (p. 7–66), în care analiza este socio- și pragmalingvistică, autoarea vorbind despre diferențe între felul de a vorbi al unei femei și modul în care vorbește un bărbat. Astfel, apelând la opiniile din literatura de specialitate, autoarea ne spune că „bărbații vorbesc mai mult decât femeile, dar nu întotdeauna, iar atunci când o femeie își «eclipsează» partenerul în discuție, provoacă o evaluare negativă din partea celorlalți. Cel mai frecvent, subiectele de discuție feminine includ copiii, școala, moda, gătitul și întreținerea casei, pe când mașinile, sportul și afacerile sunt subiecte preferate de bărbați” (p. 56). De asemenea, aflăm că „femeile pun de trei ori mai multe întrebări decât bărbații, și asta pentru că astfel provoacă un răspuns” (p. 57). Apoi, „expresiile de umplutură de tipul *știi / știți* sunt folosite de către femei în conversație de zece ori mai des decât de bărbați, recurgându-se la ele cu atât mai mult cu cât răspunsul din partea bărbaților se lasă așteptat” (p. 57).

Putem adăuga că marca discursivă *știi / știți* este, în opinia noastră, un dispozitiv de obținere a atenției, o modalitate de a verifica interacționalitatea partenerului, pentru a vedea dacă acesta se află în stare de ascultare.

Aflăm, de asemenea, din paginile volumului semnat Laura Carmen Cuțitaru, că, în cadrul interacțiunilor verbale dintre femei și bărbați, „96% dintre întreruperi erau făcute de bărbați” (p. 57) și că „femeile nu obiectează atunci când bărbații intervin în ceea ce ele spun, însă obiectează atunci când o altă femeie face acest lucru” (p. 57).

Un loc important în economia lucrării îl ocupă opiniile referitoare la limbă ale lingvistului și filosofului american Noam Chomsky. Astfel, ni se comunică, în paginile cărții de față că, în opinia lui Chomsky, „vorbirea – dezordonată și cu defecte (ezitări, agramatism, incoerențe etc.) – este numită *performanță* și nu trebuie luată în calcul într-o teorie științifică asupra limbii” (p. 87) și că, „la celălalt pol se află *competența*, prin care nu se înțelege ceea ce orice om numește prin acest cuvânt, ci semnifică o proprietate a minții umane, o realitate psihologică a unei cunoașteri tacite, implicite, a regulilor limbii de către orice om” (p. 88). Cu alte cuvinte, „performanța e a vorbitorului *real*, competența e a vorbitorului *ideal*” (p. 88).

Laura Carmen Cuțitaru ne comunică, în paginile cărții recenzate, că sarcina lingvistului, în opinia lui Chomsky, „va fi, atunci, de a identifica un set de *reguli generale* (foarte diferite, ca natură, de regulile concrete din gramatica prescriptivă tradiționalistă) care să *explice* modul în care vorbitorul poate să genereze creativ mesaje” (p. 185).

Astfel, „*performanța* (vorbirea concretă) – imperfectă, plină de ezitări, de întreruperi, incompletă, căreia îi corespunde comunicarea cu a ei *structură de suprafață* – nu trebuie luată în seamă de lingvistul generativist. El trebuie să abordeze numai *competența*, adică cunoștințele implicite, tacite, aflate în mintea vorbitorului, pe care acesta nici nu-și dă seama că le are și nici nu le poate accesa intenționat, fața internă a limbii, sau *structura de adâncime*, pe care Chomsky o numește și «o simplă reflexie a formei gândului»” (p. 186).

Laura Carmen Cuțitaru trage următoarea concluzie: „Ca să deducă ceva din «competența» omului, cercetătorul cere subiecților vorbitori să facă observații asupra *gramaticalității* diverselor propoziții, lucru care nu servește la nimic. În primul rând, acesta e un apel la «performanță»” (p. 188). Aduagă, de asemenea, autoarea că „oriunde te întorci, nu poți face abstracție de vorbitor și comunicarea lui concretă” (p. 188), cu alte cuvinte, limba nu poate fi, consideră autoarea, un mecanism abstract sau o capacitate spirituală detașată de protagoniștii actului lingvistic și de funcțiile limbii.

O altă idee care apare în lucrările lui Chomsky, afirmă autoarea, este cea referitoare la propozițiile ambigue, cu dublu înțeles. Astfel, în volumul *Aspects of the Theory of Syntax* (1965), Chomsky consideră că „există în orice limbă propoziții ambigue, cu dublu înțeles, care trebuiesc reformulate pentru a transmite mesajul corect, intenționat de emițător” (p. 194). Autoarea ilustrează existența propozițiilor ambigue, cu dublu înțeles, recurgând la propoziția englezească *Flying planes can be dangerous* (p. 194), „care înseamnă, în același timp, că e periculos să conduci avioane, dar și că avioanele care zboară sunt periculoase, depinde cum interpretezi cuvântul *flying*, ca adjectiv sau ca substantiv verbal” (p. 194). Laura Carmen Cuțitaru oferă și un exemplu de propoziție ambiguă în limba română: *A bătut un copil cu mâna ruptă* (p. 194), „în care fie bătăușul avea mâna ruptă (circumstanțial instrumental: cu ce l-a bătut?), fie copilul (atribut: ce fel de copil?)” (p. 194). Este vorba despre *ambiguitate sintactică*, ambiguitatea situându-se la nivelul receptorului de mesaj lingvistic.

De remarcat este și subcapitolul *Omul gramatical* (p. 146–154), din cadrul capitolului *Limbă și evoluționism* (p. 111–165), în care autoarea consideră a fi necesară luarea în discuție și analizarea unui volum „absolut remarcabil” (p. 146), și anume, *Grammatical Man*, publicat în 1982 de către americanul Jeremy Campbell, volumul în discuție având un „subtitlu ambițios” (p. 146): *Information, Entropy, Language and Life*, subtitlu care „îți dă de înțeles că, dacă ai crezut că e vorba de o carte de gramatică (în sensul de știință filologică),

te-ai înșelat” (p. 146). Ni se comunică, de asemenea, că „punctul de plecare al întregului eșafodaj îl constituie teoria informației” (p. 146).

Apariția volumului *Creierul gramatical* al Laurei Cuțitaru va stârni, cu siguranță, interesul studenților de la diverse Facultăți: Facultatea de Litere, Facultatea de Psihologie, Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Secția Asistență Socială, de la Universitatea de Medicină, dar și interesul cercetătorilor ce au ca domenii de cercetare Neurolingvistica, Psiholingvistica, Sociolingvistica și Pragmalingvistica. Autoarea utilizează instrumente metodologice moderne, încadrate într-o armătură teoretică serioasă. De remarcat sunt și varietatea informației, claritatea expunerii și bibliografia teoretică de ultimă oră.

Luminița Hoarță Cărăușu
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
România

Daiana FELECAN, *Întâlnire cu semnele textului: 18 popasuri de lectură critică*, București, Editura Academiei Române, 2018, 316 p.

Cartea *Întâlnire cu semnele textului: 18 popasuri de lectură critică* este un demers interdisciplinar, ce reunește studiile publicate de Daiana Felecan în actele congreselor/conferințelor (inter)naționale, în volume omagiale sau în reviste de specialitate, însă volumul nu este fragmentar, așa cum ne-am putea aștepta, întrucât articolele sunt grupate în șapte capitole cu titluri relevante, care anunță tema de cercetare și evidențiază coerența internă a fiecărui capitol.

Lucrarea se deschide cu *Decalogul discipolului recent, precedat de Cele două îndatoriri mai mari și urmat de Cuvântul dascălului*, un hipertext construit pe principiul polifoniei, reiterând, la nivel structural, cele zece porunci biblice și *Psalmi* lui David. Două porunci capitale stau drept temelie pentru cele zece „rugăciuni” ale discipolului:

1. *Să-i porți necontenit recunoștință dascălului tău în inima ta și în cugetul tău!*
2. *Să-l respecti pe dascălul tău cu mult mai mult ca pe tine însuși!* (p. 13).

Politețea lingvistică este o preocupare constantă a autoarei, care notează câteva *observații sau băgări de seamă* asupra celor șapte ani de acasă, perioadă ce reprezintă cronotopul în care viitorul adult își conturează tiparul psihologic și comportamental. Studiul are la bază trei dintre Poruncile dumnezeiești, fundamentale pentru purtarea politicoasă: (1) *Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși*; (2) *Să nu mărturisești strâmb împotriva aproapelui tău*, poruncă analizată din prisma actelor de limbaj, fiind un act de vorbire directiv, care interzice mărturisirea falsă; și (3) *Să nu poțestești niciun lucru al aproapelui tău*. Aproapele funcționează ca nume propriu, „un antroponim generic identificabil la nivelul creaturii, ne(mai)desemnând proximitatea locativă și pe seamănul zămislit din Dumnezeu. Referentul la care face trimitere semnul depășește spațiul limitrof: *aproapele* îl circumscrie și pe *departele* spațial, fiind cel care *îți seamănă*, care este *la fel cu tine*” (p. 27).

Salutul este una dintre regulile celor șapte ani de acasă, iar cercetarea intitulată *Modalități lingvistice de adresare convenționale vs neconvenționale (Formule de salut vechi și noi în limba română)* identifică o serie de forme/formule de adresare în spațiul public românesc actual, pe care le analizează din perspectivă structurală și funcțională. Elementul de noutate este reprezentat de formulele neconvenționale, de import recent, majoritatea englezești. După o prezentare detaliată a modalităților directe de realizare a salutului, atenția

se îndreaptă asupra modalităților indirecte, precum formulele de tip urare (*Să fiți iubiți!*) sau fraze asertive (*Trăim în România și asta ne ocupă tot timpul!*; *Țineți aproape!*).

Capitolul *Construcția discursului literar* se deschide cu *Marginalii la lectura textului literar*, care pledează pentru parcurgerea unor lecturi de calitate sub influența modelatoare a dascălului.

Interesul autoarei privind analiza discursului se prelungește până la *Construcția discursului religios*. Studiul *Construcție și interpretare în rugăciune* descrie modul în care se realizează actul lingvistic al rugăciunii, inventariază principalele procedee de structurare a acesteia în limba română și înregistrează manifestările discursive identificate în cazul rugăciunii femeii cananeence.

Interesantă este alegerea pasajului biblic pentru demonstrarea felului în care se realizează politețea verbală în acest subtip al discursului religios. Rugăciunea femeii cananeence se constituie din patru acte: primele două și ultimul sunt verbale, iar al treilea este gestico-ritualic. Deși primele două intervenții ale femeii sunt acte de vorbire de tip acțional, care au drept scop determinarea interlocutorului la realizarea unei acțiuni, ele sunt decodificate drept acte verbale de tip expresiv, „verbele *a milui* și *a ajuta* fiind mărci locuționare al căror conținut propozițional descrie un comportament uman care profesează ca atitudini caracteristice smerenia și umilința” (p. 100). Cererea femeii este alcătuită din următoarele variabile: „smerenie + valorizarea Interlocutorului + sinceritate + umilință + încredere + autodiscreditare + perseverență. Oferta/ răsplata Mântuitorului este echivalentă, în plan semantic, cu milostivirea” (p. 101).

Articolul *Configurații structural-semantice în exordiu și în perorația omiletică. Predicile Cuvânt de învățătură la Dumineca Lăsăturii de Brânză (Didahii), de Antim Ivireanul, și Predica în Duminica dinaintea Marelui Post, de Nicolae Steinhardt* pornește de la premisa că discursul omiletic de tip predică este alcătuit dintr-o succesiune de acte verbale predominant reprezentative (redarea unui eveniment vetero- sau nou-testamentar), directive (învățămintele) și comisive (angajamentul emițătorului și al receptorului de a da ascultare învățăturilor). Având în vedere publicul, referentul extradiscursiv, se disting două modalități de raportare la interlocutor: pe de o parte, în predicile lui Antim Ivireanul se resimte vocea auctorială orientată spre publicul concret, iar, pe de alta, monahul de la Rohia renunță la statutul de autoritate tutelară, pentru că orice intenție moralizatoare are un referent colectiv, în interiorul căruia se include.

„*Emilia cândva Serbac*” sau despre „refuzul” numelui deslușește temeiurile în baza cărora titularul își repudiază numele canonic. Autoarea prezintă posibilități de ne-numire cu numele oficial: antroponim alternativ (*Emilia cândva Serbac*); generice nedefinite din metarealitate (*Ceialți*) sau generice din „realitate”: (a) estetice (*eu*, care se distanțează de alteritate, *alții*); (b) livrești/ paremiologice (*Cine se scoală de dimineață departe ajunge*); (c) moral-religioase (*Dumnezeule, îți mulțumesc că nu sunt ca ceialți oameni*).

Studiul *Identitate și alteritate în actul de numire* evaluează măsura în care nominatorul, considerat ca identitate, se prelungește în alteritate. Atitudinea onomaturgului se modifică în funcție de anumiți factori social-istorici și de moda lingvistică a comunității investigate.

În *Nume de botez – între sacru și profan. Abordare teoretică*, se identifică o deosebire între sacrul propriu-zis (divinul) și sacrul circumstanțial, survenit în urma unei convenții sacerdotale sau laice. Concluzia cercetătoarei este că

nu se poate vorbi despre *nume (de botez) sacre*, cu excepția unităților/ sintagmelor denominative ce aparțin seriei sinonimice care îl desemnează pe purtătorul inițial (exponentul *sacrului propriu-zis*): Dumnezeu – cu literele corespunzătoare din diferite limbi; vorbim, în schimb, despre antroponime care *ocasional/ convențional* sunt investite cu capacitatea *de a evoca/ de a comporta un sens sacru*. [...] Foste nume

profane, *numele evocatoare de sacru* «adăpostesc»/ «găzduiesc»/ oferă lăcaș fonetic temporar unor semnificații «transsubstanțiați» – între nume și entitatea denumită se creează o relație în temeiul căreia indicele denominativ este umplut cu sens (p. 151).

Retorica pseudonimelor din limbajul virtual are în vedere *nickname*-urile false (pseudonimele virtuale) și mecanismul cognitiv implicat în decizia locutorului de a refuza identitatea oficială în favoarea unei identități fictive, dar motivate. Pseudonimul are o dimensiune materială, reprezentând partea tehnicistă, didascalică a numelui și o dimensiune iconică (totalitatea interpretărilor posibile, asociate *nickname*-ului respectiv). Se observă anumite tipologii de pseudonime, în funcție de arhitectura acestora (pseudonime-cuvânt: *Catindat, Pensionar*; pseudonime-sintagmă: *Comunist serios, Egal cu 0*); în funcție de dimensiunea lexico-semantică (*Huliganul, Votant PSD*) sau de diverse resurse stilistice (procedee argumentative, procedee de ambiguitate și procedee de intertextualitate).

Numele de brand: repere de analiză abordează aspecte omise sau insuficient tratate în literatura de specialitate a domeniului, dar și probleme cu totul noi, precum redimensionarea semantică a unității de analiză și delimitarea de alte concepte înrudite sau argumentarea naturii duale a numelor de brand (semn lingvistic și iconic).

În același capitol dedicat onomasticii, Daiana Felecan analizează *Un caz de nume proprii semantic structurate: porecele atribuite oamenilor politici din România* și conchide că numărul porecelor unui politician este direct proporțional cu notorietatea de care se bucură la un moment dat pe scena politică. Fiind expresia verbală a atitudinii subiective a vorbitorului, porecla produce deformări ale numelui oficial și declanșează la receptare efecte de ironizare a persoanelor vizate, prin realizarea unui portret-robot al actorului politic.

Studiul *Artifex ludi sau despre joaca de-a numele. Formă și sens în actul atribuirii de nume jucărilor* identifică trei stadii ale parcursului numirii în cazul jucătorului-nominator:

(1) *numirea impusă de o autoritate externă*, când copilul nu a parcurs stadiul de alfabetizare și se află în imposibilitatea formulării unui nume pentru jucăria sa; (2) *numirea ca mimesis*: beneficiarul recepționează numele conferit de terți și îl utilizează prin imitare într-o formă fonetică fidelă originalului sau într-una cu devieri ortoepice specifice ciclului biologic traversat; (3) *numirea deliberată*: beneficiarul se află în etapa conștientizării apartenenței la lumea înconjurătoare, pe care o „transfigurează” în corpurile (ludice) cu care își „mobilează” lumea lui particulară botezând-o (p. 201).

Clasificarea numelor este făcută în funcție de nominator, în *nume oficial/ de prototip* (nume generice, apelative clasificatoare sau nume specificatoare) și *nume neoficial*, atribuit de o altă instanță numitoare decât cea implicată în procesul de fabricare. Majoritatea denominațiilor sunt motivate și fac trimitere la posesor, la personaje din literatură sau filme, la obiecte și ființe din mediul înconjurător.

Capitolul *Limbajul modei* surprinde unele *Aspecte pragmalingvistice în limbajul criticii stilistice televizate – Studiu de caz*. În ceea ce privește corpusul, autoarea optează pentru rubrica specială, intitulată *Verdictul Danei*, din cadrul emisiunii *Vorbește lumea* și urmărește felul în care se constituie interacțiunea prezentator-invitat, făcând observații asupra configurației rețelelor textuale, lexico-gramaticale și semantico-pragmatice. Cercetătoarea ajunge la concluzia că nu se poate vorbi despre un limbaj propriu criticii de stil, ci despre un limbaj care aparține modei lingvistice audiovizuale.

Imaginea străinului în dramaturgia românească din prima jumătate a secolului al XIX-lea ilustrează ce a reprezentat elementul străin, fie oriental, fie occidental, în perioada amintită. Contrastul între cei care își doresc păstrarea vechilor obiceiuri și cei care râvnesc la modul de viață și la moda lingvistică de import este evidențiat într-o serie de comedii în care personajele se comportă după tipare „evropenești”, stârnind amuzamentul cititorului prin ridicolul situației.

Volumul se încheie cu o serie de observații privind funcționalitatea multiplă a unor prepoziții (*Valori funcționale ale prepoziției*) și particularitățile lor distribuționale circumscrise doar în cazul prepoziției propriu-zise. Având la bază lucrările de specialitate consacrate, se face o diferențiere între cele două valori: prepoziție și morfem.

Complexitatea cărții *Întâlnire cu semnele textului. 18 popasuri de lectură critică* se datorează atât multi- și transdisciplinarității studiilor, cât și interesului continuu al autoarei de a găsi abordări originale ale temelor de cercetare. Acest volum, asemenea lucrărilor anterioare semnate de Daiana Felecan, se remarcă prin rigoare, prin analiza detaliată și foarte bine documentată a faptelor de limbă, prin diversitatea și caracterul inovator al subiectelor abordate.

Roxana Pașca
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,
Centrul Universitar Nord, Baia Mare
România

Liliana IONESCU-RUXĂNDOIU, Mihaela-Viorica
 CONSTANTINESCU (coord.) **Discursul parlamentar românesc
 (1866–1938). O perspectivă pragma-retorică** [Romanian Parliamentary
 Discourse(1866–1938). A Pragma-Rhetorical Perspective], București,
 Editura Universității din București, 2018, 509 p.

Din punct de vedere etimologic, în limba română, cuvântul *parlament* provine din cuvântul *parlement*, din limba franceză veche, acesta derivând, la rândul lui, din *parler*, a vorbi. În acest volum, autorii – lingviști, istorici și specialiști în științele politice – propun reactualizarea legăturii etimologice printr-o analiză interdisciplinară a discursului parlamentar ca gen discursiv instituțional guvernat de o serie proprie de proceduri și practici, convenții și ritualuri care au condus, în timp, la cristalizarea și dezvoltarea unei specificități a comunicării politice în spațiul românesc. Din punct de vedere istoric, perioada aleasă a fi analizată nu este întâmplătoare: în 1866 a fost adoptată prima Constituție, au fost puse bazele guvernării reprezentative și a fost consfințită structura bicamerală a Parlamentului românesc, iar în 1938 a fost adoptată Constituția prin care se introducea dictatura regală a lui Carol al II-lea, au fost dizolvate partidele politice și a fost eliminat regimul parlamentar.

Încă din *Introducere*, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu subliniază faptul că analizele au ținut cont de cadrul istorico-politic, deoarece discursul și societatea sunt în permanentă legătură, astfel încât „schimbările sociale sunt schimbări în discurs și, în același timp, [...] discursul construiește și reconstruiește viața socială” (p. 12). De asemenea, parlamentul este considerat o „comunitate de practică”, concept dinamic preluat din studiile de sociologie. Spre deosebire de alte comunități de practică, în cazul parlamentului, discursul nu este doar una dintre condițiile necesare îndeplinirii unei activități specifice, ci un aspect constitutiv al acestei activități. În această comunitate de practică, diverse identități se confruntă, se influențează, dar se și negociază, creionându-se astfel practici interacționale specifice instituției Parlamentului.

Luând în considerare condițiile istorice, sociale și culturale, autorii examinează, în prima secțiune a volumului, modurile în care diverse viziuni ideologice, afilieri politice, poziții instituționale și agende politice se cristalizează sub influența unor modele străine, cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea marcând „profesionalizarea graduală a sferei politice” (p. 38), iar politica „se transformă treptat într-o sferă autonomă de activitate” (p. 20). Dacă până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu a existat instituția Parlamentului

și nici membrii unei astfel de comunități de practică, este interesant de urmărit modul în care noua comunitate își formează limbajul prin care să își legitimeze prezența în noua instituție. În studiul *Parlament, discurs parlamentar, reprezentare și vot*, Silvia Marton reușește să surprindă în diacronie căutările lingvistice ale noilor actori sociali, politicienii, care „trebuie să explice, să convingă și, mai ales, să delibereze” (p. 23) mai mult decât să convingă. În plus, „până în anii 1880–1890 [...], prin *partid* se înțelege *facțiune*, deci dezordine, parțialitate, discordie” (p. 28), iar politicienii se grupau informal, în funcție de afinități (p. 30). În studiul său, Irina Ionescu trece în revistă statutul Parlamentului în sistemul politic românesc din perioada 1866–1938 pe baza unor studii și documente juridico-politice și subliniază evoluția noii instituții atât din punctul de vedere al reprezentativității, al prerogativelor legislative, cât și al practicilor discursive. Autoarea remarcă faptul că funcția deliberativă este esența parlamentarismului și este din ce în ce mai bine conturată în perioada studiată, iar din punctul de vedere al reprezentativității, se evidențiază două mari perioade: 1866–1914, dominată de liberali și conservatori; 1914–1938, dominată de liberali și țărăniști (p. 46–47).

Odată creionat contextul istoric și politic, practicile discursive parlamentare sunt analizate detaliat de Liliana Ionescu-Ruxăndoiu. Autoarea remarcă faptul că, prin intermediul acestor practici, actorii politici modelează și remodelează, din punct de vedere discursiv, atât relația cu grupul de insideri (ceilalți parlamentari) și cu grupul de outsideri (cetățenii), cât și relația cu propria națiune, cu valorile naționale și europene din trecut, prezent și viitor. Reținem astfel că, pentru a deveni o comunitate de practică, actorii politici din noua instituție trebuie să folosească anumite practici discursive, să le adapteze și să le rafineze pentru a deveni eficiente. Odată verificate, practicile sunt descrise, consemnate și validate în regulamente de funcționare. În plus, practicile „crează anumite așteptări la care membrii comunității încearcă să se conformeze, reproducând astfel continuu identitatea comunității” (p. 70).

Secțiunea a II-a a volumului cuprinde cinci studii dedicate analizei unor concepte recurente în discursurile parlamentare din perioada studiată precum: democrația (Liliana Ionescu-Ruxăndoiu), statul (Liliana Hoinărescu), tradiția și modernitatea (Melania Roibu), românismul (Andra Vasilescu) și modalități de desemnare a partidelor (Mihaela-Viorica Constantinescu). Analizele au avut la bază un corpus constituit din texte selectate din Monitorul Oficial și din volume de discursuri ale unor parlamentari care au marcat scena politică românească.

În studiul despre *Istoricitatea democrației*, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu pornește de la ideea că „schimbările privind semnificația și evaluarea unui concept sunt rezultatul unei dispute între anumite grupuri sociale și politice, diferențiate sub aspect ideologic” (p. 74). De asemenea, autoarea aduce în prim plan două teorii diferite despre modernizarea României – teoria formelor fără fond (Maiorescu 1868, 1872) și teoria sincronizării cu Occidentul (Lovinescu 1924) – care ar putea explica inclusiv evoluția, prin imitație și, ulterior, prin efort integrator, a parlamentarismului românesc. De altfel, putem observa legătura dintre cele două teorii și cele două perioade identificate de Irina Ionescu: dacă până la Primul Război Mondial, noua comunitate de practică parlamentară era în căutarea cuvintelor, a unei identități și imita modele străine (în special, modelul francez, mai rar, cel britanic sau american), după acest moment, condițiile sociale și istorice naționale își lasă amprenta asupra parlamentarilor care încep să intre în dialog și își asumă acțiunile, iar la nivel discursiv se remarcă o serie de practici specifice și recurente.

Democrația este un concept „tehnic”, cu trăsături semantice constante și care intră rar în scenarii metaforice (p. 85). *Statul* este un concept relativ nou, care apare în Europa occidentală între secolele al XIV-lea și al XVI-lea (p. 87), și care permite conceptualizări metaforice. De la sfârșitul secolului al XVIII-lea, timp de aproape 200 de ani, *statul-națiune*,

dar și *patriași poporul*, predomină în discursurile politice, devenind constanta noii comunități de practică, conceptul care asigură continuitatea istorică. În studiul său, Liliana Hoinărescu urmărește conceptualizarea metaforică a statului ca organism pornind de la Platon (*Republica*), considerând că, la nivel lingvistic, metaforele „asociază funcțiile de conducere cu *capul*, lucrătorii cu *mâinile*, iar disfuncțiile sociale cu *boala*” (p. 101). Pe baza analizelor discursurilor din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, autoarea identifică următoarele asocieri metaforice pentru statul român: reprezentări corporale – *tânăr*, *slab*, *amoretz*; reprezentări arhitectonice – *edificiu*; reprezentări reificate – *vas ce călătorește pe ape învolburate și înfruntă furtunile istoriei*. Având funcție persuasivă și explicativă, asocierile metaforice i-au atras și (încă) îi atrag pe parlamentarii români. Mihaela-Viorica Constantinescu este interesată de modul în care actorii politici se raportează la propria ideologie sau la cele opuse și identifică cinci scenarii metaforice predominante: scenariul persoanei, al construcției, al drumului, al războiului și cel religios. De cele mai multe ori, reprezentările metaforice interferează, se acumulează pentru a consolida componenta emoțională a discursului. Având la dispoziție extrase din dezbateri parlamentare ce acoperă peste 70 de ani, autoarea a putut observa cum unii termeni care denumesc partidele sau ideologiile au dezvoltat, treptat, conotații negative (p. 186). Spre exemplu, *revoluționar* se referea la liberalii din perioada pașoptistă și avea conotații pozitive, însă în primele decenii ale secolului al XX-lea termenul este asociat cu doctrina comunistă și începe să dezvolte conotații negative.

În studiul său, Melania Roibu identifică metafore conceptuale recurente asociate conceptelor de *tradiție* și *modernitate*. Analiza minuțioasă relevă un aspect interesant din punct de vedere lingvistic: în perioada studiată, pe baza textelor disponibile, parlamentarii nu au utilizat niciodată substantivul *modernitate*, în schimb au utilizat frecvent substantivul *tradiție*, căruia i-au imprimat deseori conotații pozitive. Conceptele analizate pot fi interpretate și din perspectiva „obiectelor atitudinale” (Osgood 1952), deoarece – în funcție de vorbitorul curent, de poziția sa într-o comunitate de practică, apartenența la o anumită cultură, un anumit grup politic etc. – sensul conceptului se poate modifica. Astfel, *tradiție* poate fi invocat ca sensul de „obicei, uzanță; ansamblu de concepții, de obiceiuri, de datini și de credințe care se statornicesc istoricește în cadrul unor grupuri sociale sau naționale și care se transmit (prin viu grai) din generație în generație, constituind pentru fiecare grup social trăsătura lui specifică” (DEX) care asigură menținerea legăturii dintre generații sau, la nivel discursiv, poate căpăta conotații negative precum „învechit”, spațiu ce trebuie exclus deoarece nu asigură evoluția. În discursurile analizate, autoarea identifică *tradiția* ca „depozitar al unui trecut ideal(izat) și ca liant între generații” (p. 137), iar *modernitatea* ca progres, mișcare dinamică ce asigură evoluția, inclusiv a parlamentarismului românesc.

Andra Vasilescu propune o analiză a *românismului* ca metaforă identitară pe trei direcții – drum, familie, spectacol –, inclusă atât în discursurile de legitimare, cât și în cele de mobilizarea acțiune politică din perioada de cristalizare a identității parlamentare. Analiza corpusului relevă faptul că metaforele identitare au la bază și promovează stereotipuri etnice pozitive precum: inteligența practică, ospitalitatea, hărnicia, bunătatea și mai puțin stereotipuri etnice negative precum: cinismul, spiritul gregar, delăsarea, neseriozitatea (p. 152).

Autorii celor șapte studii incluse în secțiunea a III-a a volumului pornesc de la premisa că identitatea participanților este relevantă într-un anumit context cultural, iar diferența culturală poate fi folosită în discurs pentru a explica deosebiri și a soluționa conflictele. Așadar, identitatea este un concept fluid, adaptabil, dinamic, multidimensional, ce implică negocieri complexe, chiar și atunci când un individ aparține categoriei „noi” în cadrul unui context cultural anume. Conceptul de identitate a discursului este important pentru înțelegerea procesului prin care un individ (în calitate de reprezentant al Parlamentului) își negociază identitatea personală în identitatea de grup (în calitate de reprezentant al unui

partid). Pe parcursul a trei capitole, Andra Vasilescu analizează identitatea parlamentară ca „subtip al identității politice, co-construită prin interacțiune instituțională, în cadrul parlamentelor naționale” (p. 274), modul în care se construiește acest tip particular de identitate – prin amalgamarea a patru identități co-ocurente: identitatea națională, identitatea instituțională, identitatea profesională și identitatea personală – și mecanismele indexării identității în discurs, i.e. *poziționare* (raportarea la alți vorbitori sau la alte acțiuni discursive) și *metapoziționare* (raportarea la propriile discursuri sau acțiuni discursive). Luând în considerare periodizarea propusă de Irina Ionescu (v. supra §3), Andra Vasilescu își propune să identifice trăsăturile discursurilor din punctul de vedere al tipului de identitate dominant. Astfel, în prima etapă, vorbitorii preferă citate din autori străini pentru a-și etala erudiția și predomină identitatea personală, biografică (p. 281). Este modul particular prin care se constituie noua comunitate de practică. În a doua etapă, vorbitorii își circumscriu tematic intervențiile în Parlament, urmează ideologia partidului din care fac parte, discursurile devin din ce în ce mai subiective și emoționale, iar dezbaterile devin conflictuale. Este momentul cristalizării identității parlamentare. Pe baza analizei de corpus, autoarea remarcă faptul că identitatea parlamentară colectivă se construiește pe patru coordonate (p. 283): citatori ai unei instituții moderne, membri ai unei elite culturale care promovează idealurile naționale, depozitari ai valorilor morale românești, vorbitori abili.

În studiile lor, Mihaela-Viorica Constantinescu, Liliana Hoinărescu, Melania Roibu și Oana Uță Bărbulescu identifică și comentează elementele tipice pentru argumentarea parlamentară. Astfel, analizele pe baza corpusului relevă faptul că, pentru perioada studiată, predomină folosirea citatelor fie pentru a marca autoritatea vorbitorului, fie pentru a performa un atac la persoană (acestea scad în intensitate în perioada interbelică), sunt frecvente situațiile de amplificare a dezacordului dintre vorbitori prin evaluarea *de dicto*, a discursului oponentului, sunt utilizate simboluri condensate, definiții ideologice și figuri de stil cu rol argumentativ sau pentru a distra atenția de la tema discuției sau pentru a o redefini.

Secțiunile a IV-a și a V-a cuprind șapte studii dedicate unor micro-analize ale discursului parlamentar cu scopul de a pătrunde în structura de profunzime a acestui tip discursiv. La suprafață, deși discursul parlamentar apare monologic, în structura sa de profunzime include tipare dialogice complexe care sunt supuse analizei în termeni de plurivocalitate și perspectivare, jocuri dialogice determinate de întreruperi (Liliana Ionescu-Ruxăndoiu și Ariadna Ștefănescu) sau secvențe umoristice (Mihaela-Viorica Constantinescu) și ironice (Liliana Hoinărescu). Autorii remarcă faptul că, treptat, argumentarea este pusă pe plan secund, tendința parlamentarilor din primele trei decenii ale secolului al XX-lea fiind aceea de a-și ajusta discursul la receptori (cetățeni) prin conversaționalizare cu scopul de a-i amuza, nu de a-i convinge de anumite puncte de vedere. Liliana Ionescu-Ruxăndoiu propune termenul de „scindare a vocii autorului” (p. 344) pentru a se referi la plurivocalitatea discursurilor din perioada studiată, modalitate ce îi permite parlamentarului să mascheze natura conflictuală a discursului, să creeze o aparentă atenuare a actelor agresive performate, dar – în același timp – să poată ieși ușor, cu fața curată, din situațiile create pentru a-și îmbunătăți propria imagine în fața colegilor și, mai ales, a alegătorilor.

În studiul său, Mihaela-Viorica Constantinescu analizează secvențele umoristice din parlamentul românesc. Aparent, apelul la umorul verbal a fost resimțit drept nereserios, mai ales dacă este utilizat într-un cadru care reclamă sobrietate, așa cum este parlamentul. Formele umoristice investigate de Constantinescu sunt: anecdotele/ povestirile personale, tachinarea, glumele convenționale, manipularea presupuzițiilor, jocurile de cuvinte. Analiza relevă faptul că parlamentarii își construiesc o identitate ludică, umorul fiind o „mască a detașării” (p. 383) pentru a performa, de fapt, evaluări negative ale adversarilor politici.

Liliana Ionescu-Ruxăndoiu și Ariadna Ștefănescu au analizat dezbaterile parlamentare din perioada 1866–1938 și din perspectivă interacțională. Astfel, au fost analizate, sub aspectul funcționării discursive, formele nominale de adresare, modalitățile de acces la cuvânt și regulile de monitorizare, întreruperile din timpul ședințelor, precum și modelele de formulare a întrebărilor și a răspunsurilor în timpul dezbaterilor, fiind remarcată prezența întrebărilor retorice în cascadă (p. 461) cu funcție argumentativă.

Principalele puncte tari ale volumului pot fi formulate astfel: **(1)** analiza sistematică, unitară, atât la nivel micro, cât și la nivel macro a datelor disponibile, pe baza unui corpus propriu construit din dezbaterile parlamentare înregistrate în Monitorul Oficial, dar și din extrase din volume și antologii de discursuri, cu scopul de a facilita o înțelegere mai profundă a practicilor discursive parlamentare la începutul și pe parcursul evoluției unei noi instituții politice în spațiul românesc, **(2)** identificarea și descrierea, pe bază instituțională și pe bază culturală, a unor practici prin intermediul cărora actorii politici au contribuit la construcția, din punct de vedere discursiv, a unei noi comunități de practică, la modelarea unei identități parlamentare, precum și la (re)negocierea identității naționale.

Pornind de la ideea că Parlamentul este o comunitate de practică, o sursă a discursului politic și a co-construcției, studiile viitoare ar putea fi dedicate discuției referitoare la existența unui decalaj între discursul național și cel european, în abordarea unor subiecte sensibile. Un alt punct de interes ar putea fi comparația între democrația românească și democrațiile cu tradiție, din Europa Occidentală (așa cum sunt ele prezentate în dezbaterile din cadrul Parlamentului European) – spre exemplu, procedurile de stabilire a ordinii de zi. Contextul european deschide noi oportunități, parlamentelor și parlamentarilor, din perspectivă politică. În această direcție, poate fi abordat și analizat rolul parlamentelor naționale, care acționează asemenea unei „curele de transmisie” între planul național și planul european, din punctul de vedere al elaborării politicilor. Prin analize comparative și contrastive ulterioare pot fi identificate modurile în care parlamentarii români din Parlamentul European recurg la strategii de reprezentare, cu scopul de a-și orienta discursurile înspre construirea opiniei publice.

Răzvan Săftoiu

*Universitatea „Transilvania” din Brașov
România*

Helena KRASOWSKA, Magdalena POKRZYŃSKA, Lech Aleksy SUCHOMŁYNOW, **Świadectwo zanikającego dziedzictwa: Mowa polska na Bukowinie: Rumunia-Ukraina**, Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 2018, 386 p.

Cartea de față, datorată celor trei autori de la Institutul de Slavistică al Academiei Poloneze de Științe, dr. Helena Krasowska, dr. Magdalena Pokrzyńska și dr. Lech Aleksy Suchomłynow, publicată în 2018 în Polonia, reprezintă rezultatul unor cercetări de dialectologie complexe având în centru Bucovina, regiune cuprinsă între Carpați și Nistru, unde polonezii s-au stabilit încă de la începutul secolului al XVIII-lea. Cartea se înscrie în categoria lucrărilor monografice care prezintă graiul polonez vorbit de cea mai veche generație de locuitori din regiunea Bucovinei. Volumul a fost realizat în cadrul unui proiect finanțat între anii 2015–2018 de Programul Național de Dezvoltare Umană din Ministerul Educației și Studiilor Superioare din Polonia.

De formație filologică, autoare a aprox. 100 lucrări științifice, dr. Helena Krasowska este profesor la Institutul de Slavistică din cadrul Academiei Polone de Științe. Cel de-al doilea autor al cărții este dr. Magdalena Pokrzyńska, profesor la Universitatea din Zielona Góra. Ultimul autor, Lech A. Suchomłynow, absolvent al secției de filologie ucraineană și-a făcut studiile doctorale la Institutul de Filologie Polonă din cadrul Universității din Rzeszów.

Volumul se compune din trei părți. Lech Aleksy Suchomłynow, autorul părții întâi, intitulată *Bukowina – region i jego mieszkańcy* (p. 25–58), descrie demografia regiunii. Dr. Helena Krasowska s-a îngrijit în mod particular de a doua parte, intitulată *Ludzie i język* (p. 81–182), care are drept subiect specificitățile vorbirii polone printre localnicii anumitor sate din Bucovina. Dr. Magdalena Pokrzyńska s-a ocupat de ultima parte a monografiei, consacrate tradițiilor și limbii: *Tradycje i język* (p. 189–313).

Scopul autorilor monografiei este de a prezenta limba polonă folosită de locuitorii din Bucovina, regiune cuprinsă între Carpați și Nistrul de mijloc, care se întinde pe ambele părți ale frontierei dintre Ucraina și România. În ceea ce privește metodologia aplicată, aceasta a constat în metode și tehnici de cercetare, programe de analiză computerizată pentru materialul compus din interviuri care cuprind elemente narative autobiografice.

Conținutul propriu-zis al volumului este structurat în trei capitole principale: *Bucovina-region i jego mieszkańcy* (p. 25–58) are patru subcapitole: *Historyczno-kulturowy obraz Bukowiny*, *Demograficzna charakterystyka regionu*, *Polacy na Bukowinie* și *Sojokulturowa charakterystyka terenu badań*; capitolul al doilea, *Ludzie i język* (p. 81–182), este structurat în două mari subcapitole: *Charakterystyka polskiej mowy na Bukowinie* (p. 83–123) și *Przemiany funkcjonowania języka polskiego na Bukowinie* (p. 130–182); ultimul capitol, *Tradycje i język* (p. 189–313) este organizat în două părți: *Mowa polska jako przewodnik po kulturze i życiu Polaków na Bukowinie* și *Mowa bukowińska o niezwykłym czasie świąt doroczných*. Volumul mai conține un prolog (*Wstęp*, p. 11–24) și o încheiere (*Zakończenie*, p. 335–341), urmată de indici ai localităților evocate, de lista alfabetică a intervievaților, în funcție de domiciliu, sex și vârstă, conversații ordonate alfabetic, de index al hărților, al diagramelor, al tabelelor și al fotografiilor utilizate. *Bibliografia* (p. 357–364) încheie monografia; un rezumat intitulat *Mărturia patrimoniului pe cale de dispariție. Limba polonă în Bucovina* este tradus în engleză, română și ucraineană.

Încă de la bun început, autorii arată că Bucovina a atras atenția unor specialiști din arii diverse (antropologie, etnologie, folcloristică, geografie, istorie, lingvistică, politologie, literatură), care au avut ocazia de a face schimb de experiență în cadrul conferințelor anuale de la Suceava consacrate relațiilor polono-românești, ale căror rezultate, respectiv publicații sunt accesibile la adresa www.dompolski.ro; o atenție specială se acordă istoriei lucrărilor despre Bucovina¹³.

Capitolul întâi face o istorie a Bucovinei și cuprinde deopotrivă considerente privind etimologia cuvântului *bukovina* și privind compoziția etnică și religioasă a regiunii, care, dat fiind faptul că este locuită de români, ucraineni, evrei, germani, polonezi, maghiari, ruși, slovaci și romei, este numită Elveția de est (*Szwajcaria Wschodu*) sau Europa în miniatură (*Europa w miniaturze*).

Se delimitează patru perioade de dezvoltare ale regiunii: ca unitate politico-istorică în cadrul Austriei (1775–1918), ca parte din România (1919–1940), împărțirea ei cu Związek Radziecki (Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste) (1940–1991), împărțirea ei, după 1991, în Bucovina de Nord, care face parte din Ucraina independentă, respectiv în Bucovina

¹³ Dintre acestea, amintim aici *Bukowina Integracja Społeczna kulturowa na pograniczu* (Krasowska, Kłosek, Pokrzyńska, Kowalski (red.) 2010; Eugeniusz Kłosek, *Monografia świadomość etniczna i kultura społeczności polskiej we wsiach Bukowiny rumuńskiej*, Kłosek, 2005; *Polacy z Bukowiny. Ich losy i kultura-źródłem tożsamości narodowej* (Oszkowski (red) 2002).

de Sud, aflată în România. Se insistă asupra faptului că dezvoltarea social-economică a Bucovinei în timpul Habsburgilor și urbanizarea au impus un anumit mod și ritm de viață, care ar fi favorizat apariția lui *homo bukovinensis*, sintagmă aparținând lui Kazimierz Feleszko. Sunt evidențiate zonele cele mai locuite de către polonezi ale regiunii – Tereblecze (Tereblecea), Piotrowce Dolne (Petrăuții de Jos), Stara Huta (Huta Veche), Pojana Mikula (Poiana Micului), Plesza (Pleșa), Nowy Słoniec (Solonețul Nou) –, dar și evenimente culturale care au influențat utilizarea și învățarea limbii polone: publicarea primului număr din „Gazeta Polska”; înființarea *Związek Bratniej Pomocy i Czytelnia Polska* (Societatea de Ajutor Frățesc și de Lectură polonă) în Cernăuți după Primul Război Mondial; apariția *Związek Stowarzyszeń Polskich* (Asociația Prietenilor Polonezi) în România, publicarea la Cernăuți, din 1933, a ziarului „Kurjer Polski”; rolul *Dom Polski i Czytelnie* (Casa Polonă și Lectura polonă) de a continua învățarea în polonă, în contextul deportării unui număr de 10490 locuitori ai Bucovinei de Nord, dintre care 8140 erau polonezi. Se discută și activitatea „Asociației de Polonezi” (*Związek Polaków*), înființate în 1991, la Suceava, având drept activitate principală predarea limbii polone și se menționează alte evenimente și organizații menite să contribuie la fixarea limbii polone în regiune.

Capitolul *Ludzie i język* (Oameni și limbă) analizează trăsăturile vorbirii poloneze în Bucovina, mai exact în satele Kaczyka, Ruda, Bulaj și Mihoweny (Mihoveni). Se constată că limba vorbită în Cacica, loc tradițional de pelerinaj, este în regres, iar graiul din Bulaj se aseamănă cu cel din Małopolska. Totodată, autorii clarifică conceptul de „polonă bucovineană” vorbită în Bucovina de Nord, arătând că fonetica din graiul polonez este similară cu cea din ucraineană, fiind influențată de trăsăturile fonetice ale limbii slovace, române, ucrainene (p. 84–90). În același timp, polona vorbită în Bucovina are și trăsături flexionare și lexicale caracteristice limbii polone oficiale.

Ultimul capitol, *Tradycje i język* (Tradiție și limbă), insistă asupra rolului limbii polone în viața și cultura polonezilor din Bucovina. Studiul are la bază anchete diverse, având drept teme viața bucovinenilor, experiențe vechi și noi, istorie, relațiile cu părinții, strămoșii. Tradițiile poloneze sunt ilustrate prin fotografii care descriu ritualurile polonezilor, specificul sărbătorilor acestora, al vieții acestora în comunități urbane și rurale, adeseori chiar familiale, multietnice.

Finalul monografiei recapitulează concluziile majore ale volumului și arată că patrimoniul cultural se poate păstra cu ajutorul asociațiilor, organizațiilor, comunităților care susțin necontenit cultura și limba polonă și că graiul polonezilor din Bucovina a avut și are șanse de supraviețuire datorită vorbitorilor.

Monografia actuală despre această regiune aflată între România și Ucraina este extrem de valoroasă pentru istoria și pentru lingvistica polonă și românească. Meritul deosebit al celor trei cercetători constă în oferirea unui material documentar care servește la conservarea acestui patrimoniu cultural.

Raluca E. Iftime
 Școala Doctorală de Litere
 Universitatea din București
 România

Limba română ca limbă străină. Metodologie și aplicabilitate culturală, eds. Paul Nanu & Emilia Ivancu, University of Turku, Finland, 2018, 171 p.

The collective volume edited by Paul Nanu and Emilia Ivancu invites specialists in teaching Romanian as a foreign language (/ Româna ca Limbă Străină – RLS), as well as other people interested in Romanian studies, to explore the intricate and complex methods and methodology of teaching RLS and the way they are reflected in textbooks and other teaching materials. As the editors point out in the Introduction (/Cuvânt-înainte), the contributors to this volume belong to the two main areas of the RLS field: teachers of RLS within the prep(aration) year¹⁴ (/an pregătitor) framework and Lecturers of Romanian abroad coordinated by the Romanian Language Institute in Bucharest.

Cristina Sicoe's article pinpoints the fundamental problem that the people working in the RLS field are confronted with: in spite of the long existing tradition of teaching Romanian as a foreign language, there are very few materials that comply with the modern methodology of language teaching. Consequently, RLS teachers find it very difficult to choose the best textbook that successfully meets the students' needs and expectations. The author focuses her analysis on the needs of the prep year students, drawing on the specificity of teaching Romanian in this system and its consequences in terms of teaching contents and syllabuses.

Somehow in the same line, but looking at a different category of students (Erasmus students and business people), Ana-Maria Radu-Pop suggests in her article "Pentru un nou manual de limba română ca limbă străină" (/ For a new textbook of teaching Romanian as a Foreign Language) that different teaching materials should be created starting from these students' specific need, i.e. the necessity of acquiring basic knowledge and skills in Romanian in a relatively short period of time (from three months to a year). The author's very useful observations could be easily extended to other categories of students since they come to fill in gaps that every teacher of RLS is confronted with: on the one hand, the lack of a functional approach to RLS teaching that could better motivate students and, thus, enable them to produce language more rapidly; on the other hand, the lack of cultural and civilizational references, which should appear in each chapter of the textbook both implicitly (using Romanian names, institutions, companies, well known Romanian products) and explicitly (short, easily readable insertions at the end of every chapter about various Romanian cultural aspects).

Silvia Krieb Stoian and Loredana Netedu's article "Bariere în comunicarea interculturală a studenților străini din anul pregătitor" (/ Intercultural communication barriers for prep year students) draws readers' attention to another essential aspect of teaching Romanian within the prep year: how intercultural communication may help students to get to know the Other and, at the same time, to become (more) aware of their own cultural identity. Linguistic and cultural immersions, as well as ethnic and religious heterogeneity are approached by the two authors as cultural barriers that need to be overcome in order to improve the foreign students' integration and performance in the new academic environment. Among the suggested solutions are: facilitating foreign students' interaction with native speakers of Romanian, giving them the opportunity to present their own culture, organising curricular and extra-curricular activities based on ethnically diverse teams. Consequently, what initially might seem a barrier turns out to be an advantage for better language

---

¹⁴ The preparation year is destined to various categories of foreign students who attend a one-year intensive course on Romanian language and civilisation before beginning their university studies in Romania in the field of their choice (medicine, engineering, law etc.).

acquisition and better integration of the foreign students into an intercultural academic environment.

In her article, “Imersiune culturală și expunere la limbă” (/Cultural immersion and exposure to language), Adina Curta presents the RLS prep year as a very good example and opportunity for the RLS students to totally immerse into the Romanian culture and language. Apart from the academic courses that they are provided with, their exposure to real, authentic language is complemented through linguistic and cultural coaching offered during cultural trips. Learning Romanian as a foreign language is thus presented as a complex formative and multi-faceted process.

In a slightly different vein, Eliana – Alina Popeți’s article “Predarea limbii române pentru studenții din comunitățile românești din Serbia: exercițiu de vocabular” (/Teaching Romanian to students from Romanian communities in Serbia: a vocabulary exercise) focuses on teaching Romanian to speakers of Romanian variants from historical Romanian communities abroad. It goes without saying that the teaching methodology and materials are different from teaching Romanian as a foreign language to speakers of other languages since the former group consist of confident users of Romanian focused on producing language more than on acquiring grammatical structures and vocabulary. Consequently, the vocabulary exercise that the author proposes, based on a visual input, is seen both as an instrument of vocabulary improvement (the most important challenge that this category of students comes across is replacing regional and/or archaic words with new, contemporary ones) and as a stimulus of students’ creativity that boost their confidence in using the Romanian standard language. What seems particularly interesting in Eliana – Alina Popeți’s proposal is the students’ assessing and self-assessing method based on filming students’ read-aloud texts and analysing them in class in terms of grammatical and lexical accuracy.

Another article that focuses only on one type of method used in RLS classes is “Explicația în ora de limba română ca limbă străină” (/ The explanation in the Romanian as a Foreign Language class) by Coralia Telea. The author draws on the firmly established importance of using explanation as a method of transmitting new knowledge at phonetic, lexical, morphological, syntactic etc. levels. Thus, the author convincingly contrasts the informative and formative aspects of teaching a foreign language, stating that harmoniously combing the two results in students’ better performance and language skills that comply with the established objectives of the discipline.

A rather out-of-the box article that invites teachers at using new, commonly considered unconventional methods in teaching Romanian as a foreign language is Georgeta Orian’s article “Limba română în ritm de muzică dance și hip-hop” (/Romanian on dance and hip-hop rhythms). The author’s arguments revolve around the idea of better motivating students to learn Romanian through the use of music styles that are highly appreciated among young students. The advantages of using such materials in language classes are based on their repetitive structures, their short, simple and easily understandable lyrics that can be quickly learned by students. Their motivation and self-contentment are thus accomplished and their learning Romanian turns into a pleasant, always motivating-through-personal-discovery process, that results in long time language structures acquisition. However, the author alerts to the fact that an effective language learning process consists in alternatively using “traditional” and “unconventional” methods in RLS teaching.

Moving now to a different approach, Nicoleta Neșu’s paper “Limba română între limbă străină, limbă maternă și limbă etnică. Studiu de caz” (/Romanian as a foreign language, mother tongue and ethnic language. A case study) discusses a topical issue, which consists in differentiating between various facets of the same language taking the learner’s profile as the starting point. Thus, the author, basing her statement on a well-documented bibliography, discriminates between Romanian as a foreign language (speakers of other languages), Romanian as a mother tongue (native speakers of Romanian) and Romanian as

an ethnic language (speakers from the Romanian communities abroad). A better understanding of the various target groups' profiles, needs and expectations leads to creating effective customized teaching materials that may result in better motivated and satisfied students. Nicoleta Neșu, in her capacity as the Lecturer of Romanian at Sapienza University of Rome, deals with students belonging to the above mentioned groups. Hence, the bridge she identified as common methodology applied to the various student profiles is translation seen as a "culturally complex study" that links the two "socio-culturally different realities, i.e. that of the source language and the other of the target language" (p. 123). One of the greatest advantages of using translation as a teaching method consists of the interchangeable roles that the Italian and the Romanian students take as both "moderators and witnesses of the linguistic and cultural experience of their own language and/or culture" (p. 124).

Continuing on the same idea of facilitating the process of language learning, Constantin-Ioan Mladin's paper, "Despre rolul componentelor etice în procesul de învățare a unei limbi și culture străine. Experiența macedoneană" (/About the role of the ethical components in learning a foreign language and culture. The Macedonian experience), mentions a few "unconventional strategies meant to facilitate the teaching of Romanian language, culture and civilisation in a specious sociocultural (multi-ethnic, multilingual, multi-confessional) environment as the one in Macedonia" (p. 125): insisting on phonetic, grammatical and lexical features that Romanian shares with Macedonian and Albanian even if this approach results in using a more archaic language component (with peripheral elements to contemporary Romanian); emphasising common cultural components (e.g. Macedonian, Aromanian and Albanian known people who did their studies in Romania even if they did not attain too much visibility into the Romanian culture). The author argues his position by stating that the predominant ethnocentric attitudes and the lack of cognitive openness to other cultures in Macedonia make it difficult for the Macedonian students to easily connect and maintain a relation with a foreign culture (p. 130).

In their article, "Dificultăți administrative/logistice ale predării RLS. Studiu de caz. Universitatea Petrol-Gaze din Ploiești" (/Administrative/Logistic difficulties in teaching RLS. Case Study. The Petrol-Gaze University in Ploiești), Mihaela Badea and Cristina Iridon signal several administrative issues that affect the process of teaching RLS (e.g. the sometimes insufficient number of teaching hours prevent students to reach the targeted level of language achievement; the existing intricate bureaucratic process makes the students' enrolment very difficult etc.) and suggest some ways of improvement (e.g. a better collaboration between the Ministry of National Education and the Romanian Language Institute in order to create an online platform meant to facilitate information and teaching materials sharing and exchange).

A very efficient method of improving students' proficiency in Romanian, which implies a broader humanities-oriented formation, is presented in Emilia Ivancu's paper "Discursul (auto)biografic românesc sau efectul literaturii asupra învățării LRLS" (/The Romanian (Auto)biographic Discourse or the effect of literature on learning Romanian as a Foreign Language). The use of literature in language teaching classes is more often than not an ignored issue. This is why Emilia Ivancu's contribution fills in a gap that exists in language teaching methodology. This project started off as a simple seminar activity within the course on *The history of Romanian Literature* (p. 151), and, in time, turned into a more comprehensive attempt aimed at improving students' academic and intellectual development. The main positive consequences as far as the Romanian language learning is concerned are: acquiring better communication skills since "literature represents the language functional completeness" (p. 155); critical thinking development and a more natural identification with the narrative ego that leads to a progressive elimination of the students' L1 structures when constructing discourses in Romanian. At a more general level, such an approach leads to a better promotion of Romanian language, literature and culture abroad through unofficial

promoters from the host country and to a better dissemination of the Romanian cultural profile through translations in their mother tongue.

The volume ends with Adina Curta's presentation of a new textbook of teaching Romanian as a foreign language: "Limba română – o limbă modernă căutată. Iulia Wainberg-Drăghiciu – *Manual de limba română ca limbă străină*" (/Romanian – a modern language in demand. Iulia Wainberg-Drăghiciu – *Textbook of Romanian as a Foreign Language*). The textbook, based on the European Common Framework of Reference for Languages, appeared as a result of the need identified at the University "1 Decembrie" of Alba Iulia of creating a customized textbook taking into account the local geographical, historical and cultural references. Thus, it is hoped that the students' integration and immersion in the local cultural space will be more effectively achieved.

The volume *Limba română ca limbă străină. Metodologie și aplicabilitate culturală* (/Romanian as a foreign language. Cultural methodology and applicability) undoubtedly adds value to the field of teaching Romanian as a foreign language in which little work has been done so far. Consequently, the volume set out to establish some methodological principles taking into account the various profiles of the target public, their specific needs and expectations, and, last but not least, the various environments in which the Romanian teaching and learning take place. Easily overlooked topics such as the distinction between native, foreign and ethnic language, the use of non-canonical methods or literature in language learning classes or the importance of intercultural communication are extensively discussed and illustrated in the present volume and, as a consequence, very useful solutions to improve RLS teaching and learning have been suggested. Nevertheless, work is still needed in this field; as a result, the volume may be seen as a valuable impetus for the further development of Romanian as a foreign language studies.

Roxana Ciolăneanu
University of Lisbon
Portugal

Dana MONAH, *Shakespeare et ses doubles. Essai sur la réécriture théâtrale* [Shakespeare and his doubles. Essay on theatrical rewriting], Paris, L'Harmattan, Univers Théâtral, 2017, 279 p.

Dans une époque du recyclage culturel, mais aussi celle de l'inépuisable créativité, où la réécriture se trouve être une forme de réinvestissement intellectuel et affectif parmi d'autres, une jeune enseignante-chercheuse de l'Université „Alexandru Ioan Cuza” de Iași se propose de soumettre à l'attention des lecteurs un Shakespeare réécrit, inépuisable – certainement, quelles que soient les formes (plus ou moins surprenantes) de sa réactualisation. Mais pour parler de ce *Shakespeare* et de *ses doubles*, on doit prendre le temps de revisiter le champ théorique de la réécriture, la relation scène-littérature, texte – spectacle, tel que ces sujets si complexes et d'approche moins facile que l'on ne pourrait le croire au départ sont soumis à notre attention par Dana Monah.

L'ouvrage est le résultat de plusieurs années de recherches doctorales menées avec patience et passion par la jeune enseignante-auteure que le théâtre a depuis toujours préoccupée, qu'il s'agisse de ses formes scéniques (le spectacle), ou de ses formes écrites (le texte et son métatexte). En plus de ce mobile scientifique, à la base de l'ouvrage se trouve également la passion pour la scène et tout son contexte, et surtout pour l'investigation du phénomène Shakespeare que les siècles n'ont fait que d'augmenter à des niveaux et

dimensions jadis inimaginables! L'espace de développement de la réécriture shakespearienne choisi par Dana Monah concerne prioritairement la francophonie (Bernard Chartreux et Normand Chaurette en sont les auteurs visés), mais elle est allée puiser aussi à des sources venant d'autres langues-cultures (le cas de l'auteur italien Carmelo Bene et celui du flamand Peter Verhelst, qui écrit en néerlandais). Parmi les pièces du *Grand Will* si souvent adaptées ou réécrites, le drame historique *Richard III* occupe une place de choix. Il fera l'objet de multiples et minutieuses analyses le long de l'ouvrage, tout en suivant son devenir à travers les quatre réécritures signées par les auteurs déjà mentionnés, nos contemporains.

Partant du constat que le théâtre redit des histoires et des vérités et, en se redisant-réécrivant, il accompagne l'histoire du monde sans jamais s'en lasser, ce qui ne va pas sans troubler ceux qui y réfléchissent, Dana Monah dresse l'échafaudage d'une très solide construction à plusieurs niveaux. On y verra la réécriture, l'œuvre de Shakespeare, théâtre en scène, théâtre à l'écrit, auteurs dramatiques anciens et nouveaux, poétique, esthétique, intertextualité, réception, politique et culture. En fait, ce sont les mots-clés autour des quels s'organise le contenu des cinq chapitres où connaissance théorique et approche pratique, fondée sur l'expérience et un contact passionné avec la scène, le monde du spectacle, se nourrissent réciproquement, se renforcent pour donner à lire un ouvrage riche, dense, savamment argumenté, passionnant à son tour, à l'image de l'objet investigué. Un objet sollicitant parce que formé sur le modèle de la mosaïque, pièce multiple, mouvante, dynamique, en train de se faire, qui requiert science et patience, des allers et des retours, art et techniques, des savoirs et des devoirs (dans le sens de dettes, surtout parce que l'on est sur un terrain où la réécriture se joue), connaissance et reconnaissance, compétences et performances de toutes sortes.

Le premier chapitre, intitulé généreusement *Territoires de la réécriture*, se sous-divise en trois parties consacrées à l'adaptation, aux textes-mythes et aux fictions, le tout visant à mieux cerner la problématique théorique de la réécriture, qui ne peut jamais être séparée de la pratique de l'écrire. L'auteure de l'ouvrage avoue qu'au départ il y a eu une sorte d'obsession. Elle devait (se) répondre à quelques questions qui étaient censées faciliter son entreprise, à la suite d'un éclaircissement. A la base: *qu'est-ce que l'on réécrit?* Puis, *pourquoi et comment on le fait?* Mais aussi qui le fait?, c'est tout aussi important de le savoir. Ses investigations avaient déjà conduit à des réponses évidentes. Shakespeare était partout, dans le temps et dans l'espace, il venait toujours en tête de liste (à côté de la tragédie antique), dans toutes les recherches portant sur la réécriture théâtrale.

Le deuxième chapitre approfondit l'étude de la réécriture, en nous proposant l'entrée dans ses *laboratoires*. La « visite » se poursuit en deux étapes: « troubler l'histoire première » et « Réécrire par l'ajout ». Des labyrinthes s'ouvrent à l'intérieur de la construction, en consonance avec la structure de l'espace théâtral, où le visible cache toujours un au-delà, un autre niveau, un autre objet, tout invitant à la quête. L'écriture théâtrale, quant à elle, reprend cette structure, qui se retrouvera encore multipliée au niveau de la réinterprétation qui passe par une série de procédés techniques, sémantiques, poétiques, rhétoriques et critiques, le tout permettant de parler, sinon de réinvention, au moins de reconfiguration de l'œuvre. Autour du texte, à l'écoute de Shakespeare, en proie à la tentation de l'ajout, de la substitution ou de invention, donc celle de se dire à travers une autre voix, les auteurs seconds aboutissent à autre chose, un autre texte-spectacle, un autre Richard. Plusieurs et si différents les uns des autres, comme les références à des réécritures contemporaines le laissent voir.

Scènes secondes et le titre du troisième chapitre, plus concis que les autres qui l'encadrent. C'est un chapitre-charnière, car il illustre le mieux le lien scène-écriture, représentation-lecture, spectacle-texte, en passant par toutes sortes de processus d'adaptation où les formes marginales seront mises en valeur. Le fonctionnement de la « réécriture du plateau » (p.13) y est illustré par deux spectacles signés Matthias Langhoff, inspirés par les

très connus textes shakespeariens, *Richard III* et *Hamlet*. Des renvois à d'autres réécritures ou spectacles inspirés par les pièces de Shakespeare sont présents (rappelons les noms de Krzysztof Warlikowski, Jean-Pierre Ronfard, Angélica Liddell, Matei Visniec et Sylviane Dupuis), renvois qui témoignent d'une connaissance admirable du monde du spectacle théâtral par Dana Monah, à qui rien n'échappe. La réflexion théorique sur la réécriture, ses particularités, formes et stratégies, se poursuit avec patience et recours à des arguments scéniques et littéraires à même de convaincre tout esprit réticent à ces pratiques ou à leur aboutissement.

En avançant un peu, avec prudence et le souci de ne rien laisser de côté dans ce jeu auquel on s'est laissé prendre, et qui est déjà devenu passionnant, on arrive au quatrième chapitre, consacré aux (*En*)*Jeux esthétiques de la réécriture*. La réécriture n'est pas un simple fait... d'écriture. C'est un processus complexe, au cœur duquel se situent le psychique, l'inconscient, le rapport moi-autre, la langue et ses multiples rapports au monde et à l'identité, le texte et ses « revenants intertextuels » (p. 181), et, bien sûr, quelque part, le couple auteur-lecteur et ses jeux de distance. Toute une réflexion sur le devenir du texte shakespearien s'enclenche dans cette partie finale du chapitre, moyennant la complexe notion du temps, à laquelle on subordonne celle de la hantise. A l'intérieur de la notion de hantise, la pratique de la réécriture qui comportait déjà la dimension temporelle se teinte de données psychiques et ludiques, inséparables, à leur tour, de l'idée de spectacle et, bien sûr, de celle de création.

L'entreprise mène en fin de compte à une réflexion très subtile sur la valeur politique du texte théâtral et sur la dimension idéologique de la réécriture, où la part du public et de ses attentes est pour beaucoup dans ce jeu que le texte dramatique requiert tout aussi que le spectacle. Et comme le politique est devenu quasiment inséparable du mal dans une approche plus ou moins philosophique, mais certainement actuelle, l'auteure a choisi de clore son ouvrage en glosant sur la réécriture du mal à l'époque contemporaine *via* Chartreux, Verhelst, Chaurette et Bene. Avec cette approche elle a acquiescé à la formule du « small-time Shakespeare » (p. 209, syntagme emprunté à C. Desmet), car les quatre réécritures principalement analysées relèvent d'un parti pris personnel, d'une urgence personnelle, et si d'une prise de position politique, alors toujours personnelle et non pas institutionnelle, voire contre l'idéologie dominante. Car le théâtre, comme l'écriture, est une voix avant toute chose, donc l'expression d'une individualité originale qui s'est découverte à la suite de la connaissance, de l'exploration d'une autre originalité puissante. Et l'intime s'avère être une des urgences du monde contemporain, mis à l'honneur par les réécritures shakespeariennes qui ne cessent d'attirer, de surprendre, de fasciner, d'inspirer !

Un ouvrage dense, qui ouvre de nombreuses pistes d'analyse et de réflexion, qui se constitue, parmi d'autres, en une invitation à la relecture comme promesse de découverte. Autant dire extension du texte et du temps que l'on investit de ses propres modalités de transmission d'un héritage.

Liliana Foşalău
Université « Alexandru Ioan Cuza », Iaşi
Roumanie

Francisco MORENO FERNÁNDEZ, *Tras Babel. De la naturaleza social del lenguaje*, Oviedo, Ediciones Nobel, 2018, 250 páginas.

Dado que muchos intelectuales y científicos interesados en la lingüística sufren muchas veces de ceguera, el director del Instituto Cervantes de la Universidad de Harvard, intenta aclarar varias cuestiones relevantes en un libro de 2018, *Tras Babel. De la naturaleza social del lenguaje*, una publicación con la que llega a encontrarse entre los finalistas del XXVI Premio de Ensayo Jovellanos.

Entre las cuestiones que se tratan en este libro recordamos: (1) el origen del lenguaje; (2) la adquisición de las lenguas; (3) la clasificación de las lenguas; (4) el cambio lingüístico; (5) el empleo de las lenguas y la variación lingüística; (6) las lenguas en las comunidades bilingües; (7) los idiomas globales, etc.

En lo que atañe a las teorías sobre el origen del lenguaje, Francisco Moreno menciona las que están vinculadas a interpretaciones culturales, a saber: (1) las de motivación mítico-religiosas; (2) las precientíficas; y, (3) las onomápéicas. En el mismo capítulo también se hace referencia a la psicología evolutiva de Tomasello, la lingüística antropológica de Everett y la teoría de Chomsky.

En lo que sigue se alude a la difusión y clasificación de las lenguas. Entre los aspectos que destaca el lingüista son: (1) en primer lugar, se refiere a la variación lingüística que a menudo está correlacionada con factores culturales, sociales, contextuales, etc. (2) En segundo lugar, menciona el fenómeno de la *complejificación*, esto es, el proceso por el cual una lengua adquiere complejidad; (3) En tercer lugar, presenta *el Atlas mundial de estructuras lingüísticas* y la *Base mundial de datos fonotácticos*; y, finalmente, (4) en cuarto lugar, cuenta el proceso por el cual se integraron las lenguas en *Ethnologue*.

Respecto de la adquisición de las lenguas, Moreno Fernández basa su capítulo en la polémica que hubo entre Skinner y Chomsky; así pues, recuerda que el primero no cree en la naturaleza innata del lenguaje, mientras que el segundo fundamenta su teoría en ello.

A continuación, en el apartado “De cómo varían las lenguas?”, el autor del libro recurre a ejemplos concretos como el de la ciudad de Ruan, donde el río Sena divide la ciudad en dos zonas destacadas de variación; otro ejemplo que emplea es el de la ciudad de Nueva York. En lo que sigue, Francisco Moreno compara el cambio lingüístico con el canto de las ballenas jorobadas que “emitido con fines muy diversos, algunos misteriosos, no solo evoluciona a lo largo del tiempo, sino que puede hacerlo, bien de forma total, bien de forma parcial de año en año.” (p. 111). En este capítulo echamos quizás de menos una referencia a las críticas que llevan a cabo Kabatek (2013/2014)¹⁵ y Coseriu (cartas inéditas) sobre la teoría de Rudi Keller, que también critica el lingüista de la Universidad de Harvard.

En el apartado “De la vida social de las lenguas” se alude al hecho de que las comunidades lingüísticas no son homogéneas, sino heterogéneas, como lo son también los informantes. Y finalmente el autor presenta otros aspectos: (1) la manipulación del lenguaje; (2) la traducción de las lenguas; y, (3) la globalidad de las lenguas.

En suma, podemos decir que nos situamos delante de un libro que nos ayuda a descifrar varios aspectos problemáticos de la lingüística. Es más: es una publicación que hace referencia a varias teorías lingüísticas lo que la transforma en un estudio asequible para un público muy variado, esto es, de los mismos estudiantes de filología hasta los especialistas en el área de la lingüística. Por lo tanto, debería ser una lectura obligatoria para todos nosotros. Tal como se pudo comprobar a lo largo de los capítulos que hemos

---

¹⁵ Johannes Kabatek, *Introduction: On invisible hands, visible speakers and ‘language dynamics’*, en “Energiea”, V, pp. ii–ix.

resumido, Francisco Moreno se propuso esbozar las principales teorías lingüísticas que afectan al lenguaje. La cantidad de trabajos publicados sobre este tema es abrumadora, y el autor no es ajeno a ello.

Cristina Bleorțu
Universit at de Z urich
Suiza

Signe OKSEFJELL EBELING, Hilde HASSELG ARD (eds.), **Cross-Linguistic Perspectives on Verb Constructions**, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2015, 266 p.

The volume under review, edited by Signe Oksefjell Ebeling and Hilde Hasselg ard, brings together many important contributions to the interesting and yet controversial theme of verbal constructions. As suggested by the title of this volume, the unifying element is the cross-linguistic perspective undertaken by the researchers in their analyses. The languages that they use in the contrastive studies are, of course, English, and at least one of the following: Spanish, Norwegian, German, Swedish, Lithuanian. Actually, the book contains a selection of papers presented at the 4th *International Computer Archive of Modern and Medieval English (ICAME)*, held in Nottingham in 2014, conference that focused on corpus-based contrastive research.

The book is structured around ten chapters, preceded by a short Preface of the editors (p. vii), and symmetrically followed by an Index (p. 254–256), in accordance with the regular academic requirements. The nine important chapters of the book (excluding the first one that is more like an introduction) cover the most relevant contrastive aspects of the verbal constructions, and are all based on important (parallel) corpora that represent both “a valuable source of data” and “a principal reason for the revival of contrastive linguistics that has taken place in the 1990s”¹⁶.

Having the same title as the volume, the first chapter is written by the editors and focuses on familiarizing the readers with the structure and purpose of the book, but also with the lexico-grammatical aspects explored in the following chapters, such as: voice, time reference, modality, and light verb constructions. A special attention is given to the particular perspective undertaken by the authors, i.e. the cross-linguistic one, this being transformed by the end of the volume into “a truly multilingual perspective on verb constructions” (p. 3). The starting point of this chapter is actually a universal truth: “The central position of the verb phrase in grammatical description is uncontested” (p. 1). A brief presentation of each chapter’s content is also an important part of this preliminary/opening section.

Chapter two of the volume is entitled *Looking for differences in our silences: A corpus-based approach to object omission in English and Spanish* (p. 7–28) and belongs to Tania de Dios. She provides the first corpus-based case study of the verb constructions that accept object (in)omissibility. The comparison of the English verbs *eat/devour*, and their Spanish equivalents *comer/devorar* aimed at empirically testing the potential differences in the licensing of the object omission in the two different languages. The examples for the quantitative analysis were extracted from the *British National Corpus* (for English), the

---

¹⁶ Raphael Salkie, “How can linguists profit from parallel corpora?”, in L. Borin (ed.), *Parallel corpora, parallel worlds: selected papers from a symposium on parallel and comparable corpora at Uppsala University, Sweden, 22–23 April 1999*, (p. 93–109), Amsterdam, Rodopi, 2002, p. 96.

Corpus de Referencia del Espanol Actual (for Spanish), but also from the bidirectional English-Spanish Corpus P-ACTRES (for parallel structures). As expected, the results of a careful examination of the collected data revealed that the two languages share a considerable number of behavioural traits as concerns this grammatical strategy, the most relevant one being the fact that “the more entrenched a complement is, the more easily it can be omitted by the speakers” (p. 7).

The third chapter, *A contrastive study of Norwegian pseudo-coordination and two English posture-verb construction* (p. 29–57), opens the series of Norwegian contrastive studies. Signe Oksefjell Ebeling compares the Norwegian pseudo-coordination and the English posture-verb constructions in order to explore more systematically the cross-linguistic and the language-internal relationship between the two languages. The quantitative analyses are based on the English-Norwegian Parallel Corpus+ (ENPC+), and the verbs taken into consideration are the so-called “cardinal posture verbs of English”¹⁷ (*sit, stand, and lie*). The outcomes of the analysis lend continued credibility to previous studies and prove that, on the one hand, the “Norwegian pseudo-coordination is a more entrenched and established pattern than its English counterpart” (more frequent), and, on the other hand, the posture verb+ *ing* is far from a marginal pattern in English” (p. 51). In addition, these verb patterns are frequently used in contexts of an aspectual nature, in both investigated languages, but also involved into a strong grammaticalization process.

The next contribution belongs to Thomas Egan, who investigates in chapter four (p. 58–87) the *English translations of Norwegian infinitival complement constructions*. More precisely, four Norwegian infinitival complement constructions are compared to their English translation correspondences (containing an infinitive or a gerund). Two of these constructions are aspectual and involve the verbs *begynne/begin* (or *start*) and *fortsette/continue*, while the other two are code subject attitude and include the verbs *like/like* and *elske/love*. After a systematic examination of five hypotheses (possible reasons for these linguistic preferences), the author concludes that the translators’ choice of English gerund or infinitival complement construction is motivated by semantic and lexical factors, while the syntagmatic adjacency (immediate constituent order) of matrix verb + complement does not seem to have any influence.

Coming and going to the future: Future-referring expressions in English and Norwegian (p. 88–115) is the title of the fifth chapter of the volume, in which Hilde Hasselgård puts forth a comparative analysis of two future-referring constructions in English and Norwegian that consist of a verb of motion and an infinitive (*be going to V* and *komme til å V*). Although the starting point of the article is that “no morphologically distinct future tense form exists” in the two languages, and that they both use “a range of expressions to refer to future time” (the most frequent construction having a modal auxiliary and an infinitive), the analysis of a parallel corpus (the fiction part) revealed significant differences (p. 88). These differences concern frequency of occurrence and meaning of the investigated expressions, *be going to* being closer to a neutral future meaning than *komme til å*, and, consequently, further grammaticalized as a future tense.

Semiperiphrastic constructions in English: A contrastive corpus study (p. 116–143), by Marlén Izquierdo, starts with a detailed description of the English-Spanish complex VPs for which the author employs the label *semiperiphrases*, in order to replace the traditional *inaccurate* term *catenative* constructions (an aspectual verb + G-P). The parallel data (extracted from the bidirectional P-ACTRES 2.0 corpus) demonstrated many similarities existing in the two languages, and also answered the three research questions from the introduction. Firstly, the pattern displays a clear, unambiguous semiperiphrastic behaviour,

¹⁷ John Newman, “English posture verbs: An experientially grounded approach”, *Annual Review of Cognitive Linguistics* (7:1), 2009, p. 30–57.

being a single, but complex VP (a consequence of the semantic fusion); secondly, the aspectual verbs that typically take part in these periphrases are, in both languages, activity or communication verbs (frequently in perfective tense); finally, both linguistic periphrases share semantic and syntactic features, while the English expressions are much more involved into the realization of aspect.

Magnus Levin's joint work with Jenny Ström Herold, *GIVE and TAKE. A contrastive study of light verb constructions in English, German and Swedish* (p. 144–168), investigates the extensive usages of light verb constructions (LVCs) with GIVE/GEBEN/GE and TAKE/NEHMEN/TA in the three languages, based on the Oslo Multilingual Corpus and on the English-Swedish Parallel Corpus. Taking into consideration previous research on this theme, the authors discuss three types of LVCs, and come with the following results: English LVCs are of Type I – light verb + deverbal noun; German prefers Type II – light verb + suffixed noun, while Swedish chooses Type III – light verb + noun lacking corresponding verb. The conclusion of this contrastive study is quite clear: “the similarities between English and Swedish LVCs are greater than between English and German” (p. 165).

Markéta Malá's chapter, *Translation counterparts as indicators of the boundaries of units of meaning: A contrastive view of the position of „come V-ing” among the patterns of the verb come* (p. 169–191), the eighth in the book, deals with Czech and English verbal constructions in order to answer the question whether the verb and its complement constitute a single unit of meaning as far as the translation equivalence is concerned. So, after a short section dedicated to literature overview, each English pattern and its Czech counterpart are examined, and the results prove that translation can indeed turn into a significant indicator of the boundaries of units of meaning, but also of the various meanings of the same verb *come* in different contexts.

Evidential passive constructions in English and their equivalents in Lithuanian (p. 192–221) are the topic of Anna Ruskan's contribution in chapter nine of the volume. According to the author's assertion, the study aims at disclosing functional parallels and differences between grammaticalizing elements of evidentiality in the investigated languages. Both quantitative and qualitative analyses are carefully undertaken and the conclusion is that, despite the structural differences of these constructions, English and Lithuanian evidential markers share a number of features concerning their functional realizations in parliamentary debates and in academic discourse. The evidential functions displayed by these structures are: hearsay, mind say, proof and/or general knowledge. However, the parenthetical participle-based Complement-Taking-Predicates differ from their English counterparts (the evidential passive matrices) as they are likely to lose the evidential functions and to acquire a new status: that of discourse markers.

The final chapter of the book, *Contrasts in construction and semantic composition: The verbs of putting in English and Swedish in an intra-typological perspective* (p. 222–253), presents the variation of several verbs of putting, such as English *put*, *lay*, *set* and *place*, with their Swedish equivalents. In particular, Åke Viberg's analysis focuses on intra-typological variation with respect to semantic composition, but also to signaling change-of-place. The contrastive examination of the data covers not only the two languages announced by the title, but also German, French, Finnish, and even Slavic languages (Russian, Polish, Bulgarian). The findings of such an extensive analysis were, of course, substantial, and revealed great variation across languages. Thus, as concerns the semantic composition of the verbs, all the investigated languages are able to “distinguish placement inside or on the surface of another object (the Ground)” (p. 222). As for the signaling of the change-of-place, there are some particles with meanings (such as *in/out* and *up/down*) that influence it both in English and Swedish (although these particles are optional), while in French, for example, this is encoded in a non-canonical way (in the verb).

To conclude, as a reviewer, I totally appreciate the editors' effort to collect and publish a significant number of papers, in order to bring forth a valuable volume on verbal constructions. The great merit of this comprehensive collection is the mixture of modern theoretical frameworks and cross-linguistic perspective with detailed corpus-based analyses that give the authors "the possibility of precisely quantifying shifting usage patterns of linguistic forms, especially their rate of occurrence in different grammatical contexts"¹⁸. Another advantage of this volume is given, in my opinion, by the extended analyses of morpho-syntactic, structural, lexical, and semantic variation of different types of verbal structures, but also by the number of examples included in each chapter. In addition, many useful statistics and tables make the analyses more convincing, and are meant to support the theoretical assumptions.

It is a coherent and opportune collection with a perfectly organised structure of the articles. Each of the nine chapters includes an abstract, a detailed or a short survey of the previous literature, followed by the core section of the article: case studies, quantitative and qualitative analyses or interpretations of the corpora-analyses results, and conclusions. The authors present their hypotheses (research questions), and then undergo comparative studies in order to accomplish their goals. In the end, there are important lists of references that complete every chapter, and also suggestions for further readings on the subject.

Last, but not least, I consider this volume to be a major contribution to the growing context of current research and a valuable source of information about the multi-faceted nature of the verb phrase, while demonstrating "the fruitfulness of corpus-based cross-linguistic comparison" (p. 5) within the linguistic (verbal) area.

Alice Bodoc
Universitatea Transilvania din Braşov
România

Gina PUICĂ, Theodor Cazaban ou La révolte silencieuse. Un écrivain roumain en exile [Theodor Cazaban and the Silent Revolt. A Romanian Writer of Exile], pref. Béatrice Bonhomme, Paris, Hermann Éditeurs, 2018, 368 p.

Având ca punct de plecare recuperarea unui scriitor al exilului românesc, Theodor Cazaban, cartea Ginei Puică mizează, în realitate, pe analiza unei probleme de poetică a creativităţii: faptul de a fi scriitorul unei opere unice. Autoarea abordează metoda monografică, divizând demersul critic între biografie şi opera literară, însă având grijă, în acelaşi timp, să sublinieze punctele nodale care conduc la explicarea fenomenului în cauză. Astfel, demersul monografic este completat cu investigarea motivelor, atât biografice, cât şi literare, a „tăcerii” lui Theodor Cazaban după publicarea singurului său roman, *Parages*.

Prima parte a cărţii, intitulată *De Theodor Cazaban à Théodore Cazaban, et retour...* (*continuités, ruptures, repli*), urmăreşte biografia scriitorului, fiind considerată drept reprezentativă pentru generaţia de scriitori ai exilului românesc, plasată „sub semnul eşecului colectiv” (p. 14), între angajament ideologic şi ratarea operei individuale. În primul rând,

---

¹⁸ Martin Hilpert and Christian Koops, "A quantitative approach to the development of complex predicates (The case of Swedish Pseudo-Coordination with *sitta* "sit")", in Talmy Givón and Masayoshi Shibatani (eds.), *Syntactic Complexity: Diachrony, acquisition, neuro-cognition, evolution*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, 2009, p. 146.

cercetătoarea trece în revistă câteva date esențiale cu privire la viața lui Cazaban de dinainte de plecarea sa la Paris în 1947, exilul francez marcat de un activism ideologic în publicistică și de publicarea unicului său roman și exilul autoimpus de după 1989, constituind o investigație de istorie literară, necesară pentru recuperarea unui scriitor cu o slabă receptare atât în spațiul românesc, cât și în cel francez. În al doilea rând, Gina Puică punctează, cu referire la momentele-cheie din viața lui Cazaban, posibilele explicații ale „ratării” scriitorului pe plan literar. Este cartografiat spațiul copilăriei lui Cazaban, și anume orașul Fălticeni, care imprimă un sentiment de nostalgie viitorului roman, lecturile fondatoare, fiind semnalată, în special, influența lui René Guenon, înrolarea în mișcarea legionară, episod care îi va marca opțiunile ideologice și filozofice, debutul literar, respins ulterior de autor, eșecul în cariera de dramaturg și fuga în Franța, după schimbarea regimului politic.

Un alt capitol este dedicat exilului francez, încercându-se, prin prisma biografiei lui Cazaban, o schițare de portret al „generației pierdute” de după al doilea război mondial. O constantă generaționistă, pe care Gina Puică tinde să o extindă la grad de axiomă, este raportul invers proporțional dintre activismul ideologic și opera literară. Astfel, implicarea în lupta anticomunistă, având o menire națională și, deci, colectivă, consumă, în opinia cercetătoarei, demersul individual necesar creației. Din acest punct de vedere, profilul lui Theodor Cazaban este cel de scriitor al „exilului exemplar”: se alătură activităților politice și culturale dirijate de Comitetul Național Român, este secretar general al Fundației Regale Universitare „Carol I” între 1962 și 1968, face parte din comitetul de redacție al revistei „La Nation Roumaine”, colaborează neîntrerupt cu articole de cultură și politică la mai toate publicațiile de exil („România”, „Ființa românească”, „Anotimpuri”, „Revue des études roumaines” etc.), susține diverse rubrici la posturile de radio Vocea Americii și Europa Liberă, participă la congrese politice internaționale. Activitatea sa, așadar, este marcată de un militantism ideologic intens, contrastând cu pasivitatea pe plan literar: romanul *Parages*, apărut abia în 1963, la editura Gallimard, este scris în timpul unei vacanțe pe o plajă normandă. Un detaliu relevant pe care autoarea îl exploatează este angajamentul lui Cazaban față de editura Gallimard cu publicarea a patru romane, angajament neonorat de scriitor, care abandonează proiectul de roman *La Pluie à Chantilly* după câteva zeci de pagini.

Ultimul capitol al biografiei lui Theodor Cazaban explorează parcursul scriitorului după căderea regimului comunist. „Celălalt exil”, definit drept un exil prelungit dincolo de geografie și reflexiv, este explicat de cercetătoare prin trei posibile direcții. Pe de o parte, situația României de după 1989 este incompatibilă cu viziunea lui Cazaban, un scriitor cu gândire reacționară, nostalgic după anii interbelici, revenirea în țară, mereu anunțată și, în același timp, mereu amânată pentru motive de sănătate, fiind posibilă, după Gina Puică, doar ca o „revenire simbolică” prin efortul unor editori români de a-i publica o parte din opera literară. De fapt, este vorba de câteva cărți din categoria literaturii de frontieră, editate și publicate fără implicarea scriitorului (indiferență explicată de cercetătoare ca un semn al exilului autoimpus): *Eseuri și cronici literare* (2002), volum editat de Nicolae Florescu, care conține publicații din presa exilului românesc, o carte de interviuri cu Cristian Bădiliță, *Captiv în lumea liberă* (2002), cu o postfață de Alexandru Paleologu și o traducere bilingvă a unor poezii de Eminescu, *Lumină de lună/ Lumière de lune* (2000). Pe de altă parte, exilul continuu al lui Cazaban este explicat ca o consecință a „divorțului ideologic” față de mediul intelectual francez, preponderent stângist, fiind analizate câteva momente care alimentează acest ecart, precum apariția cărții lui Renaud de Jouvenel, *L'interationale des traïtes*, retragerea premiului Goncourt pentru romanul lui Vintilă Horia pe motivul că ar fi o scriere cu caracter „fascist” sau participarea la un curs la Sorbona, unde scriitorul primește un manifest comunist. A treia explicație a acestui exil prelungit vine din opțiunile filozofice personale ale lui Cazaban, fascinat de gândirea tradițională și esoterică, în opoziție cu lumea modernă, caracterizată de consumerism și productivitate, idei care vor fi dezvoltate în analiza romanului *Parages*.

A doua parte a cărții, intitulată *Parages – œuvre-hapax*, schimbă metoda de lucru dinspre abordarea istorico-literară către un demers cu miză teoretică, tinzând spre elaborarea unor concepte-cheie care să gestioneze analiza de tip *close reading* a romanului lui Cazaban. Un concept important este cel de *œuvre-hapax*, într-o traducere inexactă „opera unică” sau „opera singulară”, pe care Gina Puica îl dezvoltă citându-i pe Gaston Bachelard, pentru care instantaneul înseamnă posibilitatea de a accede către un timp vertical, într-o „simultanitate esențială”, Vladimir Jankélévitch, pentru care experiența unică este echivalentă cu o extragere din redundanță, și André Hirt, care consideră, analizându-l pe Baudelaire, că poezia reprezintă un limbaj unic („hapax de la langue”). Pornind de la aceste considerații generale, autoarea urmărește, printr-un subtitlu interogativ (*Comment être l'auteur d'un seul livre?*), să traseze câteva caracteristici ale operei unice: capacitatea de a prezerva capodopera potențială, ocolirea repetiției, biografia „problematică” a scriitorilor, caracterul inovator al operei, conservarea misterului și a ambiguităților. Deși distinge trei niveluri ale operei literare (producerea, poetica și receptarea), Gina Puică se axează, în principal, pe probleme de poietică și poetică, fiind de părere că, în cazul operelor unice, calificativul de „capodoperă” este indiferent față de „consumarea estetică”, adică față de publicul receptor, datorită „aerului universal” pe care acestea îl emană (ideea este preluată de la René Passeron din *La Naissance d'Icare. Éléments de poétique générale*). Cu toate acestea, discuția despre o mitologie a operei unice nu poate fi indiferentă față de problema receptării, deoarece mitologia, fie aceasta chiar și una potențială, după cum arată cercetătoarea, presupune o relație complexă cu publicul receptor, fiind rezultatul unui impact cu bogate efecte și consecințe asupra societății și culturii. Or, există o distanță evidentă între Theodor Cazaban și alte exemple de scriitori pe care Gina Puică le propune spre comparație, precum Rimbaud, Lampedusa sau Mateiu Caragiale, în cazul cărora nu doar opera literară, dar și gestul de abandonare a scrisului produce emulație, generând modele biografice și posturi scriitoricești care schimbă modul de a înțelege mecanismele literaturii.

Unicitatea operei literare este definită de autoare ca eveniment unic nu doar în viața scriitorului, dar și în istoria literaturii. Din acest motiv, următoarele două capitole se preocupă de contextualizarea romanului *Parages* în paradigma noului roman francez, analizând atât similitudinile, cât și diferențele care configurează unicitatea operei în cadrul paradigmei din care face parte. Cercetătoarea investighează procedeele formale care apropie romanul lui Cazaban de noul roman francez, analizând construcția monologată, jocul cu instanțele narative, temporalitatea labirintică și dimensiunea metadiscursivă. Astfel, comentariile Ginei Puică circumscriu un roman modern, contemporan cu noul roman francez și care se folosește de diverse tehnici și procedee inovatoare pentru a defini o construcție originală, realizată prin suprapunerea a trei planuri discursive: prezentul narațiunii, care constituie gradul zero al scriiturii (definit de autoare printr-un oximoron, „vidul fertil”), meta-comentariile care reliefează atitudinea naratorului (și implicit a autorului) față de actul scrierii și narațiunea propriu-zisă (*le récit*), care este țesută din memoria personajului. Această calitate a romanului de a se axa pe memorie ca motor principal în organizarea narațiunii pare a fi pariul Ginei Puică în încercarea de a demonstra originalitatea din *Parages*. Deși procedeul se regăsește și în alte romane (este citat *La Modification* de Michel Butor), textul lui Cazaban se deosebește printr-o viziune metafizică, rememorarea fiind o experiență spirituală, de „descindere în sine”, fapt ce încadrează romanul în „scrierile Tradiției”. Din acest punct de vedere, romanul *Parages* este considerat, în continuare, drept o scriere antimodernă în sensul pe care Antoine Compagnon îl dă termenului, adică o scriere de o modernitate paradoxală, cu o ideologie *à rebours*, distanțându-se, prin aceasta, de paradigma noului roman francez.

Un alt concept-cheie utilizat de Gina Puica este cel de poietică/poetică. Apelând, în special, la considerațiile Irinei Mavrodin, cercetătoarea se preocupă de acele inserții textuale (*mise en abîme*, autoreferențialitate, metadiscurs etc.) care se referă la practica creației de

dinainte de „instaurarea operei”. Demonstrația se folosește de antinomii și ambiguități (*mâtrise/ passivité, langue/ silence, Patrie/ exile*), pentru a semnala zonele obscure din text, obsesiile, ezitățile și recurențele, încercând să descopere rețele de semnificații care să conveargă către o unitate poetică și tematică. Astfel, poietica lui Cazaban este definită de autoare ca un „eșec metodic”, partajat între un efort rațional, laborios, de organizare a materialului și pasivitate, înțeleasă ca „un regim de meditație între ființa scriitorului și opera sa” (p. 197). Această „estetică a eșecului”, după cum precizează Béatrice Bonhomme în prefață, este analizată, în continuare, prin prisma raportului dintre limbaj și tăcere sau dintre biografia scriitorului și tema exilului din roman. Autoarea recurge la termeni precum *le plus langue* sau *le hors-langue* pentru a descrie filozofia lui Cazaban cu privire la practica literaturii. Astfel, scrisul este văzut ca experiență extremă ce erodează viziunea, în timp ce tăcerea devine plenitudine, un protest al artei față de degradarea sa, literatura fiind simțită, în cele din urmă, ca un eșec pe plan spiritual. În același fel, exilul este definit ca o „intrare în labirint”, fiind o experiență inițiativă și sursă a creației.

A treia parte, intitulată «*Brambours*» – *l'hétérogénéisation et la désambiguïsation de l'œuvre-hapax*, descrie în detaliu piesa de teatru *Brambours*, găsită de autoare la Biblioteca română din Fribourg-en-Brisgau (Germania), având, pe de o parte, intenția de a prezenta publicului receptor un text inedit al lui Theodor Cazaban, iar, pe de altă parte, de a găsi punctele de convergență cu romanul *Parages*. Textul dramatic este utilizat pentru a dezambiguiza ideologia romanului cu privire la noțiuni precum progres, materialism, consumerism sau feminism.

Cartea Ginei Puică își propune să atragă atenția asupra unui scriitor ignorat al exilului românesc, integrându-l în cele două spații culturale. Este dificil de evaluat impactul pe care îl poate avea o astfel de cercetare. Alegând să-și publice cartea în limba franceză, la o editură pariziană, atenția autoarei pare să se îndrepte mai curând spre publicul francez, receptarea în spațiul românesc fiind îngreunată de proasta circulație a cărților publicate la edituri străine. Dincolo de acest aspect, demersul Ginei Puică reflectă asupra unei interesante probleme de poetică a creativității, introducând, într-o reacție aproape polemică față de ideea artei ca producție, date precum tăcerea, abandonul, sterilitatea.

Maricica Munteanu
Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
România

Luminița-Elena TURCU, Tenebrele goticului. Secvențe din istoria romanului gotic englez [Gothic Darkness. Sequences in the History of the English Gothic Novel], Iași, Lumen, 2018, 288 p.

Polimorfă, excesivă, parazită, contagioasă, marginal(izat)ă, scriitura ce trece drept „gotică” nu este întotdeauna comodă, nici măcar pentru consumatorii pasionați – deloc puțini, de altfel – ai genului. Cu atât mai puțin practică pare a fi ca eventual corpus de lucru pentru istoricul sau criticul literar, descurajând din capul locului prin amploare, prin imprecizia delimitărilor (de alte genuri, specii, texte etc.) și, generic vorbind, prin descendența modestă și prin instabilitatea manifestată (dia)cronic pe mai multe planuri. Încă de la origini (și acestea, greu de atestat cu precizie), goticul s-a tot reinventat periodic, neexperimentând niciodată cu adevărat staza, dar supraviețuind mai ales ca metastază, pe seama altor țesuturi / țesături textuale. Tocmai de aceea, orice studiu consacrat acestui (încă nebulo) perimetru literar, și mai ales unul care să aducă o infuzie de prospețime în critica literară în general, trebuie semnalat și salutat ca atare în calitatea sa de eveniment cultural.

Este și cazul volumului *Tenebrele goticului. Secvențe din istoria romanului gotic englez*, semnat de Luminița-Elena Turcu și publicat anul trecut la Editura Lumen, Iași. Această carte, deosebit de captivantă, atât prin temeraritatea abordării, cât și prin eleganța registrului și instrumentarului științific etalate, însumează, în cele 288 de pagini, o multitudine de reflecții atent chibzuite și ingenios livrate cititorului (fie el versat, fie candid). Arhitectura simetrică a acestei lucrări cvadripartite (prima și ultima parte cu câte patru capitole fiecare, iar cele mediane, cu câte cinci – încadrate de o densă *Introducere* și de un *Va urma...* promițător) nu este pur formală: substanța epică se ordonează la fel de judicios în matca hermeneutică, oferind în același timp lectorului o cale deschisă către propria interpretare.

Deși se afirmă cu tărie (chiar de pe coperta a patra și, repetat, în *Introducere* și în corpul lucrării) că miza nu este nicidecum o istorie a romanului gotic (e.g. „ar fi o proiecțiune mult prea vastă pentru un singur autor”, p. 6), cartea mizează pe istoricitate, iar coerența și coeziunea impecabile o recomandă cu asupra de măsură (și) ca studiu diacronic. Discursul critic urmează cu temeinicie linia (crono)logică autoimpusă; aceasta nu înseamnă că ocazional nu își ademenește cititorii, în buna tradiție gotică, prin diverse nișe și compartimente tainice pe care apoi le deconspiră treptat.

Introducerea este revelatoare prin aceea că, pe lângă faptul că elucidează alegerea titlului, a metodei, a corpusului etc., încapsulează aforistic întreaga viziune a autoarei asupra fenomenului numit *gotic*. Dacă titlul – *Tenebrele goticului*, care „desfide și în același timp confiscă un clișeu gotic”, exprimă totodată dorința „de a transforma exercițiul critic, îndeobște tern și previzibil, într-un foc de artificii la fel de elaborat și elucubrant ca și textul literar pe care-l investighează” (p. 5), subtitlul – *Secvențe din istoria romanului gotic englez* – se justifică prin nevoia de a (co)ordona mai eficient „fluxul incoerent și incontrolabil al romanului gotic” (p. 6). Transformarea goticului este trasată prin evitarea cu grijă a locurilor comune (din critica feministă, psihanalitică sau deconstructivistă) vehiculate deja, uneori până la uzură, în abordarea acestui gen. Edificiul livresc se clădește mai mult în termenii *aproprierii* textelor gotice (în sensul promovat de Paul Ricoeur, 1991), a hermeneuticii suspiciunii (Ricoeur), precum și ai unei teorii fractale:

Hazardul este cel care dictează modificarea dimensiunilor fractale ale tuturor sistemelor. [...] Tot așa, evoluția goticului este guvernată de hazard de vreme ce mesajul acestuia, poate mai mult decât în cazul oricărei alte forme literare, a depins întotdeauna de contextul socio-cultural și prea puțin de logica internă a fenomenului literar. [...] Fractalii permit orice poziționare în plin flux gotic atunci când vine vorba despre ingredientele stabile formale, stilistice sau de tehnică narativă (pp. 10–11).

Obiectivul fundamental al cărții, enunțat explicit încă din exordiu, este acela de a demonstra că romanul gotic merită să se bucure de atenția criticii literare, măcar pentru funcția sa instrumentală (garanție a reemergenței în perioade de tranziție sau de criză în peisajul cultural/ literar), dacă nu pentru a suplini incapacitatea autorilor gotici (ei înșiși marginali, după cum subliniază autoarea: femei, homosexuali, minoritari etnici etc.) de a asigura operelor lor o examinare aprofundată. Romanele gotice nu sunt niște simple narațiuni despre monștri, ni se sugerează; sunt ele însele niște „monstruozități textuale cu o structură narativă discontinuă, fragmentată” (p. 12).

Odată enunțată necesitatea ca actul critic să instituie „ambiguități, nicidecum certitudini, încurajând proliferarea semnificațiilor, nemaifiind de foarte multă vreme perceput ca un marș triumfal al semnificației absolute” (p. 16), și odată demarată investigația critică propriu-zisă, incursiunea prin tenebrele goticului este condusă cu maximă acuitate, pe alocuri cu obiectivă detașare față de gotic, față de critica literară gotică, ba chiar față de cartea ca atare, supusă ea însăși unei lucide introspecții chiar în timpul redactării sale. Demersul

urmează ulterior cu statornicie un traseu adesea sinuos, mergând din subiect în subiect, oarecum în sensul *Conștiinței critice* (1971) descrisă de Georges Poulet (*i.e.* „aller du sujet au sujet à travers les objets”) și elucidând „labirintul gotic” pe măsură ce îl traversează. Această metaforă a labirintului este de altfel nu doar pură expresie lingvistică sau leitmotiv gotic, ci veritabilă structură globală – calapod deopotrivă de eficient atât pentru textul gotic supus interpretării, cât și pentru textul critic care a supus deja pe cel gotic interpretării:

...dacă există ceva cu adevărat gotic în romanul lui Oscar Wilde [*Portretul lui Dorian Gray*], aceasta este tocmai experiența umilitoare și terifiantă a lecturii: cititorul este tracasat și antrenat într-un joc catoptric vertiginos pentru a fi apoi momit într-un labirint a cărui ieșire o descoperă exact în clipa în care își află și moartea (p. 136).

Labirintul gotic este astăzi aglomerat, iar criticului i se deschid cel puțin trei posibilități de abordare: fie să nu găsească vreodată ieșirea și să rămână captiv(at) înăuntrul edificului; fie să o găsească, dar în dorința de a retrasa ruta și de a-și consolida argumentația, să nu mai găsească intrarea; fie (iar acesta este cel mai jalnic compromis) să abandoneze căutarea și să foreze zidul labirintului în încercarea de a-i lumina coridoarele întunecate (p. 25).

Pe lângă această metaforă globală, o întreagă încrengătură de alte metafore punctuale care exploatează vizualul configurează (și) stilistic materialul conceptual al cărții. Titlul însuși (*Tenebrele...*), precum și motto-ul *Introducerii*, preluat din Shoshana Felman („A citi – a vedea litere, a vedea fantome – înseamnă a privi în beznă, a scruta întunericul”), sugerează opticul, indirect chiar graficul, nemaivorbind de ilustrația copertei (o galerie subterană cu trimitere la subteranele edificiului tipic gotic, adesea labirintic, succesiunea aparent infinită de arcade fiind simultan tot atâtea porți pe care cartea le oferă către depozite considerabile de semnificație atent stratificate și abil camuflate și, ca atare, ignorate de studiile anterioare). Artele vizuale (pictura, fotografia) sunt, de asemenea, prinse în utila rețea a analogiilor:

Goticul este, în sens fotografic, negativul modernismului... (p. 220).

Spectrul goticului s-a mutat imperceptibil [după coabitări accidentale cu modernismul, în plin postmodernism] dinspre roșul-sângeriu la care ajunsese în *Dracula* către tonurile rozalii de pe paleta aproape burlescă a postmodernismului (p. 239).

Imaginile auditive au, la rândul lor, un rol important în „denudarea” goticului: romanul gotic este perceput ca „un strigăt de spaimă” (p. 38); „tunetul înfricoșător” (p. 39) este fundalul sonor al semnalului de alarmă pe care goticul îl trage cu privire la o criză sau o mutație severă în plan cultural și social; *Castelul din Otranto*, cu a sa „uvertură sibilinică” (p. 44), se sprijină pe o panoplie întreagă de personaje – servitori –, ale căror partituri alternează între „arii voioase și recviemuri înnegurate” (p. 48); din „corala narativă” (p. 45) a romanului *Dracula* sunt eliminate vocile alienatului mintal și străinului; personajul feminin al romanului gotic, care vrea să fie auzit, trebuie să devină ventrilocul unor dorințe ce-i sunt necunoscute; „repertoriul gotic” (*ibidem*) se bazează pe o sumă de componente relativ stabile (între care actele de magie neagră, nișele secrete, oroarea).

Un loc aparte în stilistica textului îl au și sugestivele metafore digestive, subsumate metaforei vampirului:

Romanul gotic este Fiul Risipitor al literaturii, venit la festinul la care nu a contribuit cu mare lucru, înșfăcând și înfulecând pe apucate bucatele așezate în fața sa (p. 68).

...asemeni unui vârtej semantic aberant, metafora vampirului nu va permite sub nicio formă ca abordarea critică să se centreze undeva, ci o va descentra întruna, aruncând-o spre

margine. Vampirul se mulțumește însă și cu cine frugale, nu doar cu festinuri regale, iar sensurile derizorii care i se atașează nu fac decât să-l ajute să supraviețuiască până la descoperirea unor semnificații majore, care, aruncate din nou către margine, se vor dovedi a fi tot provizorii (pp. 144–145).

Critica literară, ea însăși vampirică, se hrănește cu textul literar, locuindu-l și înlocuindu-l într-o manieră parazită... (p. 145).

Specia autodevotoare [goticul], laolaltă cu personajele monstruoase care au dat chip și glas celor mai infame porniri și au exorcizat cele mai cumplite spaima omenești, face implozie la finele sec. al XIX-lea și începutul sec. XX din pricina supraaglomerării pieței literare prin reiterare haotică (p. 218).

Poliptotonul se află la loc de cinste între figurile de stil responsabile de ludicitatea (atestând totodată luciditatea) vocii critice. Pe lângă exemplele deja citate, mai adăugăm câteva extrase din text care valorifică poliptotonul și alte jocuri de cuvinte: subcapitolul I.4 prezintă un „discurs *înfricoșat și înfricoșător* despre frică” (subl. n.); „scriitorii gotici nu au vocația *edificiului* (tot așa cum nu o au nici pe cea a *edificării*)” (p. 41, subl. n.); „personajul feminin – *spectator și spectacol*, în același timp” (p. 206, subl. n.); „un substitut pentru *peni(ță)s*” (p. 209, subl. n.); „apoteoza goticului *imperial(ist)*” [atinsă în mod indubitabil de Joseph Conrad în *Inima întunericului* (1902)] (p. 224, subl. n.); „Romanul gotic spune povestea neliniștitoare a unei uzurpări: fie a liniei genealogice, a identității sociale și privilegiilor de clasă, fie a (*o*)*pozițiilor* de gen, a *au(c)torității* și creativității” (p. 5, subl. n.).

Expresia în general ludică facilitează „verdictul” critic, densitatea informației, profunzimea și memorabilitatea observațiilor. Dacă *Introducerea* dă un start energetic, restul cărții nu este mai puțin dinamic, fără să se abată de la rigorile stilului științific, dar nici de la idiostil. Vigilența absolută față de intertexte (e.g. în prima parte se subliniază patronajul sacrosanct al lui Shakespeare, sursă majoră de inspirație pentru literatura terorii) nu anulează preocuparea constantă pentru istori(citat)e („...secolul al XVIII-lea este veacul care face ca goticul să se dezvolte plenar, conferindu-i o formă, deși fragmentară și indecisă”, p. 20), și nici pentru introspecție („Coșmarul criticului literar este tot gotic pentru că se hrănește cu spaima ca nu cumva actul de interpretare critică să devină la fel de incoerent ca monștrii ce populează textele gotice: dezarticulat, excesiv, băjbâind caraghios și terifiant prin tenebrele ambiguității și cacofoniei”, p. 26).

În subcapitolul I.2., *Contextul socio-cultural al (re)nașterii goticului*, putem afla, după o riguroasă decantare a sensurilor unor cuvinte de bază pentru tema dată (e.g. *gothic, folly*), o caldă pledoarie pentru studiul goticului ca gen minor:

...lipsa de reverență față de genurile și speciile literare „minore” ar putea deveni – și adesea așa se și întâmplă – dăunătoare unei abordări istorice chibzuite căci tocmai formele discursive minore sunt adevăratele protagoniste ale schimbării canonului pentru că, prin proliferarea excesivă și suprasaturarea inerentă, determină fluctuațiile majore ale gustului literar (p. 38).

O serie întregă de „idiosincrazii gotice” ni se dezvăluie pe baza unei investigații a *Castelului din Otranto*, matrița generică a speciei vizate: „În romanul lui Walpole, cotloanele întunecate și subteranele contorsionate ale castelului gotic elucidează vag și aluviunile subconștientului, dar și fragilitatea prerogativelor aristocrației...” (p. 42). Dacă textul gotic în general este, cum subliniază autoarea, un hibrid narativ generat de pulsuni creative ireconciliabile, un monstru frankensteinean încropit din fel de fel de petice *text-ile*, un artefact ingenios și perfect conștient de propria-i artificialitate, atunci romanul gotic generic,

„care transformă trupul cititorului într-o anexă pulsatilă a textului, nu este altceva decât o erezie literară cu pretenții naive de autonomie și valoare” (p. 67).

Mai curând neprietenos cu cititorul, asupra căruia exercită o presiune considerabilă și căruia îi creează doar iluzia unei invitații la cooperare hermeneutică, romanul gotic stăpânește arta supraviețuirii prin „camuflaj versatil” și „incubație silențioasă” (p. 75). Rematerializarea sa în contextul victorianismului este analizată la începutul celei de-a doua părți a cărții, pornind de la Jane Austen (*Abația Northanger*); Charlotte Brontë (*Jane Eyre*, cu personajele masculine, Edward Fairfax Rochester și St. John Rivers, rodul prelucrării tiparului gotic); Emily Brontë (*La răscruce de vânturi*, cu Heathcliff, văzut ca metaforă gotică, asemenea vampirului); Anne Brontë (*Necunoscuta de la Wildfell Hall*); Charles Dickens (*Great Expectations*, cu ocașul Magwitch – un hibrid de asemenea gotic) și Thomas Hardy (*Jude Neștiutul*). Marele merit al influenței goticului (cel puțin asupra operelor surorilor Brontë), este că deturneză cititorul de la lectura romanelor în termenii unilaterali ai „Cenușăresei”.

Atât *Ciudatul caz al doctorului Jekyll și al domnului Hyde*, cât și *Portretul lui Dorian Gray* sunt explorate cu precădere pornind de la motivul dublului, dar și al „deviantului” (sexual, social, etnic, rasial etc.). Cel de-al doilea, în special, contează, în plus, și ca text palimpsestic (cu straturi care maschează la infinit prezența unor texte mai vechi) și ca text himenal (prin abilitatea de a marca o epocă de tranziție, de a trasa linia de graniță între trecut și prezent, exterior și interior, *eu și celălalt* etc.).

Partea a treia a volumului semnalat aici este dedicată exclusiv unui roman gotic major, pivotul investigației realizate de Luminița-Elena Turcu, și anume *Dracula* de Bram Stoker. Având „privilegiul dublei periferii” (captivă într-o dublă marginalitate – aceea de femeie și de est-european), autoarea abordează textul cu sentimentul ambivalent al unei libertății dar și al unei precauții mai mari, și, cu mult discernământ, (dis)cerne fantasmele privitoare la „esticul viral” (Estul Europei prea frecvent asociat cu forțele întunecate ale răului, cu vampirismul). Levantinul, un hibrid monstruos, libertin, brutal, perfid, perseverent, invadator al teritoriilor occidentale (întruchipând tehnic pe antagonist, simbolic fiind de fapt protagonist) și lupta occidentalilor „timorați” cu acesta pare să fie intriga tipică romanului gotic renăscut din propria-i cenușă.

Subcapitolul III.5., *Scriere întru supraviețuire*, abordează multiple aspecte legate de finalul compozit romanului *Dracula*; de fragilitatea și asimetria punerii în ramă (o notă introductivă plină de aplomb vs. tonul apatic al concluziei); de multipla focalizare; de cooperarea narativă suspicios de armonioasă și de coerentă, fără suprapuneri, ca într-un puzzle (aproape) perfect; de prioritatea istoriei *lui* (*his-story*, și nu *history*), deci a punctului de vedere masculin; de funcția femeii-scrib (de a sprijini dar totodată de a sabota reinstaurarea dihotomiilor convenționale); finalmente, de salvarea *prin* și *ca* text, de conservare a integrității (mintale, dar și corporale) prin scris.

În partea a patra, *Camuflajul modernist și carnavalul (post)postmodernist al goticului*, sunt evidențiate mai întâi elemente de gotic în câteva opere moderniste: Virginia Woolf (*Doamna Dalloway*); M. R. James (*Povestirile cu fantome ale unui iubitor de antichități*); Henry James (*O coardă prea întinsă*); Daphne du Maurier (*Hotelul Jamaica, Rebecca*). Apoi, este radiografiată reîntoarcerea goticului în postmodernitate pe baza volumului *Camera însângerată* a Angelei Carter (care schimbă decisiv paleta cromatică a goticului), a piesei *Dracula* (1989) de Liz Lochhead (care „reciclează caracteristicile macrotextuale, condensează funcțiile personajelor și aduce în centrul discuției chestiuni care erau marginale în textul lui Stoker”, p. 243), și a romanului lui Alan Brownjohn, *Umbre lungi* (1997) (care reinspectează hotarele dintre Est și Vest).

Va urma... enumeră câteva transpuneri intersemiotice ale mitului lui Dracula, pentru a ajunge la concluzia că agresiva reîntoarcere a goticului „nu înseamnă nici pe departe o reabilitare a formulei generice a acestuia” (p. 260), că „în ciuda goticizării realității, goticul nu

este încă redundant și nici pe departe mort” (p. 261), și că „în gotic, orice moarte este doar un preambul al resurecției” (p. 262). Acestea fiind spuse, nu putem decât să sperăm că vor urma și alte studii axate pe gotic de o valoare egală sau măcar apropiată cu a celui prezentat aici.

Daniela Hăisan
Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava
România

Gisèle VANHESE, Benjamin Fondane. Dialogues au bord du gouffre,
Rubettino Editore, 2018, 292 p.

L'exégèse de l'œuvre de Benjamin Fondane s'est récemment enrichie d'un ouvrage qui, désormais, sera absolument incontournable à tous ceux qui, critiques en titre ou simples lecteurs, s'intéressent à cet auteur : *Benjamin Fondane. Dialogues au bord du gouffre*, écrit par Gisèle Vanhese.

L'ouvrage, rédigé entièrement en français, contient pas moins de vingt études denses, qui envisagent surtout la poésie et la poétique de Fondane et qui constituent autant de perspectives nouvelles à partir desquelles est abordée l'œuvre en question. Autrement dit, c'est à un vrai périple dans l'œuvre fondanienne auquel ce livre nous convie et, comme l'on constate au fur et à mesure que la lecture avance, ce cheminement nous conduit jusqu'aux strates les plus cachées de la poétique et de la pensée de Fondane.

Dans ce questionnement assidu et passionné, dans cette insistance de l'auteure, au fil des années, sur l'œuvre du même écrivain, il y a comme une sorte de délégation enveloppée de mystère, se manifestant en douceur mais avec une irrésistible force. On peut nommer cela, sans exagérer en rien, une de rencontre destinale. Étape par étape, des signes discrets ont guidé l'auteure, dans sa longue entreprise, signes qu'elle-même peut maintenant déceler et indiquer. En se confiant sur son parcours, elle en parle dans la deuxième partie du chapitre liminal de son ouvrage: « La rédaction de notre livre se situe sous le signe de diverses rencontres fondaniennes, qu'elles soient fortuites ou voulues. » (p.9) À commencer par cette rencontre inaugurale qui a constitué comme le déclencheur de cette magie lors du temps où la critique d'aujourd'hui était encore étudiante à l'Université de Liège – la rencontre avec le philosophe Marcel De Corte, qui avait jadis connu Fondane à Paris et dont Fondane parle dans la *Préface* de son *Faux Traité d'esthétique*; en continuant avec Monique Jutrin, la grande spécialiste en l'œuvre de Fondane, celle qui, après la Seconde Guerre Mondiale, a revigoré de manière notable les études sur cet auteur; et en terminant, inévitablement pourrait-on dire, avec la rencontre de critiques et chercheurs roumains de Jassy, la ville natale de Fondane. Dès lors, il faudrait peut-être renverser les termes du rapport entre l'œuvre et son exégète en disant, un peu à la manière d'un paradoxe borgesien, que ce n'est pas la critique qui choisit l'œuvre à commenter, mais l'œuvre elle-même qui choisit son commentateur.

Mais l'auteure n'étudie pas l'œuvre en question *in se* et *per se* (encore que cela soit fort possible, vu la diversité des genres abordés par Fondane, comme, aussi, l'existence de deux versants dans son œuvre – celui roumain et celui français) : sa démarche est comparatiste – ce qui la rend plus complexe. Les vingt études de Gisèle Vanhese sur Benjamin Fondane sont donc autant d'approches intertextuelles où l'écrivain envisagé est mis en relation avec (au moins) un autre. Ou, comme le dit d'une si belle façon l'auteure elle-même (en nous offrant à la fois la liste des plus importants noms qui vont entrer en ce « jeu » comparatiste):

« Nous présentons, dans notre livre, des dialogues à la fois terrestres et immatériels. Terrestres puisqu'on peut identifier les auteurs composant le substrat intertextuel qui nourrit ou éclaire la poésie de Fondane – Eminescu, Nerval, Baudelaire, Mallarmé, Rimbaud, Lucian Blaga, Max Elskamp, Alfredo Gangotena – ou ceux qui, à leur tour ont été influencés par son œuvre, en particulier Yvan Goll, Gaston Bachelard, Paul Celan, Claude Vigée, Yves Bonnefoy, Norman Manea. Dialogues immatériels aussi car ils nous mènent au cœur de la poétique de Fondane, poétique du risque, poétique de l'absolu. Poétique du gouffre » (p. 10).

Ce type d'approche est, ici, salutaire : il connecte l'œuvre discutée à l'histoire littéraire, la met « en réseau », lui insuffle une nouvelle vie en la (re)contextualisant, en lui indiquant les avants et les après ; il lui révèle des facettes encore inconnues, lui éclaire de ses côtés restés opaques ou mystérieux, en projetant sur elle d'autres lumières, en changeant, avec chaque étude, la manière de la radiographier. Considérée de tant de points de vue différents, abordée selon la relation avec tantôt un certain auteur, tantôt avec un autre, l'œuvre se trouve ainsi modulée et, en quelque sorte, démultipliée. La comparaison devient alors un système d'échos significatifs, elle décèle des lignées, des fraternités, des cousinages, des parentés, sans oublier de souligner toujours les différences spécifiques, définitoires, de chaque écrivain. (Quant à la présence des auteurs roumains dans la liste de Gisèle Vanhese, cela n'a rien d'étonnant : outre le fait que la spécialisation de l'auteure est la littérature comparée, elle est depuis longtemps professeure de littérature roumaine en Italie, à l'Université de Calabre.)

Autre remarque d'ordre général concernant ce volume s'impose ici : dans la bonne tradition de Gaston Bachelard et de ses successeurs, représentants de la critique thématique, l'auteure analyse souvent par thèmes et motifs l'imaginaire que les textes véhiculent. Comme on va le voir, certains chapitres sont strictement – et avec un maximum de profit – de telles analyses. Est visible, surtout dans de telles études, l'exigence à l'exhaustivité que s'auto-impose l'auteure. En lisant ses textes, on a l'impression qu'elle a devant soi les cartes complètes et détaillées des œuvres qu'elle compare, cartes sur lesquelles elle peut absolument tout voir, tout détecter, pénétrant avec son regard jusqu'aux recoins ou plis les plus cachés des œuvres et enregistrer ainsi, à volonté, toutes les occurrences d'un mot ou d'une expression, toutes les images qui entrent en résonance les unes avec les autres, bref, toute réverbération et tout contraste significatifs qui se produisent lorsque des œuvres différentes sont mises face à face. Démarche, sans doute, d'un philologue aguerri et... détective. D'ailleurs, ne cite-elle pas, l'auteure elle-même, au début d'une de ses études (encore que dans un contexte fondanien), le mot de Carlo Ginzburg selon lequel le philologue serait en fait une sorte de détective inscrit dans le « paradigme indiciel » de notre époque ?

Bien qu'il soit impossible de dire ici l'enchaînement rigoureux selon lequel est construite chaque étude, sa logique (divisées en étapes ou parties distinctes ayant chacune un titre, ce sont le plus souvent de véritables démonstrations, mais où, pour parler comme Pascal, l'esprit de géométrie est harmonieusement accompagné par l'esprit de finesse), présentons brièvement dans les lignes qui suivent ces chapitres, afin d'offrir au futur lecteur plus d'information. (Nous allons suivre la numérotation figurant dans la table des matières, différente de celle qui existe dans le texte.)

Le premier chapitre – et le plus court – du livre, *Sur un visage tardif*, est en fait un préambule doué d'une haute valeur symbolique – approcher l'auteur en approchant non pas l'œuvre, mais l'homme (ou l'existant) – déplacement absolument dans la lignée de Fondane. On y évoque son visage par l'analyse des portraits que l'on en a faits, entre autres celui réalisé par Victor Brauner, mais surtout de son dernier portrait, le plus tragique, dessiné par Grégoire Michonze à une date approximée comme entre 1942 et 1943, avant la mort du poète à Auschwitz en 1944. (Question visage, la référence obligatoire à Levinas sera faite dans un autre chapitre, sans doute pour ne pas alourdir ce court préambule.) On y parle aussi ici, pour la première fois, de Paul Celan, dont la figure et la poésie seront presque omniprésentes dans les études suivantes. Tandis que, dans un deuxième temps, comme nous l'avons déjà dit plus haut, on dit brièvement

l'histoire toute personnelle de cette quête herméneutique – à entendre : le rapport de personne à personne (d'existant à existant) qu'a supposé cette inlassable quête herméneutique.

La deuxième étude, *La poésie comme expérience du gouffre*, introduit au cœur de la poétique et de la pensée de Fondane (en y révélant aussi les apories et les paradoxes) à partir de la manière dont l'écrivain a vu l'essence de la poésie romantique et en mettant l'accent sur la lignée qui relie la poétique de Nerval et celle de Fondane. Annoncé dans le titre, le thème du gouffre – concept et image – y joue un rôle central. C'est aussi, dans sa première partie, une brève introduction à l'œuvre de Fondane : une sorte de *vade-mecum* mis avec beaucoup de profit, en ce début du livre, à la disposition du lecteur – soit, si celui-ci est « nouveau en la matière », pour le familiariser avec cette œuvre et lui donner les bases nécessaires à la compréhension ultérieure, soit, s'il s'agit d'un lecteur avisé, lui rappeler l'architecture de l'ensemble, mais en en nuancant de façon personnelle les éléments les plus importants.

Dans la troisième étude, *L'outre-poème*, l'auteure met en lumière les valorisations poétiques du thème de la transmigratio de l'âme et analyse le poème *Metempsihoză*, en y révélant son importance pour l'ensemble de la poésie/de l'imaginaire de Fondane ; tandis que dans le chapitre suivant, *Sous le signe de Luceafărul*, sont mis en évidence les échos ou les traces de la poésie d'Eminescu dans celle française de Fondane – entreprise salutaire surtout pour les lecteurs/ les exégètes français ignorant l'œuvre poétique du génial poète roumain.

La cinquième partie, *Du monologue au dialogue*, analyse le réseau thématique qui unit les motifs de l'arbre-homme, de l'exclu et de la solitude métaphysique, en s'attardant sur *Monologul Nebunului* (Le Monologue du Fou), texte de 1920 en lequel on voit un poème en prose annonçant les poèmes en prose roumains de Paul Celan.

Dans l'étude suivante, la sixième, *Reflets mallarméens*, est analysé le sonnet de jeunesse *Lucarnă*, poème illustrant la thématique du périple marin inspirée de la tradition romantique et symboliste centrée sur l'appel de l'Ailleurs. Mallarmé, Baudelaire, mais aussi Eminescu, avec leurs poèmes s'inscrivant dans cet « imaginaire thalassal » sont convoqués pour mieux faire ressortir les similitudes, mais aussi, et surtout, la différence fondanienne.

Les trois études qui suivent, tout à fait remarquables et denses, mettent en rapport Fondane avec, tour à tour, Yves Bonnefoy, Max Elskamp et Lucian Blaga. Deux autres encore, la dixième (*Une écriture nomade*) et la treizième (*Frères de lait noir*), rapprochent pour la toute première fois Fondane et, respectivement, les poètes Alfredo Gargotena et Yvan Goll. Le chapitre intitulé *Sous le signe d'Ulysse* met brillamment en parallèle la poésie/la poétique de Fondane avec celles de Paul Celan, pour qu'on y revienne, au douzième chapitre (*Le sang du poème*) de manière plus restreinte, mais toujours fort convaincante, en analysant cette fois-ci le motif de la neige et du sang dans les œuvres respectives. Un autre chapitre du même type, qui s'arrête sur l'analyse de certains thèmes et motifs dans l'œuvre fondanienne, est le quinzième, intitulé *Du puits au gouffre*, où l'on met en lumière et analyse pour la première fois un thème central dans la poésie de Fondane, à savoir celui de la *soif*, en connexion avec ceux de l'*eau* et du *puits*.

Sur les traces d'un des chapitres de l'admirable livre que Michèle Fink a écrit sur Yves Bonnefoy, chapitre intitulé *Poétique de la voix rauque*, la quatorzième étude du recueil de Gisèle Vanhese, *Une voix dans la nuit*, rattache la poétique de Fondane à la métaphore bonnefoynienne de la voix rauque en tant qu'expression de la poésie moderne, tandis que le seizième chapitre, *Explorer le vertige*, révèle pour la première fois l'influence qu'a eue l'auteur du *Faux Traité d'esthétique* sur Gaston Bachelard – surtout en ce qui concerne l'imaginaire et les valences du gouffre. (Voilà donc le fameux analyste de l'imagination matérielle devenu en quelque sorte, grâce à son ami Fondane, un véritable « acteur » dans le drame de la poésie moderne.)

Poème, espace de l'origine aborde le difficile et délicat sujet de la naissance du poème en mettant en parallèle la conception de Fondane à ce propos et celle de Claude Vigée, (exprimée par ce dernier dans plusieurs de ses livres et essais) et en faisant appel aussi au livre de Max Bilien sur la même question.

La dix-huitième étude, *Écrire le désastre*, traite de l'inscription dans la poésie française de Fondane des images se rapportant aux pogroms organisés par le Tzar au début du XXe siècle. Pour détailler un peu : dans sa première partie, dont le titre cite un vers de Fondane (« *Sulamite, si jamais je t'oublie...* »), l'auteure analyse la neuvième séquence du recueil *Ulysse*, c'est-à-dire « l'évocation tragique d'une jeune victime du pogrom de Kichinev de 1903 ou de 1907 », évocation basée sur l'expérience traumatisante (ou « catabolique », selon le terme forgé par Michel Guiomar) qu'a réellement eu Fondane en son enfance; tandis que dans la deuxième partie de l'étude (« Du bric-à-brac et marché aux puces à l'univers hagard ») on met en lumière la fonction disphorique des amas d'objets, signes, chez Fondane, du désastre, de la dévastation; plus exactement, de la violence infligée aux juifs de l'Est; enfin, la dernière partie de l'étude, reprenant cette fois-ci la seconde partie d'un célèbre et mystérieux vers de Celan (« Le monde est parti, il faut que je te porte. »), fait de nouveau un convaincant parallèle entre les deux démarches poétiques en les explicitant de manière remarquable : « Chez les deux poètes, la poésie devient à la fois écriture de deuil et écriture du désastre », conclut l'auteure, même si « l'un écrit avant la Shoah et l'autre après la Shoah. [Car] L'injonction cependant est la même, celle d'une poésie qui tente de représenter l'irreprésentable pour transmettre la mémoire des victimes. » (p. 246). La portée existentielle de ces deux démarches est bien plus qu'évidente.

La pénultième étude (*Lecture, blessure*) analyse la *Préface en prose* du recueil fondanien *L'Exode*, texte capital, car considéré comme son testament poétique, en le rapprochant des monologues écrits par Fondane (il s'agit du poème *Monologul lui Balthazar* – intégré plus tard à la pièce *Le Festin de Balthazar* – et de celui en prose *Monologul Nebunului*). On y souligne l'existence, en ces textes, de ce que l'auteure nomme l'« Atemwende » fondanien, c'est-à-dire « le changement de direction de la pensée et du souffle » – une dialectique du *dire* et de la rétraction du *dire*, de l'affirmation et du reniement (ou ce qu'on pourrait rendre peut-être mieux en roumain par « o dialectică a zicerii și dezicerii »).

Enfin, une mention spéciale mérite le dernier chapitre du recueil, *Dans l'ombre du gouffre*, car c'est ici que l'auteure fait brillamment preuve de ses talents de philologue-détective; en embrassant l'hypothèse de Norman Manea selon laquelle dans *Entretien dans la montagne* de Paul Celan le mystérieux personnage avec lequel discute l'alter-ego de l'auteur serait Fondane, Gisèle Vanhese apporte de nouvelles preuves en ce sens, des preuves non détectés par Manea lui-même ou par d'autres exégètes. Occasion de revenir, en ce final, à l'évocation du visage du poète né à Jassy et de fermer ainsi la grande boucle herméneutique que ce livre représente.

Sans doute, retrouve-t-on partout en ces études les mêmes grands thèmes de la poésie fondanienne – mais toujours mieux éclairés, toujours explicités d'une manière nouvelle. Par une démarche extrêmement pertinente et attentive à tout détail, des aspects encore insoupçonnés de l'œuvre analysée sont ainsi mis en lumière.

Malheureusement, on ne saurait rendre en ce bref aperçu toute la richesse de ces denses études menées avec un savoir-faire et une passion remarquables qui font d'ores et déjà du recueil de Gisèle Vanhese sur l'œuvre de Benjamin Fondane un livre de référence – on ne peut ici qu'inviter à sa lecture.

Radu I. Petrescu
Université «Alexandru Ioan Cuza», Iași
Roumanie

Iulia-Elena ZUP, **Traducerile legislației austriece în Bucovina habsburgică (1775–1918)** [The translations of the Austrian legislation in Habsbourg Bukovina (1775–1918)], Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015, 256 p.

Volumul *Traducerile legislației austriece în Bucovina habsburgică (1775–1918)* a fost publicat în 2015 la Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași, avându-i ca autoare pe Lect. dr. Iulia-Elena Zup (Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași) și ca referenți științifici pe Prof. univ. dr. Andrei Corbea-Hoișie (Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași și Director al Editurii acesteia), precum și pe CS I dr. Mihai-Ștefan Ceașu (Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, Iași). Lansat în prima lună a anului 2016 (29.01.2016) în cadrul librăriei Orest Tafrali, lucrarea s-a bucurat de o deosebită atenție din partea specialiștilor în Drept și Filologie, constituind un titlu de referință pentru ambele domenii.

Observațiile științifice expuse în această lucrare sunt validate de pregătirea autoarei, licențiată în Filologie (Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, Facultatea de Litere, specializarea germană-engleză) și Drept (Universitatea „Petre Andrei”, Iași). Lector al Facultății de Drept a celei dintâi instituții de învățământ menționate, Iulia-Elena Zup și-a susținut teza de doctorat atât în cadrul acesteia cât și la Universitatea Innsbruck (Austria).

Lucrarea are la bază un proiect de cercetare postdoctorală, PN-II-RU-PD-2012-3-0241, finanțat de UEFISCDI și având titlul *Evoluția terminologiei juridice în germană și română în Bucovina (1775–1914)*. Pentru a oferit claritate cercetării și rezultatelor obținute, autoarea a structurat lucrarea în trei părți, precedate de un *Cuvânt înainte* și succedate de *Concluzii*, *Anexe*, *Bibliografie* și *Index* de autori. De asemenea, volumul este prevăzut la final și cu un rezumat al acestuia în limba germană, dezvoltat pe șase pagini.

Primele două părți, introductive studiului propriu-zis, oferă informații de natură extralingvistică, necesare cititorului, fie el specialist în filologie, istorie sau științe juridice, fie unul fără preocupări științifice, dar angrenat în activități de traducere juridică și dornic de a-și explica proveniența și evoluția unităților terminologice cu care operează zi de zi.

Astfel, în prima parte a volumului, *Limbile oficiale în Bucovina* (17 pagini) sunt creionate aspecte imperios necesare pentru a înțelege contextele istoric, cultural și lingvistic în care s-a aflat unitatea teritorială moldovenească Bucovina, după anexarea acesteia de către Imperiul Habsburgic (7 mai 1775), urmare a încheierii Păcii de la Kuciuk-Kainargi (10/21 iulie 1774) dintre Imperiul Rus și Imperiul Otoman. Imperiul Habsburgic se prezenta ca un amalgam de popoare cu limbi, culte creștine și nivele de dezvoltare diferite, aflate însă, în regim de subordonare față de austrieicii care, trebuiau să găsească cele mai bune instrumente de angrenare a supușilor în deservirea obiectivelor imperiale. Cele mai eficiente s-au dovedit a fi legislația strictă, bine pusă la punct, dar și politica lingvistică coerentă și bine gândită, prin care, pe de o parte era impusă limba germană ca limbă oficială a Imperiului, pe de alta se recunoștea ca limbă oficială pe plan local, limba maternă a populației majoritare. Diferențele de ordin cultural, legislativ și lingvistic, inerente între centrul germanofon și periferiile aloglote trebuiau atenuate, iar pentru ca acest proces să fie cât mai rapid și mai ușor de acceptat de către supuși, s-a recurs la recrutarea în rândul funcționarilor imperiali a membrilor familiilor de vază din Bucovina, de exemplu, concomitent cu colonizarea acestui teritoriu cu grupuri mari de persoane vorbitoare de germană. Bucurându-se de prestigiu și autoritate, limba germană nu a suferit, așa cum ne și așteptam nicio influență din partea limbilor vorbite în Imperiul Habsburgic, la nivel central. În teritoriul însă, în mod surprinzător sau nu, raportul de forțe este mai echilibrat, iar influențele pot fi reciproce, așa cum este cazul semnalat în studiul de față, când vocabularul românesc modifică limbajul administratorilor germanofoni din Bucovina, mai ales atunci când elemente de drept

cutumiar românesc sunt înglobate „traducerilor legislației austriece sau chiar la întocmirea codurilor de legi iosefine” (Zup, 2015: 12). Traducerea a servit, astfel, ca mijloc de comunicare și transfer cultural.

Sunt aduse în atenție concepte ca *bilingvism simetric* (utilizarea a două limbi cu statut egal), *bilingvism asimetric* (adoptarea limbii germane ca limbă oficială în administrație, înființarea de școli în limba germană), *bilingvism instrumental* sau *funcțional* (dezvoltarea capacității de exprimare în limba celuilalt), *bilingvism integrativ* (învățarea și aprofundarea unei limbi cu scopul integrării în noua societate de care aparține), subliniindu-se în același timp rolul contactului lingvistic ca generator de împrumuturi, calcuri și modificări la nivelul sintaxei. Prin înființarea Cancelariei Aulice Unite Austro-Boemiană de către Maria Tereza, impunerea limbii germane în toate instituțiile și înlocuirea latinei, care funcționa ca limbă oficială în administrație și justiție până în 1784 nu se urmărea altceva decât uniformizarea juridico-administrativă a Imperiului. Autoarea oferă informații foarte importante cu privire la procentul populației de limbă română din Bucovina (68%), la limbile care au căpătat statut de limbi oficiale locale (româna și ruteana), germana rămânând *lingua franca* a funcționarilor, instanțelor de judecată și a clasei conducătoare, la faptul că funcționarii de prim rang erau germanofoni, cei de limbă română devenind secunzii lor, după desființarea instituțiilor administrative feudale moldovenești. Acum traducătorul dobândește statut oficial, fiind remunerat cu sume fixe de bani în funcție de autoritatea în cadrul căreia își oferea serviciile. Pentru traducerea legislației au fost selectați nobili care vorbeau germana și româna și care urmaseră studii de drept la Viena. De asemenea, aflăm că se se dădeau examene pentru ocuparea funcției, fapt ce a condus în mod firesc la perfecționare profesională. Un alt moment important pentru urmărirea fenomenelor lingvistice îl reprezintă reforma administrativă din 1786, când Bucovina este inclusă Regatului Galiei, iar centrul administrativ devine Liovil (1786–1849), contactul cu Viena fiind, astfel, obstrucționat, iar reformele administrative și educaționale stopate. Mișcările sociale din 1848 produc o serie de îmbunătățiri în situația limbilor vorbite în Imperiu: utilizarea limbii materne în școală, instituții și viața publică, deși oficială rămânea limba germană, martorilor necunoscători de limbă germană li se recunoștea dreptul de a da declarații în cazul proceselor penale în limba maternă (excepție făcând Curtea Supremă și Tribunalul Administrativ unde se folosea exclusiv limba germană). În Dieta Bucovinei erau folosite germana, româna și ruteana (în dezbateri), deputații foloseau aproape exclusiv germana, comitetul executiv ținea ședințele în germană, dar în corespondența cu primăriile și partidele politice folosea româna și ruteana. Chiar și întrunirea din 1919, convocată de Flondor după destrămarea Imperiului s-a ținut în germană. Funcționarii români se exprimau mai bine în germană decât în română, cu siguranță din cauza vidului terminologic juridico-administrativ existent în limba lor maternă, dar și de evoluția permanentă a terminologiei juridico-administrative germane. În contrast cu această situație existentă la nivelul claselor superioare, se constată necunoașterea limbii germane de către pătura de jos, ceea ce a făcut actul traducerii imperios necesar. Toate aceste informații, oferite detaliat de către autoare, schițează în tușe clare cadrul extralingvistic fără de care, Traducerea, act cultural în esența sa, nu poate fi analizată din punct de vedere lingvistic.

Cea de a doua parte, *Fenomenul de traducere în Imperiul Habsburgic* (8 pagini), reprezintă cadrul teoretic de ordin filologic, susținut prin trimiteri la Immanuel Wallerstein, politolog, sociolog și istoriograf american, sau Michaela Wolf, Profesor la Universitatea Graz, respectiv. Datele consemnate au menirea de a încadra situația traducerilor juridice din Bucovina habsburgică atât în tabloul larg al traducerilor juridice de limbă română, cât și în cel al traductologiei istorice europene. Constatăm că procesul traducerii era similar celui contemporan, desfășurat la instituțiile Uniunii Europene: erau recrutați și angajați pe posturi oficial create și remunerate, absolvenți de Drept buni cunoscători ai mai multor limbi străine

sau cu preocupări filologice (Ion Budai-Deleanu) Traducătorii făceau legătura între centrul administrativ austriac și periferiile Imperiului, unde populația majoritară era de altă limbă și cu propriile obiceiuri.

Spre deosebire de Moldova și Țara Românească, unde limba greacă se bucura de statutul de *lingua franca* până în primele decenii ale secolului al XIX-lea, dar unde nu s-a vorbit vreodată despre limbă oficială și limbă maternă (sau națională, conform prezentului studiu) și nici nu a fost creată o politică de colonizare lingvistică prin traducere, în Bucovina traducerea actelor a devenit instituționalizată, reglementată prin lege. Autoarea distinge trei stadii în procesul de traducere din Bucovina ocupată. În primul stadiu activitatea de traducere era fie secundară altei activități remunerată în administrație (cazul Vasile Balș, concepist), fie se desfășura ca o colaborare remunerată. În a doua etapă sunt înființate posturi de traducător, mai întâi pe bază de recomandare, ulterior în urma unor teste (cazul Teodor Racoco). Existau traducători autorizați în cadrul instanțelor („traducător jurat”), cu statut reglementat, aflați la dispoziția inculpaților pentru a le traduce acestora sau pentru a traduce în germană actele locale, emise în limbile naționale și care trebuiau transmise la centru. În baza ordinului Ministerului Culturii și Învățământului din 1849 se reglementa modalitatea de susținere a examenului de autorizare a traducătorilor, competențele examinerilor, precum și taxa de examinare. Aflăm, totodată, faptul că erau insuficienți traducători, că se făcea distincție între traducător și interpret, fiind remunerați distinct, că la fel ca și astăzi, notarii legalizau traduceri și puteau fi ei înșiși traducători sau interpreți, că în Viena existau 221 traducători autorizați, organizați într-o cancelarie (începând cu 1865), că aveau de obicei o altă meserie principală, dar tot în sfera juridică (avocați, judecători, notari, profesori de Drept, funcționari).

Ponderea cea mai mare a volumului o deține cea de a treia parte (138 pagini), intitulată *Traducerile legislației austriece în Bucovina*. Este divizată, la rândul ei în opt capitole, în care sunt urmărite atât activitatea legiferatoare și administrativă, cât și impactul acestora asupra limbajului juridic românesc din Bucovina habsburgică.

Primul capitol al acestei părți – *Evoluția stilului juridic românesc și perioadele de traducere în Bucovina* (12 pagini) – constituie un capitol introductiv și are mereu în vedere faptul lingvistic raportat la contextul extralingvistic. Autoarea constată grade de dificultate diferite între limbajul juridic al legilor scrise și cel din sălile de judecată, cel din urmă având drept componentă însemnată comunicarea dintre litiganți, aparținând registrului oral. Limbajele de specialitate (juridic și economic) erau predate în cadrul unei cancelarii special create la Facultatea de Drept a Universității din Viena, ceea ce denotă preocuparea statului pentru utilizarea adecvată a terminologiei în care fiecărui concept să-i revină o singură denominare. Influența germană asupra limbajului juridic românesc din Bucovina s-a materializat, spune autoarea, prin generarea de neologisme (deși termenul potrivit pentru acea epocă ar fi de împrumut), realizat prin glose și interpolări, dar și de calcuri (de structură, semantic, sintagmatic). Aceasta distinge trei etape în procesul traducerii în Bucovina: etapa administrației militare (1775–1848), când începe introducerea limbii germane ca limbă oficială și se traduc în română cu caractere chirilice acte privitoare la anexarea teritorială de traducători ca Ion Budai-Deleanu și Georg Oechsner (coordonați de Vasile Balș), Petru Aaron, Mihalachi Cernovschi, Ilie Cârstea etc., foi volante (Vasile Balș, Teodor Racoco). Tot atunci se alcătuiesc primele dicționare de specialitate, gramatici și alte lucrări de lingvistică. În cea de a doua etapă (1849–1918) când Bucovina își câștigă autonomia și devine ducată se realizează traduceri ale constituțiilor, codurilor civile, penale și de procedură, iar Eudoxiu Hurmuzachi devine cel mai important traducător al perioadei. Atunci Aurel Onciul și Florea Lupu redactează materiale auxiliare activității de traducător juridic, precum dicționarul și registrul de formulare. Se continuă redactarea textelor în limba română cu caractere chirilice. În sfârșit, cea de a treia etapă (1918–1938) este cea în care din punct de vedere istoric

Bucovina face parte din Regatul României, dar în care continuă să se folosească o parte din legislația austriacă, pentru care se fac noi traduceri, cu scopul actualizării terminologice.

Capitolul al doilea, *Traducerile din prima perioadă. Traducătorii Petru Aron, Vasile Balș, Ion Budai-Deleanu, Teodor Racoce* (27 pagini), este divizat în cinci subcapitole, dedicate fiecărui traducător menționat. Cititorul are ocazia să afle informații importante privitoare la educația și activitatea celor care au jucat un rol semnificativ în transpunerea normei juridice din limba germană în limba română. Primul dintre aceștia este Petru Aaron tâlmaci jurat la Auditoriatul din Cernăuți, interpret în fața Comisiei imperiale de delimitare a moșiilor, dar ale cărui traduceri, aflăm că „nu se bucurau de aprecierea autorităților germane din cauza slabei cunoașteri a limbii germane” (Zup, 2015: 49). Cel mai important traducător al Bucovinei, spune autoarea la pagina următoare, este Vasile Balș (1759 Iași – 1832 Viena), om politic, bun cunoscător al limbii germane, dar și al altor limbi străine, cu studii în Drept și Filosofie la Viena, concepișt la Consiliul Aulic de Război din Viena, responsabil de traducerea documentelor necesare pentru subordonarea Bisericii Ortodoxe a Bucovinei Mitropoliei sârbești. Preocupările literare l-au adus în preajma lui Ion Budai-Deleanu cu care începe o bogată și îndelungată colaborare în domeniul traducerilor. Acesta din urmă a desfășurat pe lângă activitatea literară pentru care este cunoscut, meseria de traducător datorită cunoștințelor sale temeinice de limbă germană și latină, pe lângă cele de italiană și franceză. A studiat filosofia la Viena (1777–1779) și seminarul greco-catolic Barbareum (1780–1783).

Subcapitolul III.2.4. este dedicat *Traducerilor legislației*, începând cu ordinele de anexare teritorială, patentele referitoare la căsătorie și succesiune, la taxe, la modalitățile de aplicare a pedepselor, la reglementarea situației țăranilor. Tot aici intră și traducerea primului cod silvic în limba română (1786) de către Vasile Balș sub titlul *Orânduiala de pădure, rânduiala de codru sau pravila codrului*. Traducerea legilor se făcea în capitală. Într-o primă fază, din cauza sărăciei terminologiei românești se utilizau termeni ce nu se subscriau neapărat domeniului juridic, fapt demonstrat de autoare prin comparația versiunii germane cu cea românească. Se foloseau, de asemenea, grecisme, mai ales de către Vasile Balș, născut la Iași. Ion Budai-Deleanu traduce în română *Codul civil* din 1787 și *Codul penal* din 1787, *Codul de procedură penală* din 1789. La noul *Cod penal* (1804) lucrează în calitate de revizor, traducător fiind Toma Moldovan. Un alt nume important în domeniu este cel al lui Teodor Racoce (1782–1822) colaborator al lui Budai-Deleanu. A tradus documente provenite din Bucovina, fiind cunoscător dovedit prin examene și atestate, de rusă, ruteană, polonă.

Următoarele trei capitole ale acestei părți sunt dedicate materiilor din sfera dreptului: capitolul trei *Materie penală*, capitolul 4 *Materie civilă* și capitolul 5 *Materie constituțională. Familia Hurmuzachi*.

În capitolul 3, *Materie penală*, informațiile sunt structurate în subcapitolele *Codul penal terezian* (III.3.1.), *Codul penal iosefin* (III.3.2.), *Codul iosefin de procedură penală* (III.3.3.), *Traducerea codului penal din 1804* (III.3.4.), *Traducerea codului penal din 1853* (III.3.5.), *Analiză comparativă a traducerilor codurilor penale* (III.3.6.), *Codul penal despre abaterile financiare (1836 și 1857)* (III.3.7) și *Codul de procedură penală* (III.3.8). Primul *Cod penal*, intrat în vigoare în 1768 și cunoscut drept *Constitutio Criminalis Theresiana*, se prezintă în traducere cu un lexic alcătuit din cuvinte generale, nespecializate, perifraze, explicații, verbe substantivizate pentru termenii abstracți din germană. Pentru traducerea *Codului penal iosefin* (1787), Ion Budai-Deleanu, îndrumat de Vasile Balș, a consultat legislația din Moldova și Țara Românească, a folosit dicționare juridice în alte limbi decât româna, a consultat juriști și traducători (Iosif Meheși). Ca strategie de traducere a adoptat printre altele, omisiunea de cuvinte fără echivalent în română, ceea ce a generat pasaje neinteligibile. În Este consemnat un moment foarte important în lexicografia românească,

cel al apariției în 1787 a unui dicționar juridic redactat de către Vasile Balș, Ion Budai-Deleanu și Georg Oeschner, intitulat *Dicționar german-valah despre infracțiuni (Deutsch-Wallachisches Wörterbuch über Verbrechen)*, precursor celui din Moldova din 1815 (*Scară a cuvintelor celor streine și celor făcute din firea limbii, care cuvinte au cerut neapărat trebuința a se metahirisi în alcătuirea praviilelor*) avându-i ca autori pe Christian Flechtenmacher și Anania Couzanos. Sursa Condiceii criminalicești (Iași, 1826) o constituie Codul penal din 1804, tradus de Toma Moldovan și corectat de Ion Budai-Deleanu. Foarte utilă este subunitatea de *Analiza comparativă a traducerilor codurilor penale*, analiză în urma căreia autoarea constată faptul că autorul ultimei traduceri de cod penal nu apelează la variantele anterioare, că nu sunt folosiți aceeași termeni, ceea ce indică instabilitate terminologică și apariția fenomenului sinonimiei, fenomen impropriu terminologiei. Spre deosebire de Ion Budai-Deleanu, Hurmuzachi este mai deschis adoptării de neologisme, pentru a căror explicare făcând uz de glose și interpolare.

Același lucru este constatat de autoare și în subunitatea următoare (III.3.7.), atunci când, în traducerea Codului despre infracțiuni economice din 1857 Hurmuzachi nu utilizează terminologia codului despre infracțiuni economice din 1836, ci înlocuiește calcurile cu neologisme, pe care le folosește constant.

Deși redus ca dimensiuni (1 pagină), subcapitolul III.3.8 aduce în atenție un element interesant, acela al păstrării în varianta originală germană a *Codului penal* din 1853, aflat în vigoare în Bucovina până la 1918, posibil un semn al nivelului avansat de cunoaștere a limbii germane de către populația de limbă română. Se traduce în schimb noul *Cod de procedură civilă* din 1873 în prefața căruia sunt enumerate infracțiunile din *Codul penal* și din *Codurile de procedură penală* din 1780, 1788, 1807, 1853.

Capitolul 4, *Materie civilă*, este construit după aceeași structură a capitolului precedent: *Codul de procedură (1787)* (III.4.1.), *Codul civil iosefin* (III.4.2.), *Codul civil din 1812* (III.4.3.), *Traducerea lui Hurmuzachi din 1859-1860* (III.4.4.), *Traducerile codului civil după 1918* (III.4.5.), *Analiza comparativă a traducerilor codului civil* (III.4.6.). Informațiile care atrag atenția se referă la traducerea în română a *Codului de procedură penală* publicat în germană în 1782, de către Georg Ochsener și publicată în 1787, la faptul că primul *Cod civil* aplicat în Bucovina între 1766–1787, dar netradus este *Codex Theresianus* (până la această dată se aplica dreptul cutumiar moldovenesc), iar cea mai importantă lucrare de modernizare a dreptului austriac intră în vigoare în 1812, fiind vorba despre *Codul civil* conceput de Franz von Zeiller, pe baza principiilor Iluminismului, aplicat chiar și după destrămarea Imperiului (1918) atât în Austria cât și în Bucovina. Pentru atingerea dezideratului suprem în traducerea juridică, adică realizarea echivalenței semantice și funcționale, traducerile nu erau simple transpuneri ale normei juridice, ci includeau chiar „interpretări autorizate ale textului legislativ, necesare înțelegerii acestuia” (Zup, 2015: 109). Trimiterile la *Codul Calimach* (1817) au menirea de a sublinia influența pe care acest cod austriac a jucat-o în redactarea colecției moldovenești de legi. Această influență este demonstrată prin analiza comparativă pe cinci pagini (118–122) a sursei în limba germană cu traducerea acesteia în limba română de către Ion Budai-Deleanu și cu varianta *Codului Calimach*. Autoarea remarcă limpezimea limbii lui Flechtenmacher, colaborator la întocmirea *Codului Calimach*, față de cea a lui Budai-Deleanu, fapt favorizat de distanța de 20 de ani în timp între cele două traduceri. Pentru a sublinia mai mult influența austriacă asupra *Codului Calimach*, este prezentată o serie de termeni juridici menționați în glosarul anexat, ca fiind de origine germană sau calchiați după model german.

În subunitatea III.4.4. sunt trecute în revistă aspecte referitoare la contribuția lui Hurmuzachi la îmbogățirea și consolidarea terminologiei juridice din Bucovina, în baza activității sale de traducător, educat în Drept și istorie la Viena. Marele său merit este cel de a fi introdus mulți termeni juridici noi, menționați de autoare la paginile 131–134

(„comuniune pentru soțietate”, „dechiară pentru adevăresc”, „capacitate pentru vrednicie”, „pedecă în loc de sminteală”, „vătemat în loc de asuprit” etc.). El este cel care traduce *Codul penal* din 1853, *Codul civil* din 1859/1860 și posibil *Codicele penale pentru abaterile finanțari* (Viena 1857). După 1918 (subcapitolul III.4.5.), adică în cea din urmă perioadă a traducerilor (1918–1938), *Codul civil* austriac este tradus de Ioan Corjescu (Președintele Curții de Apel Galați) și revizuit de Chisseliță (avocat la Curtea de Casație – nu se menționează care curte de casație), pasajele referitoare la Transilvania fiind traduse din varianta maghiară a codului. În continuare, în subcapitolul III.4.6. autoarea realizează pe două pagini, analiza comparativă a termenilor celor patru traduceri ale *Codului civil*, din 1812, 1860, 1921 și 1937, având la dispoziție și varianta germană, subliniind evoluția lentă a limbajului românesc de specialitate, determinată de caracterul conservator al acestui tip de limbaj de specialitate și de statutul limbii române de permanent receptor al schimbărilor ce se produceau la centru. În plus, contactul nemijlocit cu limba română din Moldova, care i-ar fi asigurat evoluția firească, fusese întrerupt pentru o bună perioadă de timp. Se remarcă, totuși, o modernizare a terminologiei traducerii din 1860 față de cea din 1821, devenind referință pentru traducerile ulterioare. În ceea ce privește traducerile din 1921 și 1937, autoarea remarcă un „limbaj juridic aproape matur, topica, structura frazei și terminologia fiind în mare parte actuale și astăzi” (Zup, 2015: 139).

În cel de al cincilea capitol, *Materie constituțională. Familia Hurmuzachi*, sunt avute în vedere traducerile *Constituțiilor imperiale* (1849, 1850) și *Proiectului de constituție provincială* (1849), publicate în Bucovina. Fără a știrbi din importanța primelor subunități, considerăm importantă din punct de vedere filologic subunitatea III.5.5., *Analiză comparativă a traducerilor actelor constituționale* în care se fac referiri importante la strategiile de traducere a *Constituției imperiale* din 1849: glosarea, păstrarea între paranteze a termenului german, oferirea de explicații detaliate între paranteze, utilizarea sinonimelor pentru echivalentul românesc (strategie care, din punctul de vedere al studiilor de terminologie moderne, anulează caracterul de termen al unui lexem și-l subscie Lexicului Comun). Pentru *Proiectul de constituție provincială* din 1849 traducătorul apelează la următoarele strategii: glosarea, introducerea de neolatinisme („curatelă”), păstrarea structurii textului german, calchierea, utilizarea neologismelor din germană, menținerea topicii germane în unele situații. La fel se întâmplă și în cazul *Constituției* din 1850. Autoarea remarcă inconsecvența ortografică între cele trei traduceri, pe de o parte, dar și că traducerea din 1850 nu a determinat adoptarea de noi termeni în limba română modernă, pe de alta.

În afara codurilor de legi traduse în limba română, rol normativ au mai avut și *Foaia legilor imperiale (Reichsgesetzblatt)* (1848-1918) și *Foaia legilor provinciale (Landesgesetzblatt)* (1850-1918), un soi de Monitor Oficial central, respectiv local, despre care se vorbește în capitolul 6.

Un material foarte bogat și foarte util, în același timp, este oferit de partea dedicată *Anexelor*. Aceasta conține I. *Lista traducerilor codurilor și legilor* (8 pagini), II. *Patentul de publicare pentru Legea (Instrucții) privind emigrația din Bucovina (Viena, 1797)* (1 pagină), III. *Publicație cuprinzând abaterile și pedepsele ce se vor aplica celor vinovați – Constitutio Criminalis Theresiana (rezumat)*, în română și germană pe coloane (8 pagini), IV. *Patent de publicare pentru Pravilă de obște asupra faptelor rele și a pedepsirii lor (Viena, 1788)*, în germană și română (3 pagini), V. *Hotărâre despre așezarea stărilor în Galiția, Lodomeria și Bucovina (Viena, 1817) – fragment*, în germană și română, (4 pagini), VI. *Patentul de publicare pentru Pravila pedepsitoare despre călcări de lege asupra veniturilor vistieriei (Cernăuți, 1836) – fragment* (2 pagini), VII. *Tabel termeni juridici din traducerile codului penal*, material organizat într-un tabel pe anii 1780, 1788, 1807, 1853, 1895, alături de sursa germană (1 pagină), VIII. *Tabel infracțiuni anii 1780, 1788, 1807, 1853*, Codul de Procedură

Penală 1873, Dicționar 1895 (9 pagini) și *IX. Traducerile actelor constituționale – fragmente*, dispuse pe trei coloane, fiecare la rândul ei divizată în alte două coloane pentru limbile germană și română, pentru *Constituția imperială* din 1849, *Proiectul de constituție* din 1849, *Constituția* din 1850 (19 pagini). Volumul se încheie cu *Bibliografia* aferentă și *Index* de autori și toponimic, amestecat.

Deși studiul de față oferă preponderent informații de ordin istoric și social și mai puțin o analiză terminologică utilă lingviștilor, acesta constituie un pas important în reevaluarea influenței germane asupra limbii române, oferind în același timp o serie de informații prețioase legate de procesului de traducere oficială, desfășurat în Bucovina habsburgică, într-un cadru reglementat, în comparație cu ceea ce se practica în domeniul traducerilor în Moldova și Țara Românească. Salutăm, totodată, abordarea autoarei, care dedică subcapitole întregi fiecărui traducător ce a contribuit la facilitarea comunicării între statul austriac și cetățenii de limbă română din Imperiu, îmbogățind în același timp terminologia juridică, dar și producția lexicografică românească.

Lucrarea de față poate constitui o sursă importantă pentru viitoare studii dedicate terminologiei juridice românești, caz în care trebuie avute, însă, în vedere și celelalte influențe externe, greacă și franceză, pentru a obține o imagine completă, unitară și corectă a ceea ce înseamnă limbaj juridic românesc.

Diana Cărburean
cercetător independent, București
România